WALTER KRAUSS

Civilizaţia Asiro-Babiloniană

Colecţia, **Civilizaţii Dispărute”** coordonată de
Lydia Constanţa Ciucă

CUPRINS

1. GEOGRAFIA .....

2. EXPLORĂRI ARHEOLOGICE
.....

3. DESCIFRAREA INSCRIPŢIILOR. CRONOLOGIA. ISTORIA
.....

4. RELIGIA. SERBĂRILE .....

5. PREZICERI. MAGIE. ŞTIINŢE
.....

6. ARTA: TEHNICI, CONVENŢII, FORME
.....

7. ARTA. MONUMENTELE .....

8. INSTITUŢIILE .....

9. SCRIERILE .....

CRONOLOGIE .....

1. GEOGRAFIA

SOLUL. FLUVIILE

Leagănul civilizaţiei asiro-babiloniene este Mesopotamia; acest nume, care înseamnă: ţara aşezată „între fluvii”, desemnează bazinul Tigrului şi Eufratului. Acesta a fost locul din Asia antică predestinat dezvoltării unei societăţi sedentare, deoarece condiţiile care au făcut din Egipt, după cum spune Herodot, un „dar al Nilului”, se regăsesc şi aici. Locuitorii din această câmpie şi-au extins dominaţia până departe în munţi, creând, astfel, unul din cele mai mari imperii a cărui civilizaţie a durat mai mult de trei mii de ani. Odată cu dezvoltarea culturii asiro-babiloniene, geografia fizică a ţării a suferit multiple transformări care au favorizat creşterea suprafeţei teritoriilor fertile.

O hartă modernă ne arată Tigrul şi Eufratul reunite aproape de oraşul modern Kornah, la nord-est de Bassorah, într-un singur fluviu. Shatt el Arab, lung de mai bine de 160 de kilometri în linie dreaptă, care ajunge la Golful Persic şi se varsă în el formând o mare deltă. Odinioară, însă, cele două fluvii se vărsau în două locuri distincte la 80 de kilometri unul de altul, iar marea se întindea mult spre nord, la o distanţă aproape egală cu cea care separă locul de vărsare actual de locul de întâlnire al celor două fluvii.

Tot teritoriul cuprins între Kornah şi mare a apărut ca urmare a mâlului pe care l-au depus fluviile; acest teritoriu s-a format treptat, în cursul secolelor, şi fenomenul continuă. Aşa se explică de ce, în plin deşert, se află ruinele oraşelor antice despre care tradiţiile şi textele vechi ne spun că s-au dezvoltat aproape de mare (este cazul oraşelor Eridu, Lagash, Nippur). Această înnisipare lentă a fost una din cauzele declinului acestor oraşe străvechi, incapabile să compenseze paguba provocată de retragerea apei care le dădea viaţă.

Tigrul şi Eufratul, cele două fluvii care au dat naştere Mesopotamiei izvorăsc la mică distanţă unul de altul, din masivul Niphates care face parte din Munţii Armeniei, unul din numeroasele lanţuri care separă Marea Neagră de Mesopotamia. Aceşti munţi, cu înălţimi care depăşesc uneori 4.000 de metri, sunt acoperiţi de zăpadă, şi cele două fluvii au, chiar de la izvor, un curs tumultuos, mai ales primăvara, când se topesc zăpezile. Tigrul, care se numea în asiriană Idiglat, are izvorul lângă ruinele din Sivan, nu departe de locul unde ia naştere şi Eufratul. După un lung parcurs printre munţi, Tigrul intră în câmpie şi se apropie de Eufrat la doar circa 15 kilometri, cele două fluvii mergând, apoi, în paralel mai mult de 50 de kilometri. Mai la sud, Tigrul se îndepărtează pe o porţiune, dar se apropie iar şi se uneşte cu Eufratul la Kornah, formând un singur fluviu.

Eufratul – numit de asirieni Purattu – părăseşte munţii după ce trece printr-o serie de povârnişuri rapide pe circa 150 de kilometri lungime şi intră în câmpie. Cele două fluvii au unele caractere comune: născute în mijlocul masivelor înalte, captează imediat un volum mare de apă şi capătă o mare viteză; amândouă ajung în câmpie

după o suită de cascade, în câmpia cu solul nisipos şi moale, cele două fluvii se revarsă periodic şi îşi schimbă cursul odată cu creşterea cantităţii de apă adusă din munţi.

Bazinul Tigrului şi al Eufratului este mărginit la nord de Munţii Armeniei, la vest de marele Deşert Sirian, la sud de Golful Persic şi la est de masivele muntoase din Zagros, contraforturi ale Podişului Iranului. Din cauza afluenţilor pe care-i primeşte Tigrul din această parte, cursul său este accelerat şi, în timpul topirii zăpezilor cresc suprafeţele inundate pe tot malul stâng, încă din primele zile ale lui martie şi ating cota maximă în a doua jumătate a lui mai. Eufratul începe să se reverse la sfârşitul lunii martie, ajungând la cota maximă la sfârşitul lunii mai.

În septembrie, cursul ambelor fluvii redevine normal. Din nefericire, această inundaţie nu are decât în mică măsură caracterul binefăcător al inundaţiei Nilului, deoarece este prea bruscă, neregulată şi dezastruoasă pentru plantaţii. Din toate timpurile, locuitorii au căutat să se protejeze săpând canale în scopul regularizării debitului apelor.

Canalele

Încă din vechime, suveranii erau interesaţi de săparea acestor canale care au servit atât ca mijloace de comunicaţie, cât şi ca rezervoare de apă, din care locuitorii trăgeau prin şanţuri apa necesară pentru udarea terenurilor lor. Inscripţii comemorative vorbesc despre astfel de lucrări şi, adesea, în perioadele străvechi, anii au fost denumiţi cu formula*: „anul în care cutare suveran a săpat cutare canal”*. Datorită canalelor şi lucrărilor de regularizare a cursului fluviilor – care sunt navigabile doar la câmpie şi doar în anumite perioade ale anului – asiro-babilonienii au putut asana câmpiile, le-au făcut mai fertile şi au asigurat imperiului lor o reţea foarte deasă de comunicaţii pe apă, care s-a menţinut şi astăzi în unele locuri. De asemenea, asiro-babilonienii au realizat o dublare a celor două fluvii, săpând, la o oarecare distanţă de fiecare din ele, câte un canal navigabil. Unul din ele este Canalul Pallukat, la vest de vechiul Eufrat; astăzi, apele Eufratului curg pe o parte din traiectoria Canalului Pallukat, care pleca din dreptul actualului oraş Felluja.

Importanţa canalelor mesopotamiene este confirmată de expediţia maritimă pe care regele Sennacherib a condus-o în 696 Î.H. contra Elamului[1]. Regele a construit două flote, una la Ninive, alta la Til-Barsib pe Eufratul de sus: cea din Ninive a coborât pe Tigru, a mers apoi pe canalul Arahtu pentru a ajunge în Eufrat şi ambele flote au ajuns, astfel, la mare.

Peste tot unde omul nu a amenajat cursul fluviului era o permanentă mlaştină; în timpul creşterii apelor, bărcile înconjurau insulele acoperite de trestii uriaşe, iar în timpul secetei, porţiuni enorme de nămol se întindeau cât vedeai cu ochii.

Canalele ca şi drumurile caravanelor au făcut din Mesopotamia o adevărată punte de legătură între bazinul Mediteranei şi Golful Persic; dominaţia turcească a distrus însă acest sistem de căi de comunicaţie, care a adus ţării o mare prosperitate pe vremea când Canalul Suez nu era încă săpat.

Climat. Floră şi faună

---

1 Vechi stat cu capitala la Susa. situat pe teritoriul actualei provincii Huzistan din sud-vestul Iranului. Amintit de izvoare din mileniul III î.H., când a jucat un rol important.

Mesopotamia îşi datorează fertilitatea irigării raţionale, apa fluviilor fiind încărcată, ca şi cea a Nilului, de un mâl binefăcător, iar uscăciunea este aici mai mică decât în Egipt. Climatul variază după regiuni: munţii din nord sunt acoperiţi de zăpadă în timpul iernii, iar regiunile din jurul Golfului Persic sunt toride în permanenţă; doar în partea de mijloc a Mesopotamiei există o oarecare varietate de anotimpuri: o iarnă blândă în noiembrie şi decembrie, cu ploi a căror frecvenţă şi intensitate slăbesc treptat; o foarte scurtă primăvară în care vegetaţia devine exuberantă; din mai până în noiembrie este vară, o vară grea, arzătoare.

Din Asiria la Golful Persic, flora diferă din cauza varietăţii climatului şi reliefului: în nord sunt arbori ca pinii, stejarii, nucii etc., dar, mergând mai spre sud, aceştia dispar făcând loc palmierilor şi pomilor fructiferi, ca smochinul, caisul, piersicul, în sud, rezistă doar palmierul. Viţa-de-vie a fost aclimatizată de mult timp în Asiria, iar mai târziu, măslinul. Tot în sud se cultivă şi bumbacul.

Fauna cuprindea câteva specii periculoase: un leu mai mic decât cel din Atlas[2], pantera, hiena, şacalul, şerpi, scorpioni; ţânţarii mişunau în mlaştini. Animalele domestice folosite erau: bivolul, boul cu cocoaşă, capra şi oaia. Bizonul dispăruse de mult. Măgarul, ca şi măgarul sălbatic domesticit, era folosit din cea mai veche antichitate; calul a fost introdus în mileniul II Î.H., iar cămila ceva mai târziu. Dintre păsări erau cunoscute: gâsca, raţa, porumbelul şi găina, adusă mai târziu din Siria, în Siria de sus, se găseau, cândva, elefanţi sălbatici şi struţi, pe care regii Egiptului şi ai Mesopotamiei îi vânau în cursul expediţiilor militare.

Subsolul

Subsolul Mesopotamiei este plin de resurse naturale: petrol, în regiunea Kirkuk şi Moşul, şi bitum, pe care asirienii îl foloseau pentru a calafatui corăbiile şi pentru fixarea cărămizilor în zid, în loc de mortar, în nordul Mesopotamiei se practica mineritul; obiectele metalice descoperite sunt dovada răspândirii cuprului şi bronzului din cele mai vechi timpuri ale antichităţii. Documentele cuneiforme vorbesc de cumpărarea metalelor fie sub formă de lingouri, fie ca minereu, de la caravanele venite din nord. Aurul, argintul, plumbul, fierul şi cuprul proveneau din Munţii Armeniei şi ai Asiei Mici.

Din nord, din Asiria, muntoasă în partea septentrională, se aduceau materiale de construcţii: bazalt, calcar, alabastru.

Cartografie antică

La British Museum se găseşte o tăbliţă care este o adevărată hartă. Babilonienii care îşi orientau hărţile pe actuala direcţie nord-vest credeau că ţara lor, cu teritoriile limitrofe, este înconjurată de „Fluviul amar” (Golful Persic, B), în dreapta Babilonului, în centrul hărţii, se găsea spre nord un „oraş” (a) despre care nu se dau alte detalii; mai la sud, ţara Asiriei; şi mai la sud, ţara Durllu; la stânga şi în partea de jos a hărţii, alte oraşe (a). La sud, ei notează ţara lui Bitlakin (a), apoi o regiune de „canale şi mlaştini” (f). Pe această hartă, Babilonul este considerat centrul lumii. Dincolo de cercul format de Golful Persic, babilonienii bănuiau existenţa altor ţări: ei le indicau, fără a le preciza, prin triunghiuri (A). Este interesant de constatat că lângă triunghiul din nord, acum şters, au scris „ţări în care

2 Munţi din Africa de Nord care ating în Maroc 4165 m.

nu se vede Soarele”.

Această hartă ne arată capacitatea mesopotamienilor de a simplifica, atunci când doreau, reprezentarea lumii cunoscute. Dar ei puteau fi foarte exacţi, dovadă plăcuţa găsită la Nippur cu planul oraşului care concordă cu cel făcut de misiunea arheologică care a explorat situl.

POPULAŢIA MESOPOTAMIEI

Condiţiile geografice şi climatice atât de diferite sunt factorii care explică diferenţele profunde dintre popoarele care constituiau imperiul asirian, sub aparenta unitate a ţării. Populaţia de la şes, ocupată cu agricultura, nu putea avea obiceiuri asemănătoare cu ale nomazilor de pe platouri şi cu ale muntenilor din nord. Câmpia a fost în permanenţă ţinta poftelor şi jafurilor vecinilor: locuitorii de aici erau deseori forţaţi să-i alunge sau să-i captureze pe muntenii primitivi care făceau incursiuni prădalnice în regiunile fertile, retrăgându-se apoi pe înălţimile lor. Ce rase locuiau în Mesopotamia? Ce origini aveau?

Sumerienii şi asianicii

De la începutul Istoriei, se constată în Mesopotamia, după cum arată monumentele, prezenţa a două mari rase: una este reprezentată pe monumente cu un cap rotund, brahicefal, cu fruntea joasă, teşită, cu nas coroiat ca ciocul de vultur, cu păr până la umeri, despărţit în şuviţe, de fiecare parte a feţei, şi cu barba lungă, tunsă în formă pătrată, într-o epocă mai târzie, persoanele de acest tip nu mai purtau barbă şi părul era tuns scurt. Acest grup este cel al *sumerienilor,* care nu sunt semiţi.

Pe lângă sumerieni, se observă prezenţa populaţiilor care par a fi autohtone; ele aveau o limbă din aceeaşi familie cu a sumerienilor, acelaşi craniu brahicefal cu fruntea teşită şi aceeaşi religie; sunt asianicii din care fac parte şi sumerienii fără îndoială; ei nu sunt semiţi şi, probabil, nici indo-europeni.

Semiţii

Celălalt grup are un profil mai puţin accentuat; nasul este drept sau uşor acvilin; capul nu mai este rotund, după cât se poate constata, deoarece sunt reprezentaţi cu barbă şi păr lung, care ascunde conturul craniilor. Acest grup face parte din rasa semită sau a *akkadienilor* care se vor divide, mai târziu, în babilonieni şi asirieni.

Pe monumentele mai noi cu 1500 de ani sunt reprezentaţi semiţi complet diferiţi de cei pe care i-am prezentat; sunt cei din epoca asiriană – cu nasul acvilin, cu nări cărnoase şi buze groase.

Această diferenţă se datorează probabil încrucişărilor dintre semiţi, asianici şi chiar indo-europeni.

Examinarea craniilor datând de acum aproape 3000 de ani înaintea erei noastre, găsite la Kish, la Ur şi El-Obeid, arată că brahicefalii cu frunte îngustă reprezentaţi pe monumentele sumeriene, sunt rari faţă de dolicocefalii cu frunte înaltă, pe care monumentele nu îi prezintă deloc. Şi antropologii au ajuns la concluzia că sumerienii vechi au făcut parte din grupul mediteranean şi că tipul lor

fizic trebuie să fie acela al populaţiilor actuale din Irak, dolicocefal. La aceleaşi rezultate s-a ajuns şi din examinarea celor trei cranii găsite la Hassuna.

Amoriţii. Arameenii

Două ramuri foarte diferite ale blocului semitic au avut un rol important în Mesopotamia. Unul, cel al amoriţilor, răspândiţi în Siria de sus şi în Canaan[3] , constituie grupul semiţilor din vest, care a avut un rol important fiindcă din el a luat naştere prima dinastie a Babilonului (1830-1530 Î.H.), ca urmare a infiltrării continue a amoriţilor în Mesopotamia în timpul celei de a III-a dinastii din Ur (2100-2000 Î.H.).

Altă ramură era constituită de arameeni. Ei apar spre mijlocul celui de-al II-lea mileniu înaintea erei noastre, fiind nomazi. Nu se ştie de unde au plecat, dar au apărut în Mesopotamia de sus, în Aram, fiind în conflict cu Asiria în secolele XIV, XIII şi XII î.H. Teklatphalasar I a purtat 28 de lupte contra lor. Influenţa lor a fost deosebit de mare în timpul monarhiei neobabiloniene, când generalul „caldeean” Nabopolassar s-a proclamat rege al Babilonului.

Limba arameană pe care o scriau cu semne alfabetice a fost folosită de toţi cei pentru care scrierea cuneiformă era prea grea: în epoca neo-babiloniană, poporul vorbea arameană, iar scrierea cuneiformă mai era folosită doar pentru actele oficiale. Multe tăbliţe au pe margine rezumatul conţinutului, în arameană.

Indo-europenii

Au apărut în Mesopotamia numai după ce ţara a fost cucerită de perşii ahemenizi. Dar nu era prima dată când Mesopotamia venea în contact cu ei. Când dinastia asianică a Kassiţilor a luat locul dinastiei I-a babiloniană (pe la mijlocul mileniului II) unii din monarhii lor aveau nume indo-europene. Tipul etnic al indo-europenilor poate fi studiat pe monumentele ahemenezilor, în special pe basoreliefurile palatelor din Persepolis.

Originea acestor populaţii

După unii arheologi, sumerienii au fost primii locuitori ai ţării, cărora li s-au alăturat semiţii, în antichitate nu erau însă consideraţi autohtoni. Ei veniseră dintr-o ţară cu coline şi, între alte dovezi, unii au invocat turnurile lor cu etaje, în amintirea înălţimilor pe care ei îşi slăveau odinioară divinităţile.

Locul de origine al asianicilor se consideră că este Caucazul, unde şi astăzi se vorbesc dialecte apropiate de ale lor. Se pare că au venit în Orientul apropiat puţin înainte de începutul Istoriei; ei erau deja aici în epoca apariţiei documentelor scrise.

Se admite, în general, că semiţii ar fi venit din Arabia. Sunt şi păreri, conform tradiţiilor, că au venit din ţara Amurru, adică Siria, în orice caz, primele dinastii semite au venit din vest, intrând în conflict cu sumerienii.

Leagănul indo-europenilor sau cel puţin punctul de plecare din care s-au dispersat, a dat naştere la mai multe ipoteze: Siberia occidentală de unde au plecat când s-au produs modificări ale climei; câmpiile din Germania de nord; câmpiile Rusiei meridionale între Dunărea de jos şi Volga de jos. Dar nici una nu oferă certitudini. Se crede că separarea triburilor indo-europene s-a produs pe la jumătatea mileniului III. Caracterul care diferenţiază civilizaţia lor de cea a

3 Numele biblic al Palestinei.

Orientului şi a Mediteranei este folosirea cailor; în secolul XX î.H. răspândirea lor a luat sfârşit. Ei sunt strămoşii mezilor, perşilor, bactrienilor, sogdienilor, indienilor a sciţilor şi a sarmaţilor.

2. EXPLORĂRI ARHEOLOGICE

SĂPĂTURILE FĂCUTE ÎNAINTE DE 1914

Pană la jumătatea secolului trecut nu se ştia aproape nimic de civilizaţia care s-a dezvoltat în bazinul Tigrului şi Eufratului. Marea şi aproape singura sursă de informaţie este Biblia. Datorită ei se ştia despre dezvoltarea şi apoi de ruinarea totală a oraşelor Ninive şi Babilon. Herodot nu a adus mai multe precizări, oricât de detaliate au fost relatările sale, şi nici călătorii greci care au scris despre Mesopotamia începând cu anul 500 Î.H. Datorită relatărilor biblice se înrădăcinase ideea unei distrugeri totale a acestor imperii şi rarii călători occidentali moderni care putuseră să ajungă în Mesopotamia confirmau această distrugere. Nu se făcuse încă nici o săpătură arheologică şi nimeni nu bănuia ce bogăţii se găseau în movilele Mesopotamiei, denumite aici „tell”[4].

Descoperirile făcute la sfârşitul secolului XVIII, în oraşele acoperite de lavă, Herculanum şi Pompei, şi rezultatele uimitoare ale campaniei din Egipt de la începutul secolului XIX, au trezit interesul pentru arheologie. Din acel moment, drumul a fost deschis; în prima jumătate a secolului XIX numeroşi călători au vorbit despre starea actuală a Mesopotamiei şi, în 1842, agentul consular al Franţei la Moşul, Botta, a făcut primele săpături pe cheltuiala sa, pentru ca ulterior să primească o subvenţie guvernamentală; în prima fază, sondajele lui Botta nu au dat rezultatele sperate. El le începuse pe o colină enormă – pe locul unde fusese odinioară Ninive – colină care poartă acum numele *Kuyunjick* şi care se înalţă lângă Moşul; dar sondajele nu fuseseră făcute destul de adânc.

Antichitatea păstrase amintirea locului exact unde fusese Ninive, oraş distrus în anul 612 Î.H. de babilonieni şi mezi; geograful arab Abulfeda îl va localiza mai târziu pe acea colină.

Prospecţiunile l-au convins pe Botta de corectitudinea informaţiilor, dar, din cauza rezultatelor slabe obţinute, a abandonat situl, atunci când indigenii i-au arătat la 14 kilometri nord-est de Moşul un sit de unde se spunea că s-au dezgropat statui.

Botta a părăsit Ninive prea devreme, din păcate, fără să bănuiască bogăţia de necrezut a sitului pe care-l abandona, şi s-a instalat la Khorsabad unde se găseau, acoperite de pământ, ruinele unui palat şi ale unui oraş de recreere, care odinioară se numea Dur-Sharrukin, construite de regele Asiriei, Sargon II (721-705 Î.H.). Pe măsură ce se înlătura pământul, se putea observa că distrugerea monumentului nu era totală: desigur, zidurile făcute din cărămidă nearsă sau arsă puţin se dezagregaseră, formând acea masă de pământ în formă de colină, dar basoreliefurile erau încă acolo: zidurile prăbuşindu-se au protejat părţile de jos şi planul palatului rămăsese vizibil, ca şi cea mai mare parte a ornamentelor. Săpăturile au continuat, dar cu destule probleme din cauza funcţionarilor, locali ai guvernului otoman. După

4 Colină artificială, formată în timp peste nişte ruine, dărâmături etc.

multe greutăţi, primul convoi de antichităţi asiriene ajungea la Luvru în 1847. Colecţiile au fost expuse în săli speciale, deschise publicului în acelaşi an. Botta a murit însă în dizgraţie şi pentru o vreme lucrările începute de el au rămas neterminate.

În 1851, lucrările s-au reluat sub conducerea lui Place care a dezgropat întregul palat, clădirile din jur şi chiar unele porţiuni din oraşul care înconjura reşedinţa regală. În cursul săpăturilor făcute de Botta şi apoi de Place, au fost scoase la lumină basoreliefuri splendide, multe într-o stare foarte bună, altele degradate; piatra folosită de asirieni era un alabastru gipsos, destul de friabil, care putea fi uşor degradat de factorii atmosferici. Din păcate, o parte din piesele trimise de Place după 1851, s-au pierdut din cauza răsturnării unor plute care le transportau pe Tigru.

Botta a deschis deci era săpăturilor în Mesopotamia; după el, englezii, prin Lyard, au început săpăturile la tellul (colina) *Nimrud,* fostul *Kalah,* al doilea oraş-capitală al Asiriei, unde au fost găsite palatele lui Asurnazirpal, Salmanasar III şi Asarhaddon: dar cea mai frumoasă descoperire a fost cea de la *Kuyunjick,* unul din tellurile care cuprindeau ruinele oraşului Ninive, situl abandonat prea repede de Botta. Acolo a fost găsită, în afară de o serie de magnifice basoreliefuri, „biblioteca” lui Asurbanipal, adevărată enciclopedie a epocii – întocmită la ordinele regelui – compusă din mii de tăbliţe care erau îngrămădite în mai multe camere ale palatului.

O nouă misiune franceză (1851) a fost condusă de Fresnel.

Thomas şi Oppert, s-a îndreptat spre nordul Babiloniei. Cu toate eforturile sale, Fresnel n-a obţinut decât puţine rezultate; Babilonul era un sit prea vast pentru mijloacele de care dispunea. Guvernul francez, neînţelegând dificultăţile prin care trecea, i-a întrerupt misiunea.

Începând cu anul 1877, De Sarzec, consul al Franţei la Basra, a explorat, din proprie iniţiativă, situl din *Tello* (fostul Lagash) la est de Shatt-el-Hat, descoperind o epocă şi o artă nemaiîntâlnită în săpăturile din Asiria. S-au scos la lumină statui ale lui *Gudeea,* patesi[5] în epoca dinaintea dinastiei a III-a din Ur. Era începutul lucrărilor care vor face cunoscută strălucitoarea civilizaţie a sumerienilor.

Din 1884 până în 1886, Dieulafoy a făcut săpături la *Susa* – în estul extrem al câmpiei mesopotamiene, la marginea platoului iranian – dezvelind palatul lui Artaxerxe şi a adus la Luvru frizele Arcaşilor şi ale Leilor, un capitel monumental şi sculpturi ahemenide[6].

O expediţie americană, condusă de Hilprecht, Haynes şi Harper, începe, în 1889, să exploreze în sudul Babiloniei ruinele de la Niffer, vechiul *Nippur,* aici a fost găsit un lot uimitor de mare de tăbliţe din toate epocile.

Părintele Scheil, chemat de guvernul otoman, a făcut cercetări la Abu-Habba, vechiul *Sippar* (1894) şi la sud-vest de Bagdad, pe un canal care lega Tigrul de Eufrat, părintele Scheil a găsit vestigiile unei şcoli de scribi.

Săpăturile germane au început în 1899, în situl *Babilon,* fiind conduse de Koldewey şi au continuat până în 1917, dar, cu toate că au durat optsprezece ani, ele erau departe de a fi terminate. Babilonul este un câmp de ruine, lung de doi kilometri şi lat de mai mult de un kilometru. Au fost degajate cele două ziduri de

5 Reprezentant al unei puteri superioare divine sau regale, guvernator sau vicar.

6 Ahemenizii - dinastie de regi persani (558-330 Î.H) Cirus, Gambise, Darius, Xerxe.

incintă, găsindu-se patru din cele opt porţi pe care le avea oraşul. A fost identificat, în locul numit Babil, în afara zonei săpăturilor, palatul de vară al lui Nabucodonosor II; în locul numit Qasr, poarta zeiţei Ishtar şi Calea Procesiunilor, care trece de Qasr pentru a ajunge la templul lui Marduk şi la turnul său cu etaje, aproape de poarta lui Ishtar, un fel de muzeu destinat prăzii de război luate de la diferiţi duşmani, templul Emach, palatul care ţine de fostele grădini suspendate.

Cu toate eforturile misiunii, degajarea templului lui Marduk, numit Esagil, cu turnul său Etemenanki, n-a putut fi terminată. Diferite alte temple (al lui Gula, al lui Ninurta. al lui Ishtar din Agade) au fost degajate, ca şi o mare clădire din cartierul numit Merkes, remarcabilă prin faţada sa cu ornamente în formă de dinţi de ferăstrău; s-au degajat, de asemenea, resturile unui teatru datând din epoca elenistică.

Din 1897, explorarea tellului Susa a fost făcută metodic de J. de Morgan. Săpăturile au scos la lumină monumente de cel mai mare interes şi din cele mai vechi timpuri, unele create aici, altele luate Babilonului de către Elam în cursul campaniilor victorioase.

Germanii au făcut săpături la *Kalat-Shergat,* vechiul sit din Asur şi au evidenţiat civilizaţia Asiriei din epoca veche. S-a constatat că Asiria era în acel moment total dependentă faţă de civilizaţia sumeriană. Abia în cursul mileniului II ea va căpăta caracterele pe care i le cunoaştem, sub dinastia sargonizilor.

W. Andrae a condus, din 1903 până în 1914, săpăturile din *Asur.* Situl din Asur se găseşte la 100 de kilometri sud de Moşul pe malul drept al Tigrului. Săpăturile au ajuns în adâncime la nivelurile numite G şi H, la un templu al lui Ishtar, din prima jumătate a celui de-al III-lea mileniu; reconstruit în timpul celei de a III-a dinastii din Ur, a fost refăcut după un alt plan în secolul XVIII î.H. Misiunea a scos la lumină şi resturile zidului, şapte porţi din cele treisprezece menţionate de Sennacherib (doar opt după Salmanasar III), ruinele unor temple din Asur, sanctuarele gemene Anu şi Adad, Sin şi Shamash şi templul Akitu (după numele sărbătorii care se celebra acolo).

Baronul von Oppenheim a făcut sondaje, apoi săpături din 1911 în 1913 şi apoi în 1929, la Tell-Halaf la izvoarele râului Habur. A descoperit un palat împodobit cu reliefuri şi numele regelui Kapara despre care nu se ştie nimic, dar după stilul construcţiei, poate fi datat în secolul XI sau XII; în straturile adânci, o ceramică pictată provenind din mileniile III şi IV, asupra căreia vom reveni. La 70 de kilometri de TelI-Halaf, la *Djebelet-el-Beda,* s-au descoperit sculpturi în bazalt din mileniul III.

E. Herzfeld şi F. Sarre au scos la lumină, din 1912 până în 1914, la *Sammam,* pe Tigru, la circa 90 de kilometri de Bagdad, ceramică pictată, asemănătoare, în oarecare măsură, cu cea din Tell-Halaf.

Din situl din *Kish* (astăzi El Oheimir) la est de Babilon, H. de Genouillac, care a făcut săpături în 1912, a descoperit numeroase obiecte mici şi a eliberat primele camere ale unui palat.

SĂPĂTURILE FĂCUTE DUPĂ 1918

Perioada care a urmat războiului din 1914 a fost deosebit de rodnică pentru

săpăturile făcute în Mesopotamia. Cercetările au continuat în Irak, în Siria de sus şi în Iran, dar în cadrul acestei lucrări se vor prezenta doar cele întreprinse în Irak şi în câteva puncte din Siria de sus.

Vom vorbi mai întâi, datorită rezultatelor obţinute, despre trei cercetări care au dus la cunoaşterea celor trei perioade protoistorice, care de atunci au servit drept cadru pentru clasarea descoperirilor asemănătoare obţinute în alte situri şi au permis să se stabilească o cronologie relativă pentru perioada cea mai veche a civilizaţiei din Mesopotamia. Ne referim la săpăturile făcute la Tell-El Obeid, Warka şi Jemdet-Nasr: ele au dus la stabilirea perioadelor succesive de dezvoltare a civilizaţiei mesopotamiene care şi-au luat numele de la situl unde au fost observate pentru prima dată.

Dar, mai înainte, trebuie să citǎm scurta campanie de săpături făcută în 1918 la *Abu-Sharein,* vechiul *Eridu,* pe care mesopotamienii îl considerau ca o metropolă, dacă nu chiar metropola civilizaţiei lor. Eridu a fost întemeiat într-un loc pe care nămolul fluviilor îl va acoperi mai târziu, nu chiar în golf, ci într-o lagună. R. Campbell Thompson a fost însărcinat cu aceste săpături, acolo unde prospecţiile făcute de Taylor în 1855 semnalaseră prezenţa unui zigurat[7], şi scoseseră la lumină câteva tăbliţe care dădeau numele vechi al locului şi cărămizi plan-convexe (o parte plată şi alta convexă) care se vor dovedi, mai târziu, tipice pentru perioada pre-akkadiană. R. C. Thompson a studiat turnul cu etaje şi a tras concluzia că situl a fost aproape abandonat după perioada sumeriană (sfârşitul mileniului III) şi n-a mai servit decât pentru înhumări. El a descoperit aici ceramică pictată care aminteşte de cea din Susa, amestecată cu scule din piatră, fără nici o inscripţie. Descoperirea lui a avut ca efect începerea cercetărilor la siturile din Ur, Obeid, Uruk şi Jemdet-Nasr.

Perioada El-Obeid

În 1919 făcând săpături la Tir (denumit acum El-Mugheir) în sudul Mesopotamiei, misiunea condusă de R. H. R. Hali a descoperit, la mică distanţă, la vest de Ur, un tell modest cu numele de *El-Obeid.* Era terasa unui templu în ruine datând din timpul primei dinastii din Ur. Lângă terasă se aflau ornamentele zidurilor şi multe ex-veto-uri[8] aruncate ca urmare a jefuirii clădirii.

Dar cea mai importantă a fost descoperirea, într-un cimitir, a unei ceramici pictate, care fusese întâlnită de puţin timp în tot Orientul Apropiat, alături de scule din aceeaşi perioadă, permiţând caracterizarea civilizaţiei ce a primit numele sitului unde a fost găsită – El-Obeid.

În stratul XI, s-a pus în evidenţă prezenţa sculelor din metal (cupru).

Cărămida plată şi un mozaic obţinut prin implântarea în argilă proaspătă a unor conuri de pământ ars, cu vârf colorat, caracterizează nivelul VI.

La nivelul V a apărut un templu pe fundaţii de piatră.

Nivelul IV împărţit în substraturi (a*1*, *a2, b*, *c)* conţine un templu denumit „roşu”, o sală cu coloane groase împodobite cu mozaic; se constată prezenţa inscripţiilor în subnivelul *b.*

Straturile III şi II aparţin civilizaţiei de la Jemdet-Nasr, despre care vom vorbi

7 (Cuvânt asirian) turn cu etaje pe care era clădit un templu – construit prima dată de sumerieni.

8 Obiecte-ofrande care se depun într-un sanctuar ca urmare a unui jurământ sau ca mulţumire pentru ajutorul dat de divinitate.

rnai departe; caracteristice erau folosirea, în continuare, a decorării cu mozaic, folosirea cărămizii nearse plate cu secţiune pătrată.

Stratul I indică folosirea cărămizii de aceeaşi formă, dar plan-convexă.

Perioada de la Uruk

În situl *Uruk,* astăzi *Warka* (*Erech* în Biblie), în Mesopotamia sudică, J. Jordan a făcut cercetări din 1928 până în 1939. Lucrările, la care au participat numeroşi arheologi, au descoperit, optsprezece straturi succesive care conţineau:

- în straturile XVIII – XVI ceramică de tipul Obeid I, urmată de ceramică Obeid II şi tipuri mai dezvoltate decât cel primitiv în straturile epocii următoare.
- în straturile XIV - IV, ceramica cea mai obişnuită cu angobă[9] roşie şi gri.

Perioada de la Jemdet-Nasr

Aceasta a fost pusă în evidenţă de lucrările conduse de Mackay, Langdon şi Watelin care au avut loc la *Kish,* în 1925. Deplasându-se la circa 25 kilometri de Kish, la *Jemdet-Nasr*, au găsit o mulţime de tăbliţe cu o scriere arhaică dar deja mai evoluată, scule de metal, cilindri. Ceramica era alcătuită din urne, ulcioare pântecoase, unele neornate, altele cu desene cu una sau mai multe culori, întregul ansamblu, foarte omogen, a fost datat ca fiind de după perioada de la Uruk.

Şi la Ninive R. Campbell Thompson şi Mallowan făcând săpături adânci, din 1927 în 1932, au constatarea, din 27 de metri pe care i-au săpat în adâncime până la pământul virgin, doar 5 metri conţineau stratul creştin şi stratul asirian, ceilalţi 22 de metri corespunzând perioadei protoistorice. Ceramica de Uruk a apărut la nivelul IV.

Săpăturile de la *Arpachiyah,* aproape de Ninive, au fost făcute pentru a verifica rezultatele obţinute la Ninive. M. E. L. Mallowan, în 1933, a delimitat 15 nivele care arătau începând de sus: straturile de la I la IV cupru şi ceramică Obeid. V, ceramică Obeid şi Halaf; VI, ceramică policromă Halaf, cu exemplare realizate cu o tehnică minunată, ce se găsesc la muzeul din Bagdad; VII - X, construcţii ridicate pe temelii de piatră, coexistând cu ceramica Halaf şi câteva exemplare din genul Sammara; XI - XV, cioburi cu forme de animale.

Perioada Dinastică Arhaică

Două alte situri explorate de H. Frankfort au permis completarea golului care exista între sfârşitul perioadei de la Jemdet-Nasr şi începutul Istoriei reprezentată de I-a dinastie din Ur şi dinastiile din Tello care duc, fără întrerupere, până la dinastia din Akkad.

Tell-Asmar la circa 70 de kilometri nord-est de Bagdad, a fost explorat din 1930 până în 1936. Au fost scoase la lumină un templu şi un palat care fusese reconstruit de douăzeci de ori pe acelaşi amplasament; prima construcţie data din epoca de la Jemdet-Nasr şi M. Frankfort a propus o nouă periodă, numită *Early Dynastic,* subîmpărţită în trei: I, de la 3200 la 3000; II, de la 3000 la 2800: III, de la 2800 la 2550 (care începe aproape odată cu perioada istorică).

Hafaji se află pe malul stâng al râului Diyala, la sud-est de Tell-Asmar; lucrările

9 Masă ceramică alcătuită din argilă care serveşte la acoperirea în strat subţire a produselor ceramice înainte de ardere.

s-au eşalonat din 1930 până în 1937. S-a descoperit o ceramică al cărei decor roşu aprins *(scarlet ware]* devenise pulverulent şi rămânea pe degete. Această ceramică a fost întâlnită şi la *Tell-Agrab* în 1935-1937, la 20 de kilometri de situl precedent, spre sud-est, de către Seton Lloyd, alături de figurine din cupru; un car al cărui conducător struneşte un atelaj de patru animale este o frumoasă lucrare în metal.

Toată regiunea Ninive a contribuit la confirmarea datei rezultate din săpăturile precedente. La *Tell-Billa,* la nord-est de Ninive, săpăturile au fost conduse de E. Speiser din 1930 până în 1933. Nivelul cel mai vechi este cel al perioadei de la Jemdet-Nasr, fiind urmat de Early Dynastic. La *Tepe-Gawra,* sit aflat în apropiere, săpăturile făcute sub aceeaşi conducere, au durat din 1931 până în 1938; a fost găsită o succesiune neîntreruptă de nivele datând din epoca neolitică (nr. XXVI), până la mijlocul mileniului II (nr. III-I), trecând prin perioadele de la Tell-Halaf (XXV-XX), de la Obeid (XIX-XII), Uruk şi Jemdet-Nasr (XI-VIII), prin Early Dynastic (VII-VI), Akkad şi a III-a dinastie din Ur (V-IV), terminându-se în epoca hurrită (III-I).

Săpăturile din *Ur* au constituit evenimentul capital al acestei perioade de cercetări. Conduse de H. R. Hali şi Şir Leonard Woolley, din 1922 până în 1934, ele au făcut să apară un zigurat foarte bine conservat din vechea ţară sumeriană, ca şi alte edificii religioase, un cimitir cu morminte de la începutul Istoriei, numite Morminte regale, de o mare bogăţie, ale regilor din dinastia a III-a din Ur. O descoperire care a stârnit un mare interes a fost un strat steril părând a fi un sediment lăsat de ape, care a fost atribuit „Potopului”.

În acelaşi timp, o altă expediţie a reluat săpăturile la Kish, aproape de Babilon, începute în 1912 de H. de Genounillac. Expediţia era condusă de E. Mackay şi S. Langdon. În perioada 1923-1933 a fost descoperit un palat sumerian, în ale cărui ruine fusese amenajat, ulterior, un cimitir presargonic denumit A, a cărui dată poate fi fixată în timpul primelor dinastii din Lagash. În cursul unor săpături s-a atins, la o mare adâncime (invadată de apă) epoca de la Jemdet-Nasr (14-17 metri): deasupra (11-14 metri) era un cimitir (denumit Y) care poate fi comparat, cu cel al Mormintelor regale din Ur. Deasupra, între 9 şi 11 metri, un strat argilos care poate fi „potopul” din Kish. Mai sus (8-9 metri) un strat „roşu” cu resturi de cărămizi plan-convexe şi de ceramică de genul găsit în cimitirul A. Deasupra, până la sol un nivel neo-babilonian. După o campanie de sondaje la Senkereh (1933), antica *Larsa,* una din metropolele din Sumer, A. Parrot a început săpăturile de la *Mari* (1933-1939), astăzi Tell-Hariri, la 11 kilometri spre nord-vest de Agu-Kemai. Găsirea întâmplătoare a unei statui atrăsese atenţia asupra acestui sit neexplorat. Au fost descoperite: un mare palat, edificii religioase, mici monumente provenind de la începutul Istoriei până la Hammurabi (care a distrus oraşul) precum şi arhivele regale ale ultimilor regi, care conţineau mii de tăbliţe. Datorită lor, întreaga viaţă din zona din vestul Babiloniei a fost descifrată.

Oraşele, foste posturi avansate ale imperiului asirian, nu au fost neglijate. *Arslan-Tash,* la est de Eufrat, a fost explorat sub conducerea lui F. Thureau-Dangin în 1928. Au fost găsite, sub ruinele palatului lui Teklatphalasar III (745-727) (M. Parrot sugerează Sargon II. 722-705) plăci de fildeş şi ornamente de mobilă.

Tell-Ahmar pe malul stâng al Eufratului, corespunde anticului oraş devenit asirian, Til-Barsib. Într -un palat din vremea lui Salmanasar III, restaurat de Adad-Nirari III, apoi de Asurbanipal (668-626), misiunea condusă de F. Thureau-Dangin

(1929-1931) a descoperit o serie de picturi murale, ansamblul cel mai important care a fost descoperit vreodată. Ceramica, din tipul obişnuit, în cantitate mare, pare a fi din anul 1750 Î.H. după M. Dunand (şi din 2500 după M. Mallowan): cea de la adâncime mai mare se aseamănă cu cele din Halaf, Arpachiyah şi Obeid.

În partea de est, la marginea Asiriei, se află situl de la *Yorghan Tepe,* corespunzător anticului *Nuzi,* aproape de Kirkuk, reşedinţa puterii hurrite. Rezultatele expediţiei americane conduse de E. Chiera (1925-1928), R. Pfeiffer (1928-1929) şi R. Starr (1929-1931), au fost foarte importante: au fost găsite tăbliţe care formau arhivele negustorilor, iar săpăturile în adâncime au permis să fie reconstituită istoria sitului:

Straturile XII-X: ceramică de tip Obeid şi din straturi adânci din Ninive, Uruk şi Gawra, construcţii din chirpici: X, construcţii din cărămizi nearse; IX-VII, straturi corespunzătoare perioadelor de la Jemdet-Nasr şi Uruk: VI-III, epoca numită de la Gasur, nume pe care îl purta oraşul în perioadele Early Dynastic şi epoca akkadiană; stratul III, corespunzător perioadelor de la Isin şi Larsa, şi Na corespunzător dinastiei din Babilon; straturile II şi I corespund epocii hurrite.

Şase campanii (din 1930 în 1935) au fost făcute de americani la *Khorsabad.* Cercetările s-au îndreptat spre palatul lui Sargon şi spre alte edificii dintr-o incintă care îngloba palatul Regelui. Unul din ele era locuinţa fratelui lui Sargon, care fusese făcut vizir. S-au găsit numeroase basoreliefuri şi copii ale unei statui găsită anterior de Place şi care făcea parte din antichităţile scufundate în Tigru. A fost găsită, de asemenea, lista completă a regilor Asiriei, cu anii de domnie ai fiecăruia.

În 1931, Muzeul din Pennsylvania i-a încredinţat lui E. Schmidt săpăturile la *Fara* (anticul *Shuruppak),* în Sumer. S-au stabilit trei perioade:

I. (La cea mai mare adâncime) Epoca de la Jemdet-Nasr. O urmă a potopului a fost găsită în partea de sus a stratului.

II. Civilizaţia sumeriană până la Sargon din Akkad; tăbliţele reprezentative ale sitului provin de la sfârşitul perioadei.

III. Acest strat plecând de la sol, prea puţin precizat, a dat la iveală obiecte din timpul celei de a III-a dinastii din Ur.

La *Tell-Hassuna,* la sud de Moşul, săpăturile lui Seton Lloyd şi ale lui Fuad Safar (1943-1944) au descoperit un ansamblu al unei civilizaţii care trebuie atribuit unei perioade dinaintea celei din Obeid.

În 1948-1950, guvernul irakian a reluat lucrările la *Eridu,* conduse de Fuad Safar. În partea nordică, s-a descoperit un palat construit din cărămizi plan-convexe după planul Palatului A de la Kish; cărămizile sunt aşezate în „os de peşte” ceea ce este obişnuit în Early Dynastic. În palat s-au găsit câteva scule de cupru. Cele mai interesante rezultate au fost: descoperirea unei civilizaţii anterioare celei de la Obeid, prezenţa a paisprezece temple protoistorice din cărămidă nearsă, o mare platformă pe care se afla un altar, platformă care stă la originea ziguratului. În sfârşit, descoperirea unei colibe, prima găsită destul de intactă, reprezentând locuinţa primitivă. Cercetarea craniilor deshumate a dus la stabilirea existenţei, în acea epocă, a unui tip mediteranean, dolicocefal sau mesocefal, cu faţa îngustă şi nas proporţional de lung. Acest tip domina în spaţiul dintre Portugalia şi India. Printre

micile obiecte găsite se află o figurină cu cap de tip ofiomorf[10] găsită la Ur şi o mică barcă din pământ ars cu un orificiu pentru fixarea catargului.

Evoluţia săpăturilor

De la începerea săpăturilor, modul de gândire şi metodele aplicate au suferit, din fericire, multe îmbunătăţiri. La început, cercetătorul era un furnizor al muzeelor; fără grijă pentru contextul arheologic, el făcea sondaje, tranşee, chiar tunele până ce găsea piesa spectaculoasă dorită: te înfioară numai gândul la ce s-a stricat, devastat, pierdut iremediabil. Ceea ce odinioară duşmanii care cucereau un oraş nu au jefuit, primii cercetători au distrus fără să-şi dea seama de pagubele pe care le făceau. De câţiva ani, descoperirile de picturi se înmulţesc: aceasta nu din întâmplare şi nici din cauză că monumentele găsite acum peste o sută de ani nu conţineau picturi, ci pentru că atunci nu li se dădea atenţie. Toate muzeele au o colecţie orientală formată de la începutul săpăturilor. Luvru, British Museum, Muzeul din Berlin oferă dovezi ale vandalismului epocii, expunând capete de pe basoreliefuri tăiate cu „grijă" dintr-un ansamblu considerat greu de transportat. Când parcurgi un astfel de muzeu, eşti frapat de diferenţa care există între păstrarea antichităţilor asiriene, comparativ cu păstrarea obiectelor din Sumer. În epoca în care se făceau săpăturile în regiunile asiriene, care au îmbogăţit aceste muzee, era permisă restaurarea antichităţilor (nu numai cele orientale, dar şi cele greceşti şi romane). Toate erau reparate cu grijă şi acoperite cu o patină în aşa fel încât restaurarea să nu fie vizibilă. Astăzi, nu se mai fac decât reparaţii indispensabile, urmele rămânând vizibile pentru a nu se crea o impresie falsă. Când au început descoperirile în teritoriul Sumerului moda restaurărilor era în declin şi antichităţile din Sumer au fost respectate mai mult; dacă cele din Sumer ar fi fost descoperite primele şi cele asiriene mai recent, situaţia ar fi fost total inversată.

De asemenea, metodele barbare folosite la primele săpături au fost abandonate; cele folosite astăzi nu avansează lucrul decât după notarea tuturor rezultatelor şi după delimitarea terenului de cercetat: terenul este decapat pe toată suprafaţa, treptat, până la atingerea solului care n-a fost niciodată săpat. Trebuie evitat pericolul de a delimita straturi prea subţiri; terenul nefiind niciodată orizontal se produc prea multe încălecări între straturi. Procedeele tehnice au fost, de asemenea, perfecţionate: craniile descoperite sunt înglobate în parafină ca să li se mărească rezistenţa la transport; injectarea de lapte de ipsos în cavităţile lăsate în pământ de obiectele făcute din materiale perisabile (de exemplu lemnul), a permis să fie scoase aproape intacte, deoarece ipsosul se usucă şi aderă la pereţii cavităţii în care se găsesc obiectele.

Prospectări din avion

Prospectările din avion au fost aplicate începând din 1913, la săpăturile de la Ostia[1'], apoi la Troia. Din 1924 până în 1928, preotul Poidebard şi-a pus la punct metoda: el a reuşit să măsoare ruinele vizibile sub nisip şi să le aproximeze pe cele care nu se observă.

Colonelul J. Baradez, după ultimul război mondial, a folosit altă metodă: a

10 Cu aspect de şarpe, unul din cele mai vechi ansambluri cunoscute până acum. După aprecierea lor, acesta ar proveni din mileniul VI î.H.

fotografiat terenul de la înălţimi de 5000 şi 6000 de metri. Rezultatele obţinute, prin această metodă, care a fost ulterior perfecţionată, a dat satisfacţie deplină.

Muzeele

Diferite naţiuni şi-au făcut în muzeele lor colecţii asiriene, dar, dintre ele Franţa deţine primul loc, deoarece aici sunt reprezentate toate epocile civilizaţiei asiro-babiloniene. La Luvru, colecţiile sunt repartizate pe provincii, monumentele fiind clasate, pe cât a fost posibil, în ordine cronologică, în fiecare colecţie.

Mai bogat decât Luvrul în monumente ale epocii asiriene şi, în special, în texte, ca urmare a descoperirii bibliotecii lui Asurbanipal, Muzeul Britanic este însă mai puţin bogat în monumente din primele epoci.

Muzeul din Berlin are o colecţie importantă: Germania, care nu a beneficiat de descoperiri capitale, ca Franţa şi Anglia, a dobândit documente de valoare în timpul săpăturilor de la Asur, Babilon, Warka şi de la Zendjirli, în Siria de sus.

Muzeul din Philadelphia are, în special, tăbliţe obţinute de expediţia condusă de Niffer. Participarea la săpăturile din Ur i-a permis obţinerea celor mai frumoase piese care au fost descoperite.

Muzeul din Istanbul a realizat, în cursul săpăturilor autorizate odinioară în Turcia, o colecţie de prima mână: n-a mai fost îmbogăţită din momentul în care capitala a fost mutată la Ankara, al cărei muzeu a cunoscut o îmbogăţire deosebită.

Muzeele din Siria şi Liban s-au dezvoltat şi ele; ele au primit obiecte găsite pe teritoriul lor şi conţin colecţii interesante. La Teheran, muzeul deţine antichităţi descoperite pe teritoriul Iranului, printre care şi piese de mare valoare.

Este interesant de semnalat prezenţa la Babilon a unui Muzeu militar. Unghiul din nord-vest al oraşului era în întregime ocupat de palatul lui Nabucodonosor, de care se sprijineau odinioară „Grădinile suspendate”, între palat şi zidul de incintă se află un spaţiu vast, locul în care regii Babilonului păstrau capturile de război pe care ei le apreciau fie pentru valoarea lor istorică, fie pentru valoarea intrinsecă. Desigur că nu s-a mai găsit nimic din acestea din urmă, dar la origine erau bine reprezentate. S-a găsit o inscripţie a lui Dungi, din ultima dinastie sumeriană (sfârşitul mileniului III), o statuie decapitată a lui Puzur-lshtar, prinţ din Mari, al cărui corp se află la Muzeul din Istanbul, iar capul la Muzeul din Berlin, trofee datând de la cucerirea oraşului Ninive în 612 şi, depăşind domnia lui Nabucodonosor, monumente datând de pe vremea lui Nabonide şi chiar a lui Darius I. Se pare că „leul din Babilon”, rămas pe loc, a fost adus dintr-o expediţie contra hitiţilor[11].

3. DESCIFRAREA INSCRIPŢIILOR. CRONOLOGIA. ISTORIA

DESCIFRAREA INSCRIPŢIILOR

11 Popor indo-european care a format un puternic imperiu în Anatoliacentralăcu capitala la Hattusaîntre secolele XX şi XII Î.H

Între descoperirile făcute datorită săpăturilor din Asia occidentală, descifrarea scrierii cuneiforme şi cunoaşterea limbilor pe care ea le redă există o strânsă legătură, pe care vom încerca s-o expunem mai jos.

Limba sumeriană

Ambele rase, sumeriană şi akkadiană, au folosit aceeaşi scriere deşi au avut limbi diferite. Sumeriană, limbă nesemitică, face parte din tipul limbilor aglutinante, adică fără flexiuni gramaticale interne, dar folosind juxtapunerile de prefixe, de infixe[12]

Şi de sufixe la rădăcina verbului.

Inserează astfel de sistem face neclară exprimarea; dificultăţile sunt atât de mari, iar asemănările cu semita atât de frapante, încât i-au făcut pe unii savanţi, din care şi J. Halevy, să afirme că sumeriană nu a existat ca limbă vie. După el, sumeriană ar fi fost o limbă convenţională, o creaţie a preoţilor şi a scribilor pentru a avea la dispoziţie o limbă sacră inaccesibilă vulgului, destinată textelor religioase, regale sau oficiale; adică un sistem arbitrar, conceput de semiţi, dovada fiind influenţele semite care se regăsesc în ea. Această ipoteză a fost abandonată de mult timp; s-au găsit, de altfel, cuvinte sumeriene transcrise în greacă, aşa cum grecii le auzeau şi le pronunţau. S-au putut evidenţia reguli fixe care au condus la formarea limbii sumeriene, cel puţin la început; dar această limbă era un instrument de expresie imperfect; rezultatul a fost că sumeriană nu a rezistat în faţa semitei care îi era superioară.

Nu trebuie uitat că semiţii şi sumerienii, trăind unii lângă alţii, s-au influenţat reciproc. Semiţii au împrumutat din vocabularul sumerienilor un număr de termeni care le lipseau, apoi păstrând sumeriană ca limbă sacră, au supus-o la numeroase modificări care nu erau în idiomul originar, în acelaşi fel, limba semită a asiro-babilonienilor a suferit influenţa elementelor asianice vecine, introducând în vocabularul asirian termeni care nu sunt de origine semită.

Limba akkadiană (asiro-babiloniană)

Asiriana şi babiloniana, care sunt cele două ramuri ale limbii akkadiene, fac parte din limbile semite. Acestea cuprind un grup meridional: araba şi etiopiana şi un grup septentrional, care se poate împărţi în ramura occidentală, în care intră ebraica, feniciană, arameana, pentru a nu le cita decât pe cele principale, şi în ramura orientală cuprinzând asiro-babiloniana. Toate aceste limbi sunt deci foarte apropiate şi, pentru cercetări, se pot sprijini una pe alta. Deoarece au multe puncte comune, s-a propus ca ele să fie considerate ca diferenţieri dintr-o aceeaşi limbă semită căreia, probabil, i-au succedat. Această limbă semită comună n-o cunoaştem.

Limba asiro-babiloniană este relativ simplă; gramatica nu este prea complicată şi, în plus, din felul de redactare a unor texte oficiale, care sunt adesea incorecte, se pare că regulile sale gramaticale nu erau atât de riguroase. Aceasta provine, în parte, din faptul că, de-a lungul mileniilor în care akkadiană a fost folosită, limba a evoluat şi că n-a existat o singură gramatică a akkadienei, ci mai multe gramatici succesive. Vocabularul este bogat şi descifrarea textelor îl îmbogăţeşte mereu;

12 Element fonetic (de obicei consoană) care se rădăcina unui cuvânt şi are valoare morfologică.

adesea apar termeni noi în special în documentele care au fost întocmite în provinciile mai depărtate de centrul Imperiului, între asiriană şi babiloniană, vorbite, prima în nordul, a doua în sudul Mesopotamiei, diferenţele sunt mici, cel mai adesea de ordin fonetic.

Scrierea cuneiformă

Dar dacă gramatica este uşoară şi limba asiriană aproape asemănătoare cu cea babiloniană, scrierea este, din contră, de o complicaţie extremă. Este denumită cuneiformă, din latinul *cuneus* (cui) din cauza formei pe care o au semnele; această formă de cuie a fost impusă de întrebuinţarea de către asiro-babilonieni a tăbliţelor de argilă moale, pe care ei scriau apăsând cu un stilet. La început, scrierea era pictografică asemănătoare cu cea a Egiptului antic; se desena reprezentarea obiectului: astfel, ideea de mers era redată printr-un picior, grăunţele erau redate printr-un spic, muntele prin trei mici triunghiuri întrepătrunse, iar scrierea se făcea în coloane verticale, începând de la dreapta tăbliţei. Treptat, scribii, pentru a scrie mai repede fără a risca să şteargă semnele deja făcute, răsuceau tăbliţa cu un sfert de cerc, pentru a aduce liniile în poziţie orizontală, scriind de la stânga la dreapta; pictogramele primitive, la început aşezate vertical, erau acum culcate: ca urmare, asiro-babiloniana este împreună cu etiopiana, singura limbă semită care nu se scrie de la dreapta la stânga.

Se înţelege că, pornind dintr-o epocă atât de îndepărtată, semnele şi-au schimbat forma: aceste modificări continue şi imperceptibile pentru o durată mică de timp se pot sesiza uşor când se examinează tipuri de scriere făcute la mai multe secole unul de altul sau provenind din ţinuturi depărtate unul de altul.

Săpăturile au dus la descoperirea unui număr mare de scrieri extrem de vechi (datând din epocile de la Uruk şi de la Jemdet-Nasr, adică din ultimele secole ale mileniului IV), care sunt adevărate pictograme; se poate observa din textele de la începutul mileniului III că transformarea era aproape făcută, dar, cu toate acestea, prototipul unor semne nu a devenit de nerecunoscut. Mai târziu, evoluţia se încheie şi la fiecare din cele două mari imperii ale Mesopotamiei, Babilonia şi Asiria, care au avut fiecare şcolile lor de scribi, semnele la care hieroglifele primitive au ajuns nu sunt aceleaşi. Această diferenţă este adesea mai mult aparentă decât reală: ea ţine doar de prezentarea elementelor semnelor.

Se pot deosebi trei mari categorii în scrierea limbii mesopotamiene după perioada ei pictografică: semnele vechi devenite lineare, folosite între anii 3000 şi 2000, semnele asiriene şi semnele babiloniene, folosite între sfârşitul mileniului II Î.H. şi începutul mileniului I Î.H. Se înţelege că în timpul celei de a doua perioade semnele sunt mai întâi un compromis între cele din mileniile III şi I.

Aceste trei scrieri creează deja greutăţi, dar nu sunt singurele. Este uşor, când se scrie în pictograme, să se indice toate obiectele obişnuite, dar când trebuie exprimate idei, verbe de exemplu, este necesară recurgerea la un şiretlic: se hotărăşte că un anume semn, pe lângă obiectul pe care-l reprezintă, va indica şi o anumită idee; dar, când numărul acestor semne este foarte mare, începe confuzia.

Pentru a rezolva situaţia, asiro-babilonienii au dat semnelor lor cu valoare ideografică o valoare silabică, adică i-au dat valoarea uneia din silabele numelui obiectului pe care îl reprezenta (de obicei, prima), apoi s-au folosit de ele pentru a

indica modul cum trebuie citit un semn care avea mai multe valori. Se aşeza semnul silabic după cel care reprezenta ideea şi se alegea pentru primul semn, în timpul lecturii, valoarea care se potrivea cu silaba finală, rezultând un cuvânt care se termina cu această silabă.

Mai sunt şi alte tehnici pentru orientarea cititorului în această mulţime de semne a căror combinare variază la infinit, şi care fac din scrierea cuneiformă cea mai greu de descifrat din toate scrierile antichităţii. Noi, care avem un alfabet cu un număr restrâns de litere, care se pot folosi foarte uşor, rămânem uimiţi în faţa unei asemenea complexităţi, dar trebuie să avem în vedere că descoperirea unui mic număr de litere care corespunde tuturor sunetelor simple ale unei limbi nu este o concepţie primitivă.

Asiro-babilonienii au ştiut să despartă cuvintele în silabe şi chiar să ajungă la sunete simple pentru vocalele *a, e, i, u;* dar nu au mers mai departe; fenicienii sunt cei care au creat alfabetul după cum apare în textele găsite la Ras-Shamra care datează de la mijlocul secolului XIV Î.H; literele lor provin din sistemul cuneiform, dar asta are puţină importanţă; ceea ce contează este ideea de alfabet; texte cum sunt cele din Sinai şi din Byblos reprezintă adevărate schiţări ale sistemului. Totuşi, când asiro-babilonienii au scris substantivele descompunându-le în silabe au făcut un mare pas înainte în modul de reprezentare a ideilor printr-un semn: astfel era introdusă precizia în scrierile lor.

A părut de mirare faptul că asiro-babilonienii, care aveau desigur în limba lor, ca toţii semiţii, sunetele aspirate de diferite intensităţi, nu aveau semne pentru a le reprezenta pe toate. Aceasta din cauză că scrierea de care se serveau era împrumutată de la poporul sumerian, căruia această scriere i se potrivea deoarece limba lor nu avea aceste sunete aspirate şi pentru că sistemul ideografic era suficient pentru a reda ideile unui popor care a trăit cu trei mii de ani înaintea erei noastre. Asiro-babilonienii au folosit cum au putut, deci, un instrument nepotrivit să redea propria lor limbă. Faptul că ei n-au inventat, decât pentru unu sau două sunete, semne care să permită să redea toate „aspiratele” din limba lor, nu dovedeşte că ei nu le pronunţau.

Descifrarea

Pe măsură ce săpăturile aduceau la suprafaţă monumente şi scrieri ale anticei Mesopotamii. Specialiştii în descifrare îşi dublau eforturile. Scrierea cuneiformă era cunoscută de mult timp în Europa, călătorii din vechime aducând mai multe mostre şi, pe la sfârşitul secolului XVIII, chiar se identificaseră câteva caractere. Faptul că primele monumente cunoscute au fost întâlnite în Persia, a fost în folosul descifrării, deoarece în timp ce în Mesopotamia scrierea cuneiformă este asiro-babiloniană, în Persia se regăseşte, pe lângă scrierea din Mesopotamia, şi scrierea persană – mult simplificată, deşi foloseşte tot caractere cuneiforme. Deci începerea acţiunii de descifrare s-a făcut cu succes pe varianta cea mai uşoară a acestor scrieri.

Se folosesc două căi pentru descifrarea unei scrieri necunoscute: când există o inscripţie bilingvă, adică o traducere a inscripţiei într-o limbă cunoscută, se caută numele proprii din inscripţia necunoscută şi se determină astfel valoarea literelor sau semnelor: a doua cale nu apelează la texte bilingve, dar presupunându-se cărei limbi îi aparţine inscripţia, se lucrează prin tatonare. Aşa s-a procedat cu inscripţiile

persane găsite la Persepolis (şi mai recent, cu textele de la Ras-Shamra şi cu pseudo-hieroglifele din Byblos). S-a presupus că în ele trebuia să se afle numele regilor constructori ai monumentelor şi s-a căutat să se găsească cuvântul care înseamnă*, Rege"* apoi numele proprii ale acestor monarhi în limba persană.

De Sacy (1793) şi Grotefend (1803) au făcut primii paşi pe această cale şi, treptat, s-a putut stabili, cu destulă certitudine, alfabetul persan, folosind limba din Avesta[13] care era considerată apropiată de cea a ahemenizilor, regi consideraţi pe bună dreptate, constructori ai monumentelor din Persepolis.

Aceste rezultate au fost folosite pentru descifrarea textelor asiro-babiloniene. Rawling a descoperit la Behistun, pe drumul care leagă Hamadan de frontiera Irakului, o inscripţie cu caractere cuneiforme de trei tipuri diferite; una (B) era scriere persană. Cu mare greutate, Rawlinson a copiat o parte din aceste inscripţii şi specialiştii au început descifrarea.

Partea care era scrisă în persană a putut fi citită şi cum în ea regele Darius îşi prezenta victoriile, era de presupus că şi celelalte două inscripţii o reproduceau pe prima; era un caz analog cu cel al descifrării hieroglifelor egiptene.

Hincks, în 1847, a ajuns la concluzia că semnele din cea de-a doua parte a inscripţiei (C) reprezentau, adesea, fie o silabă (nu o singură literă), fie un cuvânt întreg. Până în 1855 a reuşit să stabilească semnificaţia a 252 de semne.

Faptul că un semn putea să aibă mai multe valori a fost confirmat în aceeaşi perioadă de J. Oppert, primul care a reuşit să cunoască semnificaţia tăbliţelor numite *silabare,* care sunt traducerea în semne silabice a cuvintelor reprezentate printr-un singur semn. În 1857, când s-a apreciat că descifrarea era făcută, patru asirologi, Hincks, Rawlinson, Oppert şi Tabbot au tradus, separat, fiecare acelaşi text. Concordanţa a fost atât de mare încât s-a considerat că rezultatele obţinute până atunci în tehnica descifrării erau bune.

Există mai multe *silabare:* unele, în faţa unui semn din scriere, îi redă silabic numele (aşa cum noi spunem, un *m,* un *i*, un *l*) şi modul lui de citire descompus în silabe.

Altele servesc pentru traducerea în semită a ceea ce înseamnă semnul. Să luăm, de exemplu semnul DU, care în sumeriană este semnul piciorului:

– Se citeşte GUB când înseamnă, a sta în picioare";

– Se citeşte GIN, când înseamnă „a merge";

– Se citeşte TUM. Când înseamnă „a aduce" etc.

După cum am văzut, primele săpături s-au făcut pe teritoriul asirian şi pentru acest motiv această ştiinţă a fost numită asirologie. Mai târziu, când au fost descoperite vestigiile civilizaţiei babiloniene, denumită astfel de la Babilon, capitala imperiului, s-a alăturat un al doilea termen, şi ştiinţa s-a numit: asiro-babiloniană. Apoi, în 1869, remarcând că cele mai vechi dinastii se intitulau „regi din Sumer şi din Akkad", Oppert a propus numele de sumerieni pentru nesemiţi şi de akkadieni pentru semiţi, nume care au fost unanim acceptate.

Numele de caldeeni, dat arbitrar tuturor locuitorilor Mesopotamiei, provine de la un trib care trăia în sud; această denumire a fost abandonată.

---

13 Ansamblu de cărţi sacre ale mazdeismului (religie din Iranul antic).

CRONOLOGIA

Stabilirea datei exacte a evenimentelor din istoria civilizaţiei din Asur şi din Babilon este o problemă foarte delicată. La mesopotamieni, anii erau denumiţi după un eveniment deosebit: „anul urcării pe tron a regelui”: „anul în care regele a săpat canalul cutare”: „anul în care regele a devastat ţara cutare”: scribii au datat uneori trei ani după acelaşi eveniment, spunând despre al doilea: „anul care a urmat după cel în care etc.”, şi despre al treilea: „anul care a urmat după acela care a urmat celui în care etc.” În epoca asiriană, anul era numit de către *limmu.* Se numeau astfel unele personaje trecute pe o listă, pentru că fiecare din ei a dat numele unui an. Primul an întreg al domniei lua numele: *cel al urcării pe tron:* apoi venea *cel al Marelui vizir,* cel al *Tartanului* (generalul comandant) etc.; unii ani îşi luau numele de la notabilităţi; când seria se termina, se lua de la capăt.

În epoca neobabiloniană şi în epoca persană, anii erau socotiţi de la anul de începere a domniei unui rege. De aici provine greutatea în adoptarea unei cronologii sigure pentru epocile foarte vechi, despre care informaţiile istorice sunt foarte rare. La prima vedere pare că n-ar fi o dificultate de nedepăşit să se reconstituie o cronologie adăugând totalitatea domniilor. Dar, dacă cititorul caută în diferite lucrări tratând despre civilizaţia Asiei occidentale antice, va constata că, adesea, datele adoptate nu concordă. Pentru primul mileniu dinaintea erei noastre, avem lista evenimentelor, care, ţinute la zi din domnie în domnie, nu permit să se facă greşeli importante. Pentru perioada anterioară, incertitudinea este mai mare şi creşte pe măsură ce se înaintează în trecut.

Listele dinastice

Sursele de informaţii sunt de două feluri:

1. listele dinastice din care un anumit număr au ajuns până la noi;
2. documentele referitoare la anii scurşi de la un eveniment important până la un altui (acestea trebuie folosite cu prudenţă, deoarece nu concordă întotdeauna).

Listele dinastice, de asemenea, diferă între ele, fiecare atribuind unei dinastii un alt număr de regi şi alţi ani de domnie. Cea mai mare sursă de erori este dată de faptul că dinastiile sunt înscrise una după alta, deşi unele au domnit în totalitate sau în parte în acelaşi timp. Lista cea mai completă este cea a colecţiei Weld-Blundell.

Ea deosebeşte o perioadă prediluviană în timpul căreia regii au domnit timp de mai multe mii de ani şi o perioadă după „potop”, în care sunt incluşi în cursul dinastiilor, la un loc, personaje devenite zei mai târziu, muritori cu o longevitate imposibilă, pentru a se ajunge treptat la cifre mai rezonabile şi, până la urmă, la realitatea istorică.

Perioada antediluviană şi potopul

De mult timp, istoricii caută să explice această perioadă antediluviană; tăbliţa din colecţia Weld-Blundell alocă 241.000 de ani domniei a opt regi!

Probabil că nu este vorba de ani obişnuiţi, ci de săptămâni şi chiar de zile; numai în acest fel se poate interpreta gândirea redactorilor antici! Se pare însă că este vorba de o perioadă legendară şi că în ochii asiro-babilonienilor civilizaţia lor se

întindea la infinit în trecut.

Mai rămâne problema Potopului care împarte lista dinastică în două perioade. M. Wooiley, săpând în Ur, a găsit în stratul civilizaţiei denumită Obeid, un strat steril datorat unei puternice inundaţii. M. Watelin, la Kish, a constatat prezenţa unui strat analog. La Fara, anticul Shuruppak, chiar în patria lui Utnapishtim, cel care s-a salvat la potop, misiunea germană a lui M. E. Schmidt (1931) a găsit după stratul II, care coboară de la suprafaţa solului la trei metri adâncime şi corespunde dinastiei arhaice, un strat I care este din epoca de la Jemdet-Nasr. La acest nivel, între 4 şi 5 metri adâncime, s-a găsit un strat steril de argilă şi de nisip care s-a bănuit a fi un sediment datorat unei inundaţii. Sedimentul de la Kish se găseşte în straturile superioare; el este mai nou decât perioada de la Jemdet-Nasr şi mult mai nou decât sedimentul din Ur; dar este mai apropiat de cel din Fara. Câteva secole separă deci aceste evenimente; nu este vorba, aşadar, de un „potop”, ci de mai multe inundaţii, aşa cum s-au produs adesea, odinioară, când cursurile Tigrului şi Eufratului nu erau încă regularizate. Fără îndoială, amintirea impresionantă a acestor catastrofe periodice este evocată la mai multe popoare ca un episod în care un potop ar fi distrus totul.

Să vedem acum de ce potopul de la Kish se potriveşte mai bine cu tradiţia decât cel din Ur. Cel din Kish se găseşte între civilizaţia de la Jemdat-Nasr şi începutul perioadelor care pentru noi sunt istorice şi lasă, pentru începutul acestei perioade, prea puţin loc pentru alte evenimente: ori, lista Weld-Blundell cuprinde exact două dinastii între potop şi prima dinastie din Ur care ne este cunoscută, în această perioadă (care începe de la stratul din Jemdet-Nasr şi se termină la prima dinastie din Ur) avem dovada, datorită săpăturilor, existenţei unei mari activităţi în Sumer: vestigii ale unor temple, ex-voto-uri din abundenţă. Dar, şi acest lucru este important, cele două dinastii care preced prima dinastie din Ur nu fac încă parte din Istorie. Prima (I-a din Kish) numără 23 regi pentru 24510 ani; a doua (I-a din Uruk), numără 12 regi pentru 2310 ani. Doar cu I-a dinastie din Ur (4 regi în 177 ani) se ajunge la date, desigur exagerate, dar totuşi de luat în seamă. Într-adevăr, săpăturile au descoperit monumente cu numele suveranilor din această dinastie. Cu această dinastie intrăm în Istorie, la o dată care poate fi fixată pe la anul 2700 înaintea erei noastre. Modul de stabilire a acestor date, ca şi a celor ce vor urma. Este necesar să fie explicat.

Observaţii astronomice

S-a încercat datarea orientată după unele fenomene astronomice înscrise pe tăbliţe în unele domnii, în acest fel, cu ajutorul eclipselor, a apariţiei unor stele concomitent cu răsăritul Soarelui, care au fost înscrise pentru o anumită domnie, s-au obţinut date, din care unele au fost reţinute. Plecând de la ele s-a căutat să se umple golurile din documente, în acest fel, luând ca punct de plecare prima dinastie babiloniană pentru care părintele Xavier Kugler a stabilit o dată fixă, savanţii au reconstituit toată istoria anterioară; dar aici apar cele două surse de erori de care am vorbit: dinastiile nu sunt indicate cu o aceeaşi durată pe liste şi în realitate, ele nu sunt toate succesive. Corectările asupra duratelor dinastiilor şi asupra sincronismului lor au fost influenţate de părerile fiecărui savant şi s-a ajuns la mari nepotriviri.

Se înţelege deci uşor că stabilirea cronologiei din epocile foarte vechi nu poate fi decât relativă. Cronologia care fixa începutul Istoriei pe la anul 4000 î.H. a fost abandonată de asirologi care s-au împărţit în două categorii: unii care vorbesc de o cronologie scurtă (începutul Istoriei pe la anul 3000 Î.H.), iar alţii de o cronologie ultrascurtă, bazându-se pe unele argumente noi.

Noi propuneri

Concluziile acceptate până acum câtva timp au fost reconsiderate datorită unor noi descoperiri, întărite şi de descifrarea textelor din Mari care spun că regii Hammurabi din Babilon şi Shamshi Adad I din Asiria, ale căror domnii erau considerate ca foarte îndepărtate una de alta, au fost, din contră, contemporane: (Shamshi-Adad I) 1726-1694 şi (Hammurabi) 1728-1685. Această rectificare duce la o scădere generală, cu circa 300 de ani, a datelor provenind din mileniile III şi II î.H.

M. P. Gilber a propus următoarele date:

– Perioada Jemdet-Nasr a fost simultană cu perioada thinită (3100-2900 Î.H.);

– Dinastiile arhaice I şi a II-a coincid cu dinastia a III-a şi a IV-a din Ur şi cu a V-a dinastie (2700-2450 Î.H.) din *Lagash* (aproximativ 2800-2425 î.H.);

– Dinastia din Akkad (începând pe la 2450 Î.H.) simultană cu a V-a dinastie (începând în 2425 î.H.).

O altă propunere, a lui M. M. Alliot dă datele următoare: începutul perioadei thinite 2850, a celei de a III-a dinastii 2585, a celei de a IV-a dinastii 2530, a celei de a V-a dinastii 2395.

Cititorul poate găsi în tabelul cronologic de la sfârşitul cărţii, datele adoptate până acum, precum şi cele care sunt nou propuse.

SCURT ISTORIC

Perioada protoistorică şi cea dinastică arhaică

Nu avem la dispoziţie nici un document scris; doar arheologia poate aduce unele dovezi prin descoperirile sale pentru perioada protoistorică. Începând cu epoca de piatră şi mergând până la un stadiu evoluat în care mesopotamienii, cunoscând deja cuprul, se ocupă de arhitectură şi sunt în stare să realizeze opere artistice.

Primele două părţi ale perioadei dinastice arhaice arată un progres mai accentuat în dezvoltarea societăţii prin ridicarea de monumente cu nume de suverani. Aceste două părţi corespund aproximativ primelor două dinastii denumite „cele de după potop”, dar scribii nu ne-au lăsat despre ele decât date imprecise.

Perioada din Ur şi din Lagash

Alta este situaţia părţii a treia din *perioada dinastică arhaică,* parte numită: cea din Ur şi din Lagash. Pentru ea există o sursă istorică sigură datorită documentelor provenite de la regii şi patesii din Lagash de la începutul Istoriei până la dinastia din Agade sau Akkad fără întrerupere, cu toate că Lagash deşi foarte bogat, nu a fost decât un centru secundar, un oraş care nu a fost niciodată capitală, reşedinţă de dinastie.

Cea de-a treia dinastie este prima din Ur, întemeiată de *Mesannipadda* (pe la

anul 2700) despre care nu ştim nimic sigur. De asemenea, nu se ştia nimic despre fiul său Mes-Ki-un-nunna sau Meski-im-Nanna.

Lui *Eannadudm* Lagash, fiul lui Ur-Nanshe, de la care ne-a parvenit Stela Vulturilor în care se laudă că a cucerit oraşul Ur, se pare că trebuie să i se atribuie căderea primei dinastii din Ur.

De aici înainte, cunoaştem succesiunea regulată a dinastiilor din Lagash până la venirea akkadienilor.

Toată această perioadă a fost dominată de luptele dintre oraşele din Sumer, în special Lagash şi Susa. Stela Vulturilor comemorează lupta victorioasă pe care Lagash a purtat-o contra oraşului Umma din apropiere, din cauza unui teren cu palmieri, în tratatul comemorat de stelă este amintită delimitarea pe care o făcuse odinioară *Meslim,* regele din Kish, între cele două oraşe. Acest Meslim trăise cu una sau două generaţii mai înainte. *Entemena,* nepotul lui Eannadu, i-a înfrânt din nou pe oamenii din Umma care nu respectaseră clauzele tratatului.

Se pare că puterea a trecut, apoi, treptat, în mâinile marilor preoţi ai oraşului care au făcut multe nelegiuiri prin abuz de putere. *Urukagina a* provocat o revoltă şi a îmbunătăţit viaţa în oraş. Dar revolta a fost curând urmată de o invazie străină şi *Lugalzaggisi,* patesi din Umma, a domnit în Lagash, pe care l-a jefuit, şi în oraşele vecine, timp de douăzeci şi cinci de ani.

Dinastia din Agade (sau Akkad)

În nordul ţării Sumer se găsea ţara Akkad şi în oraşul Agade (neidentificat încă), fiul adoptiv al unui grădinar care făcea libaţii într-un templu, *Sargon,* denumit Bătrânul, a devenit rege al oraşului. Cucerirea oraşului Agash a fost doar un succes printre multe altele de care legenda leagă numele lui Sargon. El a cucerit ţara Sumer şi a ajuns, se zice, până în Cipru şi până în partea orientală a Anatoliei. O epopee numită a *„Regelui Cuceritor”* vorbeşte de o delegaţie de negustori semiţi veniţi în faţa lui Sargon să-i vorbească de jignirile de tot felul pe care trebuie să le suporte în ţara asianică unde s-au instalat, dincolo de „munţii de argint” (Taurus). Generalii, fără îndoială sătui de război, caută să-l convingă pe Sargon să renunţe la ideea de a întreprinde o nouă expediţie. Negustorii stăruie. Sargon invadează Burshahanda, localitate din apropierea Cezareei (Capadochia), jefuieşte ţara şi revine în patrie mulţumit. Ceea ce ne face să bănuim că în această poveste există un nucleu de adevăr este prezenţa, câteva secole mai târziu, chiar în acest loc, a unei colonii semite care se ocupa cu comerţul. Cuceririle lui Sargon în Mesopotamia nu au fost trainice; cetăţile s-au revoltat contra lui, prima menţionată fiind a Babilonului. Regii *Urumush* şi *Manishtusu* care i-au succedat lui Sargon, au restabilit liniştea; cel de-ai doilea a avut chiar timp să-şi extindă domeniile cumpărând noi suprafeţe pe care le-a plătit foarte bine.

Naram-Sin a restabilit cu greu integritatea imperiului; dar, tocmai când credea că reuşita lui va fi durabilă, la sfârşitul vieţii, o nouă coaliţie a apărut ameninţătoare, în această coaliţie se găseau regi ai triburilor semite Kish, Amurru şi cea mai mare parte a viitorilor duşmani ai Mesopotamiei, regii hitiţilor, cei din Kanesh (fără îndoială Cezareea) şi cei din Amanus.

Poporul guti. Gudeea

Sfârşitul dinastiei akkadiene a fost fără strălucire. Muntenii guti, din Zagros[14], au ocupat treptat câmpia, chiar în perioada ultimilor regi din Agade.

După o dinastie din Uruk efemeră, muntenii guti s-au instalat în Mesopotamia pentru mai mult de un secol. Lipsiţi de cultură, ei nu au lăsat nimic în urma lor; lamentări religioase deplâng calamităţile care au pustiit ţara. Treptat, ei au renunţat să mai distrugă şi au permis locuitorilor câtorva regiuni din sudul Mesopotamiei să ducă o viaţă liniştită, plătind un tribut important.

Aceasta este neîndoielnic, şi cazul oraşului Lagash care avea ca patesi pe Gudeea (secolul XXIII Î.H.). Personajul este desigur vasal deoarece el trimite un tribut în alimente pentru „Regele şi Regina" muntenilor guti. În acel moment, se pare că toate forţele spirituale din Sumer s-au adunat la Lagash, sfârşitul ţării Sumer nemaifiind departe. Gudeea s-a consacrat construcţiilor şi nu s-a mai războit decât pentru a respinge un atac al ţării Anshan, învecinată cu Elamul.

Utu-hegal. A treia dinastie din Ur

Isin şi Larsa

Uruk, care sperase, după sfârşitul agadeenilor, să întârzie sau să respingă invazia muntenilor guti, reia, până la urmă, ofensiva şi-i învinge pe invadatori. Fondatorul noii dinastii, *Utu-hegal,* îl înfrânge pe regele muntenilor guti, *Tirigan,* îi ia toată averea şi-i face prizonieră întreaga familie.

După puţin timp, regalitatea este dominată de o a treia dinastie din Ur (2100-2000 Î.H.), demnă continuatoare a civilizaţiei din timpul lui Gudeea. *Ur-Nammu,* primul din regii săi, înlătură ruinele lăsate de guti, anexează tot Sumerul şi ocupă ţara Akkad. *Dungi* (sau *Shulgi)* este succesorul său; el trebuia să lupte permanent contra muntenilor din est care devin ameninţători: pentru aceasta el fortifică Susa[15] pe care o anexează. Fiul său, *Bur-Sin,* continuă opera paternă şi îl are printre vasali pe *Zariku,* regele Asiriei, ţară care intră acum în Istorie.

Shu-Sin (sau *Gimil-Sin),* continuă lupta contra duşmanilor tradiţionali din est, dar este obligat să-şi fortifice frontiera la nord-vest pentru a se apăra de amorriţi[16].

Dar invazia paşnică a acestora începuse; documentele din epocă citează multe nume amorrite sau personaje cărora li se atribuie această origine. *Ibi-Sin,* ultimul rege al dinastiei, luptă contra regatului Mari de pe Eufratul de mijloc şi contra Elamului. El este înfrânt şi făcut prizonier.

Pe la anul 1955 î. H., două regate iau locul celui din Ur, unul având capitala la Isin, celălalt la Larsa, ambele fiind oraşe din Mesopotamia de jos. Cel din Isin este întemeiat de *Ishbi-Irra,* amorrit, adică semit; cel din Larsa este condus de o dinastie elamită; amândouă dinastiile şi-au împărţit succesiunea regilor din Ur, dar fiecare vroia să ia domeniile celeilalte. Dinastia din Larsa reuşeşte să o facă vasală pe cea din Isin (pe la 1730 Î.H.) pentru puţin timp.

Prima dinastie din Babilon

---

14 Lanţ de munţi din Asia occidentală, care domină Mesopotamia irakiană şi Golful Persic.

15 Capitala Elamului.

16 Popor semit nomad instalat în Siria în anul 2000 î.H. şi în Mesopotamia în anul 1900 î.H. a dispărut în secolul XII Î.H.

În acest timp, *Sumuabum*, amorrit, se proclamă rege al Babilonului, întemeind prima dinastie a acestui oraş (1830-1530 Î.H.). Cu toată duşmănia lui *Ilushuma* din Asiria, *Sumuabum* anexează, unul după altul, Sippar şi Kish. În timpul domniei primilor săi succesori, dinastia din Larsa a distrus-o pe cea din Isin şi asta a dat posibilitatea lui Hammurabi din Babilon (1728-1685 Î.H) să cucerească Uruk şi Isin. Rim-Sin, regele din Larsa, s-a refugiat în Elam, leagănul dinastiei sale. Regele Hammurabi îi urmăreşte şi-i face prizonier (pe la 1700 Î.H.). Din acest moment, Hammurabi îşi extinde regatul treptat. El se îngrijeşte de administraţie, sapă canale, face legi şi impune o religie naţională, anexează la Babilon regatul Mari şi prin aceasta nelinişteşte Asiria. Se crede că unul din prinţii asianici, *Anita,* regele din Kussar, neavând puterea de a susţine coloniile semite din Capadochia, întemeiază imperiul hitit, care se va dovedi adversarul de temut al Mesopotamiei.

Hitiţi, kassiţi[17] şi mitanniţi[18]

Pentru dinastia din Babilon pericolul a venit în acelaşi timp atât din nord-vest cât şi din est. Hitiţii au trecut peste munţii Taurus, probabil din cauza invaziei indo-europenilor care trecuseră prin Helespont în Asia mică – aşa cum o vor face mai târziu galaţii – sau înaintaseră de-a lungul Caucazului până pe platoul Iranului, alungând din calea lor populaţiile devenite sedentare. Hitiţii au cucerit Alepul şi Babilonul – pe care-l părăsesc după ce l-au jefuit. Kassiţii veniţi din munţii Zagros, înlocuindu-i pe muntenii guti de altădată, cuceresc Babilonul după mai multe raiduri şi întemeiază o dinastie durabilă.

Mesopotamia, mai cultivată, îi va civiliza pe noii cuceritori şi-i va asimila treptat (1500-1168 Î.H.). Se pare că 1500 Î.H. este anul când kassitii au cucerit definitiv Babilonia, pe care o ocupau parţial încă de la sfârşitul dinastiei din Babilon. Este o perioadă de frământări în care, la început, s-a produs migrarea clanului lui Abraham din ţara Ur în ţara Canaan, s-au extins hicsoşii[19] în Egipt şi a fost întemeiat, de către hurriţi asianici, pe care-i conducea o aristocraţie indo-europeană, regatul din Mitanni.

Una din primele acţiuni deosebite ale acestui nou regat este supunerea Asiriei. Dar regatul din Mitanni nu este durabil; aşezat între asirieni, babilonieni şi hitiţi, el a fost absorbit treptat şi împărţit între aceşti adversari ai săi, deşi era aliat cu Egiptul.

Sfârşitul mileniului este însemnat prin invazia Popoarelor Mării[20], compuse din populaţii din insule şi din Balcani. Imperiul hitit este desfiinţat pentru totdeauna la trecerea acestor popoare; ţara Canaan este devastată, dar invadatorii sunt opriţi de Ramses III la graniţele Egiptului. De acum încolo, lupta pentru putere se restrânge la cele două mari puteri care rămân în Mesopotamia, asirienii şi babilonienii.

---

17 Popor din munţii Zagros, din care o parte s-a stabilit în Mesopotamia în secolul XVIII Î.H. O dinastie kassită a domnit în Babilon (1500-1168 î.H,)

18 Locuitori ai unui imperiu hurrit care a dominat Mesopotamia de sus şi Siria de nord (secolele XVI-XIV î.H.). Imperiul a fost distrus în secolul XIII Î.H. de Salmanasar I, rege al Asiriei.

19 Triburi nomade asiatice care au invadat Egiptul şi l-au stăpânit în secolele XVIII-XVII.H.

20 Invadatori indo-europeni care, veniţi din zona Mării Egee şi Mării Negre au năvălit în Orientul Apropiat în secolele XIII- XII Î.H. Ei au fost înfrânţi de Egipt.

Asiria

După o perioadă de frământări şi de lupte fără însemnătate, Asurnazirpal (884-860 Î.H.) apare ca primul mare rege, iar urmaşul său Salmanasar III (859-824 Î.H.) în 35 de ani de domnie a efectuat 32 de campanii militare. La circa un secol după el, dinastia sargonizilor, după numele întemeietorului său Sargon II (721-705 Î.H.), va da Asiriei cea mai mare putere pe care a avut-o vreodată.

Sargonizii

Sargon II, fiul lui Teklatphalasar III a cucerit, chiar la începutul domniei sale, Sammara, capitala regatului Israel, alungând locuitorii; el a înăbuşit o revoltă a Babilonului şi s-a luptat cu o coaliţie formată din popoare din Canaan şi Egipt, zdrobindu-i la Qargar. A pornit apoi spre nordul Asiriei pentru a supune regatul Urartu (lacul Van) şi pe mushki ai căror prinţi reluaseră tradiţia marelui imperiu hitit din Asia Mică. Sargon le-a anexat teritoriul până la Halys, făcând în acelaşi timp, din Karkemish un oraş asirian,

Sargon II a murit asasinat în 705 Î.H. şi i-a urmat la tron fiul său *Sennacherib.* El a trebuit să înăbuşe revoltele obişnuite la fiecare început de domnie, şi între ele pe cele din Babilon şi Tyr. Ezechia, regele din Iudeea a trebuit să plătească Asiriei un tribut mare. Una din campaniile lui Sennacherib, fără mare rezultat, a fost cea făcută contra Elamului pe care l-a atacat pe mare. Pentru aceasta, el şi-a adus flota, construită în oraşele din interiorul ţării, pe canale şi fluvii. Sennacherib a murit, în anul 681 î.H., asasinat de unul din copiii săi.

Asarhaddon (681-668 î.H.), un alt fiu al său, a atacat Egiptul şi a cucerit Memfisul în 671; mai înainte însă s-a luptat cu mezii şi cu sciţii.

După moartea lui, cei doi fii ai săi au devenit: Asurbanipal (669-626 Î.H.) rege al Asiriei, iar Shamash-shumukin rege al Babilonului. Cauza duşmăniei ulterioare dintre cei doi fraţi a fost inegalitatea împărţirii. Asurbanipal a înăbuşit revolta din Egipt care izbucnise imediat după moartea tatălui său şi a ajuns până la Teba. Taharqu, regele Egiptului, a fugit în sud. Shamash-shumukin s-a aliat cu Elamul care se revoltase şi Asurbanipal l-a asediat în Babilon unde el a şi murit în incendiul oraşului (episod din care grecii au scos legenda lui Sardanapal). Apoi a venit rândul Elamului care a fost jefuit. Devastarea oraşului Susa, a fost cumplită, cum nu se mai văzuse: mormintele regilor au fost profanate iar clădirile complet distruse. Asurbanipal a trebuit să lupte, spre sfârşitul domniei, cu mezii instalaţi pe platoul Iranului, care ajunseseră până la zidurile Babilonului.

Succesorii lui Asurbanipal au fost înlăturaţi de aceşti noi duşmani. Nabopolassar, guvernatorul Babilonului, s-a aliat cu mezii. Cetatea Ninive a fost distrusă în anul 612 î. H., ultimul rege al Asiriei, Sin-shar-ishkun (620-612 Î.H.), a trebuit să se refugieze în Harran; hegemonia Asiriei a fost preluată de Babilon.

Neo-babilonienii

Asia vestică a fost împărţită atunci între mezi şi babilonieni. Noul imperiu din Babilon a continuat politica Asiriei şi regii săi au trebuit să înăbuşe aceleaşi revolte: Nabucodonosor II (604-561 î.H.) a cucerit de două ori Ierusalimul în 596 şi 587, deportându-i locuitorii (“captivitatea din Babilon”), a ţinut Egiptul în frontierele sale, a distrus Tyrul şi Sidonul şi a făcut din Babilon un oraş a cărui splendoare a uimit

antichitatea.

Perşii ahemenizi

Cyrus, regele din Anzan (sud vestul Persiei) s-a revoltat contra mezilor şi, luându-le locul ca putere în Asia Mică, a atacat Babilonul unde domnea slabul Nabonide şi l-a supus în 539 î. H.; oraşul a fost cucerit, se spune, fără luptă, în timpul unei mari serbări, guvernatorul Gubaru deschizând porţile. Hegemonia în Orient a trecut în mâna Persiei, ai cărei suverani, ahemenizii, după ce vor cuceri Asia până în India, vor fi învinşi de Grecia.

Babilonul, sub ahemenizi, a devenit capitală doar cu numele, adevăratele capitale fiind mai la est, la Susa, ca reşedinţă de iarnă, şi la Persepolis, reşedinţă de vară. În toată perioada Imperiului ahemenid, Mesopotamia a fost doar o satrapie[21]

A imperiului, primind ordine fără a mai da; ea a participat la măreţia, dar şi la înfrângerea ahemenizilor în luptele lor contra Greciei, în războaiele medice. Pentru noi, europenii, aceste războaie au o importanţă deosebită prin faptul că Grecia, simbol al civilizaţiei occidentale, a fost implicată; pentru Orient ele n-au fost decât expediţii ca cele făcute altădată în Mesopotamia şi ca cele făcute pentru a înăbuşi răscoalele şi pentru a impune tribut. Înfrângerile lui Darius la Marathon în 490, ale lui Xerxe la Salamina (480) şi la Plateea (479), au salvat Grecia de dominaţia străină, dar nu au avut nici o influenţă asupra stabilităţii imperiului persan. Grecia a devenit chiar aliata lui Artaxerse III şi flota ei l-a ajutat să combată revoltele din Siria şi din Egipt care a fost recucerit sub Artaxerse III.

Alexandru al Macedoniei

Încurajat de înfrângerile care dovediseră că Persia nu era invulnerabilă, un nou adversar a apărut la graniţele imperiului. Alexandru, fiul lui Filip, regele Macedoniei, cu armate mult inferioare numeric dar cu o mare mobilitate, a repurtat numai succese când a atacat Persia în anul 334. Ahemenizii dispuneau de o mulţime de ostaşi, dar numai garda regală, Nemuritorii, avea o adevărată pregătire militară. Alexandru a trecut în forţă Granicul[22]; Darius III Codoman, ultimul rege ahemenid, îl întâmpină în câmpia Isos, dar este învins (333). Una după alta, Mesopotamia, Susiana[23], marea capitală Persepolis, puţin sau deloc apărate, cad sub dominaţia lui Alexandru. Darius este asasinat de ultimii lui partizani. Alexandru reorganizează imperiul. La înapoierea sa la Babilon, unde dorea să-şi stabilească viitoarea capitală datorită poziţiei sale centrale, Alexandru moare. El reuşise însă primul să pună Orientul, cu civilizaţia lui de mai multe ori milenară, sub dominaţia tânărului Occident.

În rezumat: în Mesopotamia pot fi deosebite *trei zone:* la sud, Sumerul cu Eridu, Lagash, Umma, Nippur etc.; în centru, viitoarea Babilonie cu Kish, Agade, apoi Babilonul şi Sippar, care formase la început ţara Akkad; la nord, Asiria, ale cărei oraşe erau Asur, Kalah, Ninive.

Istoric, rolul Asiriei este încheiat în 612, iar cel al Babiloniei în 538, dar limba

21 Provincie condusă de un guvernator (satrap) din impenul persan.

22 Fluviu din Asia Mică.

23 Provincie a imperiului persan (fostul Elam).

asiro-babiloniană persistă până în era noastră sub succesorii lui Alexandru, iar civilizaţia mesopotamiană va influenţa încă mult timp pe cea a întregului Orient.

4. RELIGIA. SERBĂRILE

Religia Divinitatea

Religia asiro-babiloniană a fost la origine cu precădere naturistă. Atunci, omul venera forţele şi fenomenele naturale care îl dominau şi care îl uimeau; el le atribuia o putere deosebită considerându-le zeităţi. La fel a apărut cultul animalelor, bune sau rele, folositoare sau periculoase: taurul, leul, marile caprine; aceeaşi origine au avut-o forţele naturale: fluviile, munţii, furtuna; apoi, cultul s-a extins asupra obiectelor celor mai diverse. Arta asiro-babiloniană la începuturile ei, ca şi vechile legende caldeene, ne dovedesc că aşa a fost. Cele mai vechi gravuri găsite la Susa reprezintă animale: tauri, lei, izolaţi sau în grup, caprine, arbori şi astre, deoarece şi marile astre prin importanţa şi aparenta lor mişcare au devenit obiect al adoraţiei. Această fază pare a fi fost scurtă în Mesopotamia; de la apariţia Istoriei, omul a trecut la antropomorfism, a creat zei după propria lui imagine; fără îndoială însă că panteonul primitiv nu a fost uitat, ci s-a menţinut mai mult sau mai puţin; un animal venerat devine un auxiliar sau un duşman învins al noii divinităţi.

Cuplul divin

La începutul Istoriei, zeul apare ca o fiinţă umană însoţită de un animal: Adat, zeul trăsnetului, cu taurul său; Ishtar, zeiţa fertilităţii, dar şi a războiului, cu leul său, iar în unele regiuni, cu porumbelul său.

Odată cu înfrumuseţarea aspectului sub care era prezentat zeul, concepţia de divinitate se înnobila: din forţele naturale, omul desprindea principiile creaţiei şi distrugerii, ale binefacerii şi vătămării. S-a ajuns la ideea de zeu sub cele două aspecte omeneşti, masculin şi feminin; zeul asigura reproducerea şi fertilitatea, iar zeiţa păstra caracterul de fecunditate.

Evoluţia a continuat când au apărut oraşele, fiecare din ele având zeul său protector; dar acest zeu-patron nu era un zeu exclusivist, admiţând şi cultul altor divinităţi. Uneori când un oraş, ca urmare a unui război victorios, dobândea hegemonia asupra altor oraşe vecine, el îşi adăuga în panteonul lui şi zeii noilor supuşi. Oricât de stufos ar părea un panteon, trebuie să avem în vedere că unele divinităţi aveau mai multe nume (în sumeriană şi în semită) şi că mulţi zei puteau fi reduşi la un prototip, deosebindu-se doar prin unele mici trăsături.

Panteonul

Lată lista divinităţilor principale (deoarece mai sunt încă multe altele!) din oraşele anticei Mesopotamii, cu caracterul lor predominant.

Anu era stăpânul cerului; el locuia în empireu[24] unde îi primea pe zei la sfat; el avea toată puterea pe Pământ. A fost cinstit în Der, în Erech şi în Girsu, cartierul sfânt din Lagash.

Enlil (în sumeriană) era stăpânul uraganului şi al potopului; i se mai spunea

24 (Mitologie) sfera cerească cea mai îndepărtată de Pământ, locuinţă a divinităţilor superioare.

Bel adică „stăpân” în semită. El comanda oamenilor şi fixa destinul lumii. Era cinstit în special în Nipur. Soţia lui era Alinlil (în sumeriană) sau *Belit (*în semită) adică „doamnă”; ulterior a fost identificată cu Ishtar.

Adad era zeul ploii binefăcătoare şi al inundaţiilor moderate, dar era şi stăpânul trăsnetului şi uraganului, al furtunii neaşteptate care provoacă creşterea apelor distrugătoare. Locuia în munţi şi probabil că a fost adus din vest de semiţi. Cultul său s-a răspândit în Asiria de la începuturile istoriei asiriene.

Ea, la sumerieni *Enki* (stăpânul pământului), a devenit zeul apelor, în special al *marelui abis pe* care asiro-babilonienii îl numeau *apsu.* Pământul era pentru ei un platou rotund, deasupra căruia stătea bolta cerească pe care ei o credeau solidă. Deci omul trăia sub o semisferă goală şi întregul sistem plutea pe apele *marelui abis.* În timp ce *Anu* locuia în cerul situat dincolo de bolta înstelată, *Ea* domnea în apsu. El era stăpânul meseriilor şi înţelepciunii, dar şi al vrăjilor, deoarece mesopotamienii considerau că omul fusese făcut de el din argilă. Cultul lui era ţinut mai ales în Eridu, aflat atunci pe malul Golfului Persic.

Sin (în sumeriană *Nanna),* zeul Lunii, era venerat în Harran şi în Ur. Cultul său se pare că a fost anterior celui al Soarelui, oamenii din vechime fiind mai atraşi de mişcările Lunii; ei măsurau lunile anului după fazele satelitului; *Sin* conducea timpul şi era considerat, ca şi *Ea,* deosebit de înţelept.

Shamash, fiul lui *Sin, zeu* al Soarelui pentru tot ce era binefăcător în el, era un războinic, dar înainte de orice era zeul dreptăţii; lumina sa făcea să dispară întunericul în care se ascundea *Cel rău;* era venerat în Sippar şi în Larsa.

Lângă *Shamash,* trebuie să-l indicăm pe *Nergal* care conducea regatul morţilor. Pentru asiro-babilonieni, omul, după moarte, mergea în lumea de jos, *arallu,* numită şi *„ţară de unde nu mai este întoarcere”;* fără a fi nefericit, el avea acolo un trai vrednic de milă, târându-se în întuneric şi în praf, neavând de mâncare decât bucatele funebre puse de cei vii pe mormântul său; cu atât mai tristă era deci situaţia celor care nu aveau mormânt sau care nu aveau urmaşi: nimeni nu le va face slujbe funebre şi vor fi permanent înfometaţi. *Nergal era* considerat şi furnizor al domeniilor sale, deoarece el era zeul epidemiilor, al ciumei şi, în timp ce *Shamash* era Soarele binefăcător care va deveni Apollo al grecilor, *Nergal* este asimilat cu Soarele de amiază care, în Mesopotamia, este o calamitate care usucă vegetaţia şi provoacă insolaţii oamenilor şi animalelor. Locul lui de cult cel mai celebru era Kutha; el era asistat de zeiţa *EreshkigaL* soţia lui. Aceasta, la origine, domnea singură în infern; mâniindu-l pe *Nergal,* zeul a năvălit în domeniul ei şi de atunci cei doi domnesc împreună. Dar nu trebuie să ne imaginăm că *arallu* era un loc de tortură; condiţiile de trai erau ceva mai aspre (căldură, praf, lipsă de apă şi mâncare, întuneric) decât pe pământ, dar *Nergal* şi *Ereshkigal* nu erau călăii morţilor. Ei domneau cu blândeţe şi dreptate, deoarece morţii erau supuşii lor.

Ninurta care l-a înlocuit pe zeul din Lagash, *Ningirsu* (stăpânul din Girsu), a devenit zeul războiului; el era cel care ţinea armele regilor; templul său era Eninnu, la Lagash; mai târziu a fost venerat în Kalah. El avea ca paredră[25]

Pe zeiţa *Gula* care avea în grijă medicina; *Gula* s-a identificat cu *Babu* (sau *Baba)* care a fost zeiţa paredră a lui *Ningirsu.*

---

25 (Din greacă - „cel care stă alături”) divinitate cu rang subaltern asociată la cultul şi funcţia altei divinităţi.

Marduk, fiul lui *Bel,* era zeul patron al Babilonului. Când dinastia lui Hammurabi a făcut din Babilon oraşul fără rival în Mesopotamia, s-a considerat că un astfel de stat nu putea avea decât un zeu excepţional şi preoţimea din Babilon, s-a străduit să-l aşeze pe *Marduk,* divinitate puţin cunoscută până atunci, în fruntea zeilor; au născocit povestea că el i-a salvat pe zei în lupta contra lui *Tiamat* haosul, şi că aceştia, drept răsplată, au pus în mâinile lui puterea supremă. Ca urmare, *Marduk* a luat cu forţa sarcinile lui *Bel,* tatăl său, şi chiar o parte din cele ale altor zei; a fost declarat creatorul oamenilor, ca *Ea,* şi i s-au atribuit înţelepciunea şi cunoştinţele în domeniul vrăjilor ale acestuia; dar şi-a păstrat şi atribuţiile de altădată de zeu agrar; ştim că emblema lui era *marra*-ul, adică hârleţul. Mai târziu, *Marduk* a avut aceeaşi soartă ca predecesorii lui, deoarece fiul său *Nabu,* zeul scrierii şi cel care deţinea tăbliţele Destinului, a reuşit să-l înlăture din oraşul Borsippa, unde cultul lui a devenit cel puţin egal cu cel al lui *Marduk* la Babilon, în timpul imperiului neobabilonian.

Iată povestea *Creaţiei,* al cărei nume în akkadiană este *Enuma Elish:* la început era doar haosul; era reprezentat ca un monstru, *Tiamat* care a dat naştere primilor zei; aceştia aveau fiecare progenitura lor. *Tiamat* s-a căit curând că i-a născut pe aceşti zei şi ajutat de acoliţii săi, monstruoşi ca şi el, a vrut să-i ucidă. Zeii au fost nevoiţi să se apere ca să nu piară, dar le lipsea curajul. Atunci, într-o adunare solemnă, ei l-au însărcinat pe *Marduk să* lupte pentru ei, cu armele lor, promiţându-i supremaţia asupra tuturor dacă va fi învingător. *Marduk* a acceptat şi l-a atacat pe *Tiamat.* Victoria i-a revenit lui *Marduk,* care l-a despicat pe *Tiamat* ca pe un peşte; din prima jumătate a făcut cerul, din a doua, pământul şi zeii l-au aclamat ca pe şeful lor. Această versiune tendenţioasă care vrea să-i dea lui *Marduk* primul loc, era un aranjament din epoca dinastiei lui Hammurabi; ea se potriveşte cu o legendă anterioară care presupune existenţa unei baze pentru tot ce există: *apsu,* abisul de apă pe care este aşezat pământul şi un cer superior, în care zeii se adună înainte de luptă. Crearea omului este opera unui zeu, *Marduk* pentru babilonieni şi mai înainte *Ea, Asur* pentru asirieni; crearea omului s-a realizat fie prin frământarea argilei de către zei şi formarea figurii omeneşti peste care el a suflat dându-i viaţă, fie prin stropirea pământului cu sângele său.

Asur s-a bucurat de aceeaşi soartă în Asiria, ca *Marduk* în Babilon. Clerul din Asiria a imaginat o cosmogonie asimilându-l pe *Asur* cu *Anshar* unul din descendenţii lui *Abu.* Stăpân al lumii, el a fost considerat de asirieni, popor cuceritor şi luptător, ca un războinic. El era reprezentat trăgând cu arcul pe stindardele cu care asirienii porneau la război şi-i conducea pe regii Asiriei în luptă.

Toţi aceşti zei aveau câte o zeiţă paredră, din care unele obscure; unele erau doar simple ipostaze, de exemplu cea a lui *Nabu: Tashmetum.*

Nici una din ele, în orice caz, nu a ajuns la faima lui *Ishtar* principiul feminin al reproducţiei şi al fecundităţii din întreaga Asie occidentală. De la început, s-au contopit în ea mai multe divinităţi sau cel puţin mai multe tradiţii şi a fost considerată ca zeiţă a dragostei, dar şi ca zeiţă a războaielor; sub primul aspect ea era cinstită în Erech, sub al doilea în Arbeles. În funcţie de oraş, era considerată fiica lui Sin, Anu, Shamash, Anshar, Enlil, Ea, Ninurta şi ca soţie a lui Anu, Asur, Enlil, Marduk, Shamash, Sin şi Tammuz. Asirienii, popor războinic, au adorat-o ca zeiţă a războiului, avându-l ca soţ pe războinicul zeu, Asur.

Intre zei şi geniile bune şi rele de care vom vorbi mai departe, există unele figuri pe care grecii le numeau eroi şi anume semizeii; dintre ei, se distinge *Ghilgameş,* rege în Uruk, a cărei mamă a fost zeiţa *Ninsun. Ghilgameş,* dotat cu o forţă extraordinară, a servit ca prototip pentru Herakles din mitologia greacă şi este prezentat într-un poem foarte vechi, realizând fapte eroice legendare; el se împrieteneşte cu *Enkidu,* personaj cu trup de om şi picioare de taur, contra căruia a luptat la început; el îl învinge pe uriaşul *Humbaba* în ţara cedrilor, Amanus. Atrage mânia zeiţei Ishtar asupra lui respingându-i dragostea şi care, pentru a se răzbuna, aţâţă taurul ceresc contra lui. Îngrozit de moartea prietenului său Enkidu, Ghilgameş pleacă în căutarea plantei care transformă „bătrânul în tânăr", o descoperă, o culege şi apoi o lasă să-i fie furată de un şarpe. Ghilgameş întruneşte toate caracteristicile unui personaj legendar şi fabulos, în stare să stârnească imaginaţia.

Triadele

Odată cu constituirea unor state mai stabile, preoţii au încercat să pună ordine în haosul creat de multitudinea zeilor cu caractere identice.

Zeii foarte asemănători au fost reduşi la unul singur, care avea cea mai mare faimă, între cei rămaşi s-a creat o ierarhie, fiind împărţiţi în triade. Prima triadă îi cuprindea pe Anu, Bel şi Ea, iar a doua pe Sin, Shamash şi Adad. Fiecăreia i se alătura o zeiţă reprezentând principiul creator feminin, adică *Ishtar* pentru a doua triadă şi *Nana,* o altă înfăţişare a lui Ishtar, pentru prima. Această împărţire în triade a divinităţilor asiro-babiloniene era artificială şi nu a făcut decât să încarce panteonul.

Concepţia de zeu unic n-a apărut niciodată în gândirea asiro-babilonienilor. Evreii au fost cei dintâi care au proclamat divinitatea *unică* a Universului.

Potopul

Vom folosi pentru povestea potopului babilonian, unul din poemele introduse artificial în epopeea lui *Ghilgameş.*

Zeii, părându-le rău că au creat omenirea, au hotărât s-o extermine, s-o acopere cu ape; toţi sunt de acord; doar unul singur, *Ea,* fiindu-i milă de oameni îi dezvăluie servitorului său, *Umnapishtim,* proiectul, îl sfătuieşte să-şi facă o arcă după dimensiunile pe care i le dă el, să se urce în ea cu ai săi şi să încarce în arcă şi animale-perechi; el va scăpa astfel de inundaţia provocată de zei. Aşa s-a întâmplat: *Umnapishtim,* cel ales, s-a urcat în arcă:

„Tot ce am avut, spune el, am încărcat, tot ce era sământă a vieţii a intrat în arcă; toată familia şi rudele mele, animalele de pe câmp, meseriaşii i-am urcat în arcă. Shamash stabilise momentul: «Şeful întunericului va face seara să plouă o ploaie îngrozitoare. Intră înăuntrul arcei şi închide uşa.» „

Potopul a venit aşa cum s-a prezis, atât de violent, timp de şase zile şi şase nopţi, încât zeii, chiar *Ishtar,* care fusese de acord cu el, s-au căit.

„Zeilor le-a fost frică de potop, au fugit, s-au urcat în cerul lui Anu. Zeii s-au chircit ca nişte câini, s-au culcat pe zid. (...) Zeii sunt trişti, cu ochii plini de lacrimi."

Când arca a eşuat pe pământul eliberat de apele ce se retrăgeau, eroul a ieşit din arcă şi a făcut un sacrificiu pentru zei care a fost primit.

Această poveste care aminteşte, desigur, de epoca anterioară creării de canale,

când solul mesopotamian era periodic pustiit de umflarea fluviilor, evocă episodul potopului biblic. Mai sunt oare şi alte puncte de asemănare?

Tăbliţele sumeriene fac aluzie la decăderea omului; la inocenţa sa după creaţie, în timp ce locuia într-o grădină minunată; la fericirea pierdută în urma unei greşeli despre care ştim prea puţin.

Valoarea morală a zeilor

Zeul asiro-babilonian este un stăpân invidios, tiranic şi interesat.

El l-a creat pe om spre folosul său; omul nu trebuie să se aştepte la vreo recompensă, ci la pedepse dacă nu-şi face datoria. De altfel, aceşti zei, cu toate epitetele laudative care le sunt adresate de oameni, sunt fiinţe grosolane: se adună deasupra altarului de sacrificiu *„ca nişte muşte”* (poemul *Potopului); „chelălăie ca nişte câini”* (poemul *Creaţiei); „se lovesc peste coapse muşcându-şi degetele” (Coborârea lui Ishtar în infern);* se insultă şi mint.

Ei nu au capacitatea de a prevedea viitorul. Enlil nu ştie că un om a scăpat în urma potopului, decât după ce l-a văzut.

Demonii

Atâta vreme cât omul îndeplinea voinţa zeului său, el avea dreptul de a fi protejat, fiind „fiul zeului său”; divinitatea era în el sau îl însoţea, aşa cum o face îngerul păzitor în religia creştină. Dar dacă omul nu era ascultător, zeul se supăra, se îndepărta de el şi îl pedepsea sau, nemaiprotejându-l, permitea nenorocirii să-l lovească. Era momentul pe care-l aşteptau *demonii* babilonieni şi credinţa în răutăţile lor i-a torturat secole întregi pe nefericiţii mesopotamieni. Ei erau înconjuraţi de demoni, de spirite, de strigoi care abia aşteptau ca omul să le cadă pradă. Dar cine erau aceste spirite ale răului? Erau fiii lumii inferioare, descendenţii îndepărtaţi ai lui Tiamat, într-o varietate infinită. Dar, în principal, exista o serie de şapte demoni deosebit de periculoşi, ale căror fapte rele erau, adesea, amintite în descântece:

„Cei Şapte s-au născut pe muntele din Occident; cei Şapte au crescut pe muntele din Orient: ei locuiesc în găurile pământului: din fundul pământului ies; ei, în cer şi pe pământ, numele lor în cer şi pe pământ nu există.”

Dar acestor demoni înnăscuţi, li se adăugau strigoii. Contingentul lor creştea cu cei care mureau fără ajutor, sau care nu erau îngropaţi, deoarece le lipseau ofrandele funerare şi apa curată de care era atâta nevoie „dincolo”.

Chiar cei vii puteau fi un pericol; vrăjitorii prin răutăţile lor aveau puterea să-l oblige pe zeul protector al omului să-l părăsească şi să permită unui demon să-l ia în stăpânire; cei desfrânaţi, cei blestemaţi erau un alt pericol, contactul cu ei putea fi contagios.

Care erau consecinţele acestei luări în stăpânire a omului de către demon? Uneori, simpla „posedare” cu toate neajunsurile mai curând sâcâitoare decât îngrozitoare: zgomote în casă, curent, fluierături, apariţii, dar, cel mai adesea, boala care indica luarea în stăpânire a omului de către spiritul rău. Pentru asiro-babilonieni, păcatul însemna boală, iar bolnavul era un vinovat. Această etiologie a bolii domina toată medicina babiloniană. Păcatul crea terenul favorabil, micşorând rezistenţa omului şi mărindu-i receptivitatea; demonul era asemănător microbului; el

infecta individul şi-şi continua acţiunea dăunătoare până ce era eliminat. Exista un demon al febrei, altul al durerii de cap; aceşti demoni erau foarte temuţi de babilonieni.

Modul de eliminare a demonului, va fi prezentat în amănunt când vom descrie descântecele proprii exorcismului, care erau folosite în magie şi în medicină.

Clerul

Regele era pontiful, dar delega această funcţie lui *urigallu,* marele preot care comanda clerul, corpul preoţilor, cei care *„pot intra în templu (eribbaiti)”.*

Urmau preoţii specializaţi, *kalu,* care pronunţau lamentările şi care, cu ajutorul cantorilor *(nare)* acompaniau ceremoniile cu cântecele lor; *baru* interpreta voinţa zeului, explicând prezicerile, în timp ce *shallu,* cel care întreabă, avea ca misiune să descopere păcatul credinciosului. *Ashipu* şi *mashmashu* spuneau descântecele şi executau ritualurile necesare pentru a-i elibera pe credincioşi de diavol, *lanksu* se ocupa de spălările de purificare, iar *pashishu,* uns şi el, efectua ungerile ritualice.

Corpul preoteselor avea multă importanţă. Marea preoteasă *(entu)* le conducea; cea mai mare parte din preotese servea cultul lui *Ishtar* zeiţa fecundităţii (una din înfăţişările sale sub numele *Ishara,* care conducea şi ocrotea încheierea căsătoriilor). Unele preotese par a fi avut rolul de a permite credincioşilor să efectueze cu ele actul care, prin magie plăcută, face să crească numărul membrilor familiei şi al cirezilor, în orice caz, mai multe categorii ale acestor preotese nu trebuia să aibă copii sau, cel puţin, aceştia nu aveau o existenţă legală: *naditu* (în sumeriană *salme), sinnishat zikrum, quadishtu* (în sumeriană *nugig,* cea sănătoasă), *zermashitu* (cea care înlătură sămânţa). Preotesele care formau „curtea” lui *Is-thar* constituiau clasa *ishtarati:* acestea erau *kishreti* (pentru *sikreti,* cele închise), *shamhati* şi *harimati* (preotesele prostituate).

Deşi erau legate de cultul lui *Ishtar,* acestea din urmă erau judecate aspru: un fel de proverb recomanda să nu le iei de soţie. Şi totuşi o *shamatu* adică o hierodulă[26] este cea care, în poemul lui *Ghilgameş,* trebuie să-l îmblânzească pe *Enkidu* omul sălbatic, pentru a-l conduce la „reşedinţa sfântă a lui *Anu* şi a lui *Ishtar”.* Această zeiţă are, de altfel, printre epitetele sale, şi pe cea de curtezană a zeilor. Există, desigur, o deosebire pe care noi n-o putem sesiza astăzi, între prostituatele obişnuite şi prostituatele sacre; se pare că doar intenţia le diferenţia. Chiar *Ishtar* era invocată în împrejurările în care divinitatea n-ar fi trebuit să intervină; pentru asigurarea clientelei unei patroane de local, se făcea o rugăciune pentru ca ghicitorul, medicul, vrăjitorul şi brutarul „să nu ocolească localul”.

Rugăciuni. Imnuri. Procesiuni

În documentele ajunse până la noi se găsesc mai ales rugăciuni ce se făceau în comun. Existau însă numeroase cazuri în care credinciosul se ruga singur faţă în faţă cu zeul său, mai ales când cerea, prin intermediul unui *ashipu,* să-i fie iertate păcatele sau să trăiască mult.

Când credincioşii se rugau în grup, ei cântau imnuri spre slava zeilor, acompaniaţi de instrumente, în ceremoniile de penitenţă, imnurile erau lamentaţii însoţite de instrumente cu sunete înfundate.

---

26 Hierodoulos (în greaca veche): sclavă în serviciul unui templu.

Procesiunea era obişnuită în ceremoniile religioase şi chiar în cele civile. Pe un basorelief asirian care reprezintă cucerirea oraşului Madaktu din Elam, populaţia iese din oraş în întâmpinarea învingătorului, avându-i în faţă pe muzicieni; femeile din cortegiu bat din palme după moda orientală.

Ofrande, libaţiuni şi jertfe

Ofrandele aveau un rol esenţial în ceremoniile de cult având, desigur, scopul de a capta bunăvoinţa zeilor atunci când se punea temelia unui templu, a unui palat sau a unei porţi a oraşului; locuitorii defilau, aruncând în groapa unde fusese pusă cărămida de temelie *(temeri),* câte un obiect de valoare, după posibilităţile fiecăruia; acestea erau tot „sacrificii" în sensul strict al cuvântului, credinciosul despărţindu-se de ceva la care ţinea, care avea valoare pentru el, renunţând la el pentru a se face plăcut în faţa divinităţii.

Ofrandele erau mai ales produse alimentare. Tăbliţele cu cheltuielile templelor ne arată ce cantitate uriaşă de produse alimentare era rezervată pentru sacrificii; doar la Uruk, trebuiau zilnic pentru zeul *Anu,* căruia i se ofereau, în veselă de aur şi argint, patru mese pe zi, mai mult de şaizeci de oi şi cinci sute patruzeci de litri de grâne.

Principalele ofrande – în afară de stofe, de pietre sau metale preţioase care îmbogăţeau tezaurul templului şi decorau statuile şi mobilierul de cult, uleiul pentru ungerea statuilor şi pietrelor sfinte – erau libaţiunile şi sacrificiile. Libaţiunea era actul prin care se răspândea un lichid în faţa divinităţii (lapte, vin, bere, miere diluată cu apă). Se făcea şi libaţiune cu apă, care putea fi un act de magie, de atragere a ploii necesare recoltei, sau putea fi împrăştiată pentru sufletele morţilor însetate, din imperiul umbrelor, sau chiar pentru alimentarea zeilor, care şi ei aveau nevoie atât de hrană cât şi de lichide.

Ofrandele puteau fi alcătuite şi din pâine, prăjituri, fructe, animale vii, care continuau să trăiască (este cazul porumbeilor pentru *Ishtar;* care zburau în curţile templelor, hrăniţi de credincioşi cu prăjituri şi grăunţe, şi animale care formau cirezile sacre ale zeilor) sau animale care urmau a fi sacrificate pentru divinitate (miei, iezi, tăuraşi, văcuţe). Modul în care erau ucise de preotul sacrificator *(nashpatri* adică purtătorul de spadă) este reprezentat pe câteva monumente. Pe Stela Vulturilor care datează din prima jumătate a mileniului III se pot vedea pregătirile pentru sacrificare a unui taur. Acesta este întins pe spate legat de sol prin ţăruşi, cu picioarele şi botul legate, cu gâtul întins. După sacrificare, părţi din animal (spata dreaptă, grăsimea) erau arse pe altare, aşezate în curtea templelor cu faţa la poartă, în aer liber. Altarele erau adevărate grătare de pământ ars, cu găuri de aerisire pentru a favoriza arderea.

Alte părţi ale animalelor sacrificate erau luate de preot şi de preotul sacrificator.

O altă categorie de ofrande erau parfumurile şi tămâia. Aceste produse erau aduse de expediţii din ţări îndepărtate. Tămâia era adusă din Ţara Punt, regiune din sudul Egiptului sau din Arabia de Sud, din Ţara lui Hadramat unde se găsea un mare centru de producţie. Consumul de tămâie foarte mare în vechile religii făcuse ca preţul ei, datorită rarităţii, să crească foarte mult, influenţând istoria economică a epocii.

Ritualuri

Prin ritualuri se înţeleg perioadele ceremoniilor, gesturile pe care le face preotul şi rugăciunile pe care le spune.

Deoarece ritualurile erau foarte complicate se putea întâmpla ca preoţii să greşească sărind peste unele pasaje, ceea ce era considerat un mare păcat. Pentru aceasta, în ajunul marilor ceremonii, cum era cazul ceremoniei de Anul Nou, preoţii mesopotamieni făceau o slujbă specială pentru a cere iertare zeilor pentru greşelile pe care erau siguri că le vor face a doua zi, în timpul slujbelor. Unele ceremonii durau mai multe zile, fiind intercalate cu procesiuni.

Cele mai complicate ritualuri erau acelea la care participa şi regele, dar aproape la fel de complicate erau şi cele necesare pentru construcţia templelor. Trebuia purificat locul şi atinsă curăţenia morală prin izgonirea vrăjitorilor şi a magicienilor. Locul era ales prin consultarea zeilor; aceştia participau prin consultaţii la întocmirea planului şi la stabilirea dimensiunilor viitoarei construcţii. Munca de construcţie a templului era însoţită de rugăciuni, de sacrificii, de purificare, iar regele implora permanent zeul pentru a-l susţine în construirea unei locuinţe plăcute pentru zeu, prin revelaţii şi preziceri favorabile.

Nabonide vroia să restaureze templul din Harran; zeul i-a indicat ziua şi luna în care trebuia să execute lucrările. Dar, înainte de toate, trebuia realizată cărămida de temelie; fără ea lucrarea nu putea dura. Ritualul prevedea până şi materialul din care trebuia făcut tiparul cărămizii de temelie. Şi, când templul a fost terminat, zeii au fost introduşi în clădire conform ritualului potrivit momentului.

Realizarea sfântului timpan

Aceste reguli nu se mărgineau doar la construcţia unui templu care, totuşi, nu se realiza în fiecare zi, chiar şi mobilierul sacru trebuia făcut conform unei tradiţii bine precizate.

Iată cum se confecţiona un *lilissu,* timpan cu picior care acompania cu sunetele sale grave cântecele din *Kalu:* după ce partea de bronz a timpanului era gata turnată, trebuia să i se dea viaţă, sau, mai bine zis voce, acoperindu-l cu o piele care îi va face să răsune. Pentru aceasta, se alegea un bou negru fără nici un defect pe trup. Se pregătea „casa ştiinţei” cu libaţiuni şi arderi de mirodenii. Se introducea apoi boul; era legat – pe o rogojină care acoperea un strat de nisip – cu o frânghie din păr de capră; se făceau în jurul lui nenumărate sacrificii; se şopteau la urechea boului descântece şi i se cânta din fluier. După ucidere, boului i se scotea tendonul din spata dreaptă; se acoperea corpul cu o pânză roşie; se răspândeau peste el libaţiuni: i se tăbăcea pielea; cu ea se acoperea timpanul, după ce fusese fixată pe pânză de in cu ajutorul tendonului deja pregătit. Apoi trebuia să i se dea viaţă noului *lilissu* şi pentru aceasta i se făcea, ca unui om, „spălarea gurii”; „se lua de mână” şi era condus în faţa divinităţilor.

Se desluşeşte evoluţia ritualului: boul predestinat era adus treptat la starea de bou sacru; pânza roşie era pânza de doliu şi libaţiunea era necesară pentru a linişti sufletele morţilor; „spălarea gurii” timpanului îi dădea viaţă ca şi statuilor divine şi i se putea aplica gestul simbolic de a „fi luat de mână” pentru a indica pornirea procesiunii sale spre zei; de acum înainte, el nu va mai fi un timpan obişnuit, ci un

instrument sacru, un timpan divin.

Rituri funerare

Se pare că riturile funerare mesopotamiene au fost influenţate de concepţia negativă asupra celor ce se întâmplă după moarte; n-au existat morminte somptuoase sau, cel puţin, ele nu au ajuns până la noi; mortul era, la început, îngropat gol în pământ, mai târziu era acoperit cu rogojini de trestie şi închis într-un fel de butoaie de pământ ars, care ţineau loc de sicrie, sau aşezat în cavouri boltite. Lângă el erau puse vase cu hrană şi băutură; în epocile mai recente, fără îndoială imitându-i pe egipteni, bocitoarele îşi rosteau lamentările rituale; podoabe şi copii după obiectele personale ale defunctului erau puse alături de alte ofrande.

Sărbătorile

Din cauza mulţimii zeilor, sărbătorile erau numeroase, dar nici una nu întrecea splendoarea celei ce se celebra la începutul anului în Babilon, când se sărbătorea atât revenirea primăverii, cât şi a lui *Marduk,* marele zeu oficial al imperiului.

Sărbătoarea se numea *Zagmuk* adică începutul anului sau *akitu,* după numele unui templu cu acest nume în care ea se desfăşura parţial, la începutul lunii *Nisan* (prima lună a anului).

Sărbătoarea *akitu* era o sărbătoare agrară foarte veche care se desfăşura în două etape: prima, în plină vară, în care soarele ardea toată vegetaţia şi în care culesul lăsa terenul gol şi a doua, în momentul în care începea creşterea apelor sau apăreau ploile care fertilizau pământul.

Vechiul calendar sumerian prevedea două *akitu:* în a 7-a lună numită cea a lui *Tishrit* (începutul de an de toamnă) şi a 12-a (începutul de an de primăvară, luna lui *Nisan* încălecând pe martie şi aprilie). Aceste sărbători erau la baza cultului lui *Dumuzi-Tammuz.* La mesopotamieni el îşi petrecea viaţa între *Ishtar,* zeiţa fecundităţii, şi *Ereskigal* sora sa, care domnea peste lumea subterană. *Tammuz* rămânea câte şase luni cu fiecare din cele două zeiţe. Doar mai târziu apare ideea că *Ishtar* se ducea ea însăşi în infern să-şi ia soţul.

Marduk, personaj principal

Ca urmare a efortului depus de clerici, în toată perioada dinastiei lui Hammurabi, pentru a-l aduce pe zeul Marduk pe primul loc în ierarhia zeilor, el a devenit zeul sărbătorii *akitu* din Babilon. Era, pentru cler, o bună ocazie de a-i afirma superioritatea. El era însoţit la sărbătoare de soţia sa, zeiţa *Zarpanitum,* creatoarea vieţii omeneşti sau vegetale; fiul său, *Nabu,* îşi părăsea templul din oraşul vecin Borsippa pentru a asista la omagierea tatălui său.

Şi alţi zei plecau din sanctuarele lor pentru a veni la ceremonie: *Ninurta, Sin*, *Anu, Shamash, Ea, Enlil* zeiţa *Babu, Adad* şi încă alte multe divinităţi, mai puţin importante, erau prezente la celebrarea serbării.

Rolul regelui

Regele avea un rol preponderent în ceremonie. Pentru ca sărbătoarea să poată avea loc prezenţa lui era obligatorie. Când Asiria şi Babilonia erau unite, regele Asiriei venea la Babilon pentru serbare atât din motive religioase cât şi politice. La

manifestările ce aveau loc în oraşele mai mici, regele îşi trimitea un reprezentant îmbrăcat în haine regale sau, uneori, îşi trimitea doar hainele pentru a-l reprezenta.

Dacă regele nu putea veni din motive excepţionale (o campanie militară sau nesiguranţa călătoriei din cauza duşmanilor care invadaseră ţara) atunci procesiunea nu mai avea loc.

Nemulţumirea era mare în acest caz dar nimeni nu-l putea acuza pe rege. De mai multe ori, în anii domniei sale, *Nabonide,* care îl cinstea mai mult pe zeul *Sin* din Haran, nu a venit la Babilon pentru Anul Nou, şi aceasta a nemulţumit grav atât poporul cât şi clerul care, mai târziu, când au năvălit persanii, nu au fost alături de rege, primindu-l pe Cyrus cu bunăvoinţă.

Ceremoniile din primele cinci zile ale lunii Nisan

Despre ziua întâi nu există nici o informaţie: în ziua a doua a lui *Nisan* începeau riturile secrete; cu două ore înainte de răsăritul Soarelui, marele preot *(urigallu)* se ducea singur la Eufrat, se spăla în apa lui, apoi intra îmbrăcat în alb în sanctuarul lui Marduk, se ruga zeului, apoi deschidea uşile preoţilor care începeau riturile zilnice cu solemnitatea cerută de acest eveniment.

Pe 3 şi pe 4 Nisan, rugăciunile începeau înainte de răsărit, credincioşii îşi manifestau cu mai multă căldură evlavia, iar regele se ducea în oraşul Borsippa pentru a-l aduce pe zeul *Nabu,* fiul lui Marduk.

În ziua de 4 Nisan, marele preot recita în întregime poemul Creaţiei, în ziua de 5 Nisan, în zori, marele preot îi aducea în templu pe descântători şi pe purificatori care veneau cu apă de purificare şi cu tămâie pentru a-şi îndeplini sarcina şi apoi sacrificau un miel. Cu corpul animalului frecau simbolic diferitele părţi ale templului, pentru ca toată necurăţenia să intre în el, după care cadavrul era aruncat în fluviu.

Pe drumul de la Borsippa la Babilon, în oraşul Esagil, în templu, servitorii pregăteau un mare banchet pentru primirea lui *Nabu,* care sosea într-o ambarcaţiune însoţit de rege. *Nabu* era dus în capela din Esagil împreună cu regele şi acolo avea loc scena umilirii. Marele preot lua din mâinile regelui însemnele puterii regale şi le depunea în faţa statuii lui Marduk: pentru scurt timp *„regalitatea era ridicată în ceruri”.* Marele preot îl brutaliza pe rege, îl lovea peste faţă, îl silea să stea în genunchi şi să recite rugăciuni. Când marele preot îl lovea pe rege, acestuia i se observa faţa; dacă avea lacrimi în ochi era semn bun, Marduk era satisfăcut; dacă ochii rămâneau uscaţi, duşmanul urma să atace Babilonul; probabil însă că regele căuta să plângă. De astfel, toate evenimentele ceremoniei erau urmărite şi interpretate: când regele se urcă în car, o face cu pasul sigur? Dar caii cum se comportă? Când se înnopta, se săpa o groapă în curtea templului din Esagil: se puneau în ea patruzeci de trestii şi se turna ulei, miere şi grăsime; se aşeza un taur la marginea gropii şi regele dădea foc trestiilor, în acei moment, regele retrăia marele poem al Creaţiei, numit în akkadeană *Enuma elish* după primele cuvinte de început ale poemului *„Când acolo sus...”.*

Zilele de 6 şi 7 Nisan

Pe 6 Nisan, soseau în oraş statuile celorlalţi zei venind din oraşele în care erau venerate. Dar în aceste zile, 6 şi 7 Nisan, *Marduk* dispărea şi începeau să se producă tulburări, cu scene în care indivizi se agitau gesticulând şi pronunţând cuvinte

nechibzuite. Totul reintra în ordine odată cu reapariţia lui Marduk.

Se pare că aceste scene simbolizau relaţiile dintre *Marduk* şi fiul său *Nabu,* pentru că într-o scenă mimată ce se desfăşura în templu, un curier alerga spunând: „Cine îl va aduce înapoi?”. Apoi: „Cel care vine îl va elibera”, aluzie la venirea lui Nabu, pentru că se spunea în continuare: „Zeul Nabu vine din Borsippa pentru a-şi salva tatăl care este prizonier”.

O altă interpretare ce se poate da acestei dispariţii a lui *Marduk* (zeul cu cazma) este sfârşitul şi revenirea vegetaţiei deoarece *Marduk* era asimilat cu *Tammuz,* zeul vegetaţiei, şi intra în categoria zeilor fertilităţii.

Ziua de 8 Nisan

În 8 Nisan, zeii, în totalitate, între care şi *Marduk,* se adunau în capela destinului, *parakshimati.* Aici zeii îi confereau lui *Marduk* noi calităţi, îi dădeau nume frumoase şi atunci *Marduk,* pe jumătate convins de încrederea zeilor, le oferă o probă concretă a puterii sale: era proba unui veşmânt care apărea şi dispărea după cum ordona *Marduk.*

Ceremoniile din 9 Nisan nu ne sunt cunoscute. Se pare că era o zi de reculegere înaintea probei care-l aştepta pe *Marduk* în lupta sa contra duşmanilor.

Procesiunea din 10 Nisan

Data de 10 Nisan era rezervată marii procesiuni la templul *akitu.* Nu a fost regăsit până acum situl cu acest templu care trebuie căutat în afara Babilonului, la o distanţă destul de mică, la nord-est de poarta lui *Ishtar.* Acolo mergea cortegiul zeilor.

Încă din zori, zeii veniţi la serbare ieşeau din capelele lor şi se strângeau în curte, în aşteptarea lui *Marduk.* În acelaşi timp monarhul purtând însemnele regale, se îndrepta spre capela zeului Babilonului pe care-l chema astfel:, Ieşi, Stăpâne, regele te aşteaptă!”

Cum ar trebui să ni-i închipuim pe aceşti zei care luau parte la ceremonie, în urma lui *Marduk* şi pe *Marduk* însuşi?

S-a bănuit că preoţi costumaţi ca zei ţineau locul acestora în procesiune. Dar faptul că regele conducea procesiunea însemna că el, care era reprezentantul lui *Marduk* pe pământ, ar fi fost într-o poziţie inferioară faţă de un preot care-l reprezenta pe *Marduk.* Era ceva de neconceput; mai sigur este că se făcea o procesiune cu statuile zeilor. Aceste statui erau din lemn, articulate, deoarece în texte se spune că zeul se ridica şi se reaşeza; ele erau îmbrăcate cu cea mai mare somptuozitate, însemnele şi simbolurile lor erau împodobite cu pietre şi metale preţioase; aveau dimensiunea unui om: aveau perucă, barbă, iar ochii străluceau dând impresia că trăiesc.

Este posibil ca gura să fi fost articulată pentru a da impresia că spune da sau nu, sau capul să fi fost mobil pentru a face semnul de acceptare sau de refuz, asemănător cu unele sculpturi egiptene. Un exemplar foarte rar provenit dintr-un templu egiptean, se găseşte la Luvru.

Înainte de pornirea Procesiunii, regele îi lua mâna lui *Marduk.* S-a presupus că o făcea ca un gest simbolic necesar învestiturii regale şi că prin acest gest regele căpăta dreptul de a domni. Dar adevărul este altul: regele atingea mâna statuii

pentru a da semnalul de plecare.

Itinerariul Procesiunii

Procesiunea părăsea oraşul Esagil şi intra pe Calea Procesiunilor care se numea *Aibursha*bu, „duşmanul să nu o calce”. Această Cale, regăsită în timpul săpăturilor, lată de 22 de metri, era mărginită, pe aproape 300 de metri lungime, de două ziduri înalte, groase de 7 metri, şi era pavată cu dale de piatră. Zidurile erau acoperite cu cărămizi emailate de culoare albastru închis pe care ieşeau în evidenţă de fiecare parte un şir de şaizeci de lei în poziţie de mers, cu gura deschisă; era repetat acelaşi tip de leu cu coamă colorată de la brun închis la roşcat deschis.

Aceste animale, unul din simbolurile zeiţei *Ishtar,* păreau că însoţesc şi păzesc procesiunea. Partea de sus a zidului era împodobită cu o friză cu rozete albe.

Procesiunea se desfăşura în mijlocul unei mari mulţimi care o urma în costume de sărbătoare, acompaniind-o cu cântece şi muzică.

Mulţimea care nu avusese acces la primele ceremonii de la Esagil, putea acum să însoţească cortegiul până la Babilon pe marea Cale. După ce depăşea poarta lui *Ishtar* şi după ce se oprea pe un loc rezervat în acest scop, cortegiul ajungea la Eufrat. Zeii erau îmbarcaţi împreună cu carele lor pe vase aurite şi vopsite în culori strălucitoare care îi duceau spre templul sărbătorii *akkitu,* care nu se cunoaşte unde era aşezat, dar traseul nu pare să fi fost lung. Acolo, zeii debarcau, erau urcaţi din nou în carele lor şi, pe un drum mărginit de cedrii, ajungeau la templu.

Ziua de 11 Nisan

În ziua de 11 Nisan, se desfăşura o ceremonie simbolică, după care cortegiul intra în Babilon urmând acelaşi drum până la Capela Destinelor.

Zeul şi zeiţa erau conduşi cu mare pompă în camera nupţială în care legătura lor asigura fertilitatea pământului, fecunditatea familiilor şi a turmelor.

Nu se ştie însă cine erau protagoniştii acestei ceremonii. Statuile zeilor sau oameni care-i reprezentau pe zei? Această parte a ritualului, cea mai importantă din toate în epoca primitivă, cerea o anumită componenţă a personalului templelor; o mulţime de femei făceau parte din el, ca femei ale zeului, şi regele, ca reprezentant al zeului pe pământ, era primul dintre preoţii lui. El putea să îndeplinească actul atât de aşteptat de popor, care dorea ca regele să-i aducă bunăstarea materială, împreună cu marea preoteasă care era, uneori, chiar regina Babilonului. Aceste practici constituiau ceea ce s-a numit prostituarea sacră, care nu era în religia babiloniană deloc degradantă, ba din contră.

Ziua de 12 Nisan, marca sfârşitul serbărilor; *Marduk* isi relua viaţa obişnuită la Esagil, *Nabu* era dus înapoi la Borsippa, ceilalţi zei reveneau în sanctuarele lor provinciale, în timp ce se depuneau în magaziile templului toate accesoriile serbării. Babilonul putea să trăiască încrezător în promisiunile zeilor!

5. PREZICERI. MAGIE. ŞTIINŢE

Prezicerile

Viaţa mesopotamienilor fiind dominată de preocupările religioase, este necesar să insistăm asupra importanţei pe care o aveau două aspecte ale religiei lor, şi anume: prezicerile şi magia. Spre deosebire de uşorul dispreţ cu care este privită astăzi prezicerea, în viaţa civilă, politică şi religioasă mesopotamiană ea avea un rol de prim ordin. Astăzi, pentru o călătorie în regiuni îndepărtate, noi ne informăm la un institut meteorologic despre starea vremii sau primim informaţii prin telefon sau radio asupra situaţiei din ţara pe care o vizităm. Acum câteva mii de ani, la plecarea unei caravane sau a unei expediţii militare, mesopotamianul era informat asupra modului cum va decurge călătoria prin prezicere. Desigur, pentru marile campanii militare, informaţiile primite de la spionii de la frontieră sau din ţările ce urmau să fie invadate aveau importanţa lor; totuşi erau incomplete. Pentru a şti dacă expediţia va avea succes trebuia să se afle dacă zeii le erau favorabili. Posibilitatea ca zeii să le transmită oamenilor sfatul sau ordinul lor li se părea normală mesopotamienilor şi metoda de informare era prezicerea.

Zeii prezicerii. Shamash

Oricare zeu putea să-l prevină pe om printr-o prevestire şi, în special, să-i apară în vis pentru a-l înştiinţa de voinţa lui, dar numai doi zei aveau ca preocupare principală prezicerea; aceştia erau *Shamash* şi *Adad,* „stăpânii oracolului”.

Shamash, zeul-Soare, era fiul lui *Sin,* zeul-Lună. Era reprezentat ca un om în puterea vârstei. El apărea aşezat pe un tron, însoţit de simbolul său, discul cu radiaţii în interior sau în exterior sau cu raze luminoase ieşind din umeri şi ţinând în mână cercul şi bagheta care erau însemnele puterii tuturor zeilor; alteori era reprezentat ca un Soare care răsare, apărând de dincolo de munţii de la răsărit pe care pare că-i urcă; de o parte şi de alta, zeii inferiori deschideau uşile batante ale porţii estice pentru a-i uşura trecerea. El ţinea în mână un obiect plat şi lung, uşor încovoiat, cu dinţi tăiaţi pe una din părţi. Săpăturile au scos la iveală, mai ales în mormintele regale din Ur, ferăstraie din aur, obiecte ceremoniale care au exact forma celui ţinut de *Shamash;* deci el era reprezentat având în mână instrumentul care-i permitea să-şi croiască drum în cursul călătoriei sale nocturne.

Interpretările asupra traiectoriei pe care o realizează Soarele de când dispare la apus până când reapare la răsărit sunt destul de diferite; după unii, el călătorea sub platoul terestru, căci acolo exista şi abisul apelor dulci; după alţii, el urma un drum printr-un tunel făcut prin muntele care mărginea discul terestru şi pe care era aşezat cerul. El făcea această călătorie aşezat într-un car.

Era normal ca *Shamash,* fiinţă luminoasă prin excelenţă, zeu al dreptăţii, care cunoştea lucrurile ascunse, să fi fost ales ca zeu care proiectează lumina asupra viitorului, arătând omenirii ceea ce o aşteaptă.

Adad

Al doilea zeu al prezicerii era *Adad.* El nu era un zeu originar din panteonul sumerian; el reprezenta furtuna şi muntele, dar acesta nu există în sudul extrem al Mesopotamiei; el era un zeu din Siria de sus, din regiunile muntoase, controla ploile şi creşterea apelor fluviilor, dar era şi zeul care nu-şi punea stavilă puterilor sale: dezlănţuia furtuna, uraganul, provoca fulgerul şi trăsnetul. Era reprezentat fie în picioare pe vârfuri de munte, fie pe un taur al cărui muget amintea oarecum de tunet. Soţia lui era *Shala,* mai paşnică, fiind cunoscută şi sub numele de „Doamna spicului".

Exista, de asemenea, un zeu al viselor, precum şi alţi zei legaţi de prezicere, dar nici unul nu se putea compara cu *Shamash* şi *Adad care* cuprindeau în persoana lor toată puterea oracolelor.

Preoţii prezicători

Preotul prezicător era numit *baru, „*cel care vede, controlează". Lui *baru,* pentru că era un descendent spiritual al celui căruia zeii i-au destăinuit regulile prezicerii, *Enmeduranki* (omul perfect din punct de vedere fizic), i se cerea şi prezicătorului să nu aibă nici cel mai mic defect corporal; el nu putea să aibă strabism, dinţi lipsă, degete mutilate, o culoare urâtă a pielii.

Baru se bucura de o mare consideraţie în societatea epocii, responsabilitatea sa fiind covârşitoare; de interpretările lui depindea viaţa celui care venea să-l consulte. După ce îşi termina studiile – şi vom vedea mai departe ce fel de studii făcea –, prezicătorul era consacrat: i se tăia complet părul, după care era trimis într-un templu unde îşi exercita profesia, fie în ceremoniile publice, fie atunci când veneau credincioşii direct la el să-l consulte; serviciile lui erau plătite.

Un anumit număr de prezicători erau detaşaţi la palat; aceştia erau prezicătorii regali, adevăraţi funcţionari şi, pentru acest titlu, trebuia să depună jurământ. Prezicătorii palatului aveau mult de lucru deoarece clientul lor regal îi consulta permanent, chiar pentru cel mai mărunt lucru. Religia făcuse ca toţi mesopotamienii să aibă o teamă bolnăvicioasă, considerând că orice eveniment putea fi un semn prevestitor nefast; toată viaţa, clienţii prezicătorilor, chiar cei de rang înalt, aveau nevoie să fie liniştiţi.

Domeniul prezicerii

Acest domeniu era universal pentru mesopotamieni, deoarece totul în viaţă putea fi subiect de prezicere; dacă se producea un eveniment care nu era trecut în vreo culegere de preziceri, trebuia neapărat să fie trecut, deoarece nu se putea să nu fie încărcat de semnificaţii.

De unde provenea însă suma prezicerilor exacte, care era totuşi necesară pentru ca prezicătorii babilonieni să fie consideraţi competenţi şi să-şi păstreze locul pe lângă suverani mai mult de două milenii? Se poate invoca mai întâi legea probabilităţii; apoi ambiguitatea răspunsurilor.

Se mai poate ţine seama de calităţile de vizionar ale prezicătorului. Există fiinţe cu un sistem nervos rafinat, care pot capta informaţiile pe diferite planuri, în special din gândurile celui care-l consultă, şi care pot trage concluziile logice din

elementele care scapă altora. Fără îndoială că astfel de fini observatori, rari în epoca noastră, au existat altădată, dar ei n-au nimic în comun cu culegerile din domeniul prezicerii cu care sunt pline bibliotecile templelor mesopotamiene, culegeri de care ne vom ocupa mai jos.

Culegeri din domeniul prezicerii

Ceea ce este interesant în studiul artei prezicerii este stabilitatea tehnicii prezicerii şi a concluziilor sale; chiar dacă în timp multe s-au schimbat, metodele tehnicii prezicerii au rămas aceleaşi ca acum patru mii de ani, iar interpretările nu s-au modificat. Tălmăcirile viselor la babilonieni au fost culese de către Artemidore din Daldia; această culegere se regăseşte şi în *Cheia viselor* de astăzi.

Tăbliţele cu semnele prezicătoare şi explicaţia lor nu sunt decât recopieri ale unor originale foarte vechi, îmbogăţite de numeroase observaţii făcute de-a lungul secolelor; unele din aceste observaţii puteau fi încorporate ca atare într-o culegere, altele erau puse deoparte, fiind pentru babilonieni material de studiu, din care sperau să obţină vreodată ceva.

Culegerile formează o parte importantă din literatura mesopotamiană, unele din ele prezentându-se ca nişte manuale de practică a prezicerii. Ca şi poemele, la babilonieni şi asirieni, culegerile sunt denumite după primele cuvinte ale textului lor. Acestea au fost de multe ori recopiate de-a lungul timpului, dar nu s-a făcut nici o modificare în ele; cuprinsul lor este religios, deci sacru; se putea adăuga şi, foarte rar, se putea scoate, dar sensul rămânea acelaşi. Stabilitatea textului a persistat peste vremi, formulele nu au fost modificate, cu excepţia greşelilor copiştilor.

Dezvoltarea acestei literaturi este dovedită de un fragment de catalog provenind din Spippar care clasează tăbliţele pe materii în fiecare secţiune:

Culegerea IV – prevestiri pe baza studierii astrelor;

Culegerea V – prevestiri pe baza studierii vântului;

Culegerea VII – prevestiri pe baza studierii ficatului;

Culegerea IX – prevestiri pe baza observării păsărilor;

Culegerea X – prevestiri pe baza interpretării viselor.

Fiecare culegere conţine 30-35 de tăbliţe. Alături de aceste lucrări, mai sunt unele care pornesc de la prevestiri, oricare ar fi ele, pentru o situaţie oarecare din viaţă. De exemplu, culegerea *Când un exorcist*[27] *se duce* spre *casa unui bolnav* prevede tot ce poate el întâlni pe drum şi i-ar putea influenţa consultaţia. Există şi alte lucrări care reprezintă colecţii de prevestiri de care trebuia să se ţină seama în viaţă.

Oracole directe

Oracolele cele mai clare, erau acelea pe care le dădea divinitatea când se adresa direct credincioşilor. Ele nu aveau nevoie, în majoritatea cazurilor, să fie interpretate; dar se pare că ele se adresau numai persoanelor de rang înalt, regi, mari preoţi, miniştri sau, de multe ori, vizionarilor care culegeau în temple aceste comunicări şi le transmiteau mai departe. Desigur, şi oameni obişnuiţi au putut avea astfel de revelaţii, dar cum nimeni nu le-a înregistrat, s-au pierdut pentru totdeauna.

În epoca eroică, cea a lui Ghilgameş, de exemplu, aceste comunicări directe

27 Cel care practică exorcizarea (alungarea demonilor prin rugăciuni).

erau foarte obişnuite; poemul ne descrie cortegii ale regelui şi ale zeiţei, zeiţa cerându-l pe Ghilgameş, sau discuţiile dintre *Shamash* şi Ghilgameş. Dar aceste timpuri trecuseră şi, când zeii n-au mai locuit împreună cu oamenii, au comunicat, totuşi, cu ei, arătându-li-se fie direct, fie în somn, fie prin intermediul profeţilor vizionari care raportau ce le-a spus zeul sau statuia acestuia.

Se pare că preoţii babilonieni s-au folosit şi ei de ceea ce s-ar putea numi *„auxiliari ai profeţiei”* de care s-au servit foarte multe alte popoare; şi ei foloseau o *Pythia, care* le „spunea” oracolul. Sunt cunoscute, de asemenea, unele statui anume pregătite, analoge cu cele din Egipt, care puteau să dea oracole. Adesea, se punea în faţa statuii zeului o tăbliţă pe care era scrisă întrebarea şi zeul răspundea prin da sau nu; se pare că el răspundea, în unele cazuri, chiar în scris.

Oniromanţia

Cea mai folosită metodă de prezicere a fost prezicerea prin vise sau oniromanţia. Uneori, omul după ce visa ceva ce i se părea că trebuie explicat venea la templu să i se dea explicaţia; alteori, omul dorea să aibă un vis în legătură cu ceva care îl interesa şi atunci venea să se culce în templu; cu imaginaţia aţâţată de ceea ce îl înconjura acolo, pregătit de preoţi şi poate şi de folosirea unor substanţe speciale, el visa, iar a doua zi dimineaţa i se putea explica visul. Mai mult chiar, asirienii foloseau tehnica de „a visa prin delegare”; regii îşi trimiteau la templu „visătorii” care apoi îi raportau regelui răspunsurile; ei visau în locul regelui, substituindu-i-se pentru a primi oracolele. Pentru mesopotamian nu era vorba de un vis ci de o realitate; dacă îl visa pe regele Asur, el credea că l-a văzut în realitate.

O grupă de vise face parte din categoria oracolelor directe despre care am vorbit; în ea sunt cuprinse apariţiile divine în timpul somnului, zeul comunicându-i credinciosului dorinţele sale, ca şi cum i s-ar arăta direct în timpul zilei, în acest fel, zeiţa *Ishtar* i s-a arătat în vis unui vizionar al regelui Asurbanipal care visa pentru rege, în dorinţa de a linişti armatele cărora le era teamă să traverseze fluviul Idide; ea a spus:, Voi merge înaintea lui Asurbanipal, regele pe care l-am făcut cu mâinile mele”; armatele au crezut şi au traversat fluviul în siguranţă.

Cel mai adesea, însă, visele aveau nevoie de o explicaţie. Regulile de interpretare, ceea ce se numeşte onirocritica, nu erau formulate cu stricteţe, deoarece existau diverse nuanţe, în funcţie de calitatea celui care visează şi de circumstanţele visului; de asemenea, existau în vis corective de care trebuia să se ţină seama, deoarece ele puteau întări sau micşora posibilitatea de explicare a viziunii nocturne. Domeniul viselor este infinit şi, de aici, multitudinea culegerilor care trebuiau să-i ajute pe preot servind ca bază pentru interpretările lor. Din ele s-au născut acele *Chei ale viselor* pe care le folosesc şi astăzi oamenii, fără corectivele aplicate de cei care le foloseau odinioară.

Încrederea deosebită de care se bucura oniromanţia a fost dată de visele istorice din care cele mai cunoscute sunt cele ale lui Ghilgameş şi ale lui Gudeea.

Ghilgameş a visat mai întâi că, din mijlocul stelelor, un meteorit a căzut la picioarele lui. Zeiţa viselor, mama sa, i-a explicat că stelele erau alături de el; meteoritul era Enkidu pe care el trebuia să şi-l facă tovarăş, într-un alt vis, el a văzut un topor cu două tăişuri care cădea din cer; era vorba tot de Enkidu.

Gudeea a avut şi el un vis, destul de clar în parte, în care a văzut un personaj

uriaş însoţit de pasărea furtunilor; personajul i-a ordonat să-şi construiască o locuinţă. Au apărut o femeie ducând o tăbliţă şi un războinic făcând planul unui templu pe o tăbliţă. Un măgar era culcat pe pământ. Zeiţa *Nina* a explicat că era vorba de zeul *Ningirsu,* însoţit de zeiţa *Nisaba* şi că îi cereau lui Gudeea să construiască templul. Singura parte neprevăzută a visului era că măgarul era Gudeea însuşi.

Nu este posibil să trecem în revistă aici diferitele categorii de vise găsite pe tăbliţe. Vom da numai un fragment în care unele prevestiri, deşi vin una după alta, arată contradicţii evidente:

„Dacă cel ce visează are aripi şi vrea să zboare, dar rămâne pe pământ şi nu se poate înălţa, el nu-şi va păstra bunurile sale; din contră, dacă va putea să se înalţe, el îşi va păstra bunurile sale."

„Dacă cel ce visează se lansează şi zboară, va pierde bunăvoinţa celor din jur; dacă zboară puţin, îşi va pierde averea."

Preziceri legate de naşteri

Această ramură a prezicerilor, foarte folosită de mesopotamieni, se baza pe importanţa dată monştrilor. Monstrul nu putea fi născut decât din voinţa clară a zeilor, ca un avertisment. Era vorba însă nu de animale sau de oameni care, de exemplu, ar fi avut mai multe degete, ci de fiinţe care prezentau o anomalie deosebit de mare sau care păreau că sunt din altă specie decât mama. Această ultimă anomalie părea foarte posibilă la babilonieni; ei credeau în genii, jumătate animale, jumătate oameni, fiind convinşi că era posibilă încrucişarea între specii total diferite.

Tratatul cel mai important provenit din Mesopotamia este *Shumma Izbu* (*Dacă un nou născut...);* în el se arată ce se va întâmpla dacă o femeie va naşte un leu, un câine, un porc, un bou sau un măgar, un berbec, un peşte, un avorton şi dacă, în interiorul acestuia, există un al doilea avorton, un copil mort, un şchiop; în sfârşit „dacă faţa copilului este dublă, dacă are barbă, dacă vorbeşte, dacă merge, dacă se naşte cu dinţi", este semnul celor mai mari nenorociri.

Urmează seria naşterilor multiple, considerate semn rău, apoi, mai departe, scribul prevede până la şapte sau opt gemeni, ca şi alternativa născuţi morţi sau vii. Seria prezicerilor legate de naşteri este dublă, deoarece după ce s-a enumerat teratologia[28] omului, se trece la cea a animalelor care este tratată cu aceeaşi amploare.

Starea, comportamentul vegetalelor şi a lucrurilor neînsufleţite

Locul unde creştea un copac era temă de prezicere, de asemenea, înfăţişarea bună sau bolnăvicioasă a unui copac ale cărui ramuri s-au încovoiat „părând un arbore trist", după cum spuneau mesopotamienii.

„Dacă un smochin este trist: tristeţe va fi în ţară."

Lucrurile neînsufleţite puteau, de asemenea, să fie subiect pentru prevestiri. Astfel, un oraş va fi cu atât mai fericit cu cât el va fi mai puţin vizibil; dacă era într-o depresiune a terenului, prezicerea era favorabilă, dar dacă un oraş era pe o colină, acesta aducea o prevestire funestă pentru locuitorii săi.

Casele erau bune sau rele pentru locuitorii lor în funcţie de data începutului

28 Parte a biologiei care studiază anomaliile şi monstruozităţile la fiinţele vii.

construcţiei; unele luni erau favorabile, altele nu. Culoarea apei râurilor şi fântânilor era importantă:

„Dacă flori galbene acoperă râul, va fi gălbinare în ţară.”

Hepatoscopia

Se denumeşte astfel examinarea ficatului victimei. Este un procedeu pe care, ţinând seama de concepţia mesopotamiană asupra ştiinţei, îl putem considera ştiinţific. Totul este prevăzut, descris minuţios, iar metoda solicita un personal şi ceremonii care nu puteau fi decât la îndemâna elitei societăţii.

Pentru cei vechi, ficatul era sediul sufletului şi al vieţii, el având un rol la fel de important ca şi inima. Mai târziu s-a considerat că în inimă erau localizate sentimentele nobile cum este curajul, iar în ficat, pasiunile şi dorinţele.

Dar este interesant de ştiut cum au putut babilonienii să creadă că voinţa zeilor era înscrisă în ficatul victimei? Doctrina babiloniană dă explicaţia: zeul, acceptând animalul oferit, se identifică cu el; sufletul zeului şi spiritul animalului sunt astfel asociate, iar ficatul animalului devine replica sufletului zeului. Dacă se poate descifra ce este înscris în ficatul animalului, se va cunoaşte intenţia zeului. Prezicătorii dobândeau datele necesare practicării hepatoscopiei căutând în lista prezicerilor, din care cea mai mare parte au fost descoperite în biblioteca lui Asur-banipal. Mai întâi era necesar ca ei să stabilească o topografie riguroasă a ficatului animalului sacrificat în mod obişnuit: oaie şi, mai ales, ied.

Prezicerile după ficat erau de obicei date analizând diferitele părţi ale organului şi ţinând seama de regulile obişnuite ale artei prezicerii: astfel, o parte hipertrofiată era de obicei considerată ca o dovadă a creşterii averii, a reuşitei, a bogăţiei. Din cauza terminologiei sărace, preoţii au multiplicat ceea ce noi numim acum, tăbliţe ilustrate”, în locurile în care scribul credea că nu va fi înţeles în descrierea pe care o făcea unei malformaţii, el trasa, cu vârful cu care scria, un desen care, de bine de rău, îl făcea mai bine înţeles. La nevoie, se servea şi de machetele ficatului făcute din argilă, cum este cazul specimenului existent acum la British Museum, care datează din l-a dinastie din Babilon (primele secole ale celui de-al doilea mileniu Î.H.). Folosindu-l, scribul se putea sluji de o formulă de acest gen: când ficatul va avea forma aceasta, se va întâmpla cutare lucru. Este evident că aceste machete făceau parte din biblioteca palatului, fie direct, fie prin intermediul templului.

O consultaţie hepatoscopică

Operaţiile se desfăşurau astfel: animalul era ucis şi deschis; preotul după ce nota configuraţia organelor interne, scotea ficatul şi-l aşeza pe mâna sa stângă sau pe altar, în aşa fel încât se vadă vezica biliară.

Se trecea la consultare după purificări şi rugăciuni şi se punea în faţa statuii zeului o tăbliţă pe care era înscrisă întrebarea la care se cerea răspuns.

Lată, ca exemplu, consultaţia cerută pentru Asurbanipal în ajunul campaniei sale în Elam:

„Consultaţia pentru Asurbanipal, rege al Asiriei: Tammaritu, rege al Elamului, va întreprinde o expediţie contra frontierelor Asiriei? Informaţia care a fost dată este precisă? Începând de astăzi, prima zi a lunii Adar, până în prima zi a lunii viitoare,

Tammaritu şi trupele sale vor ataca frontierele Asiriei? Etc. Iată, mai jos, răspunsul dat de (prezicătorul) Kudurru."

Răspunsul era obţinut astfel: examinarea începea în momentul în care ficatul era desprins din animal şi era făcută doar la suprafaţă; nu se desfăcea şi nici nu se tăia ficatul. Fiecare parte a lui era cercetată, apoi preotul îşi întocmea raportul ca pe un proces-verbal în care concludea matematic „atâtea semne defavorabile, atâtea semne favorabile" şi înscria rezultatul final ţinând seama de numărul de semne pentru fiecare categorie.

În unele consultări, se ucideau succesiv mai multe animale şi se înregistrau rezultatele fiecărei examinări; suma totală a semnelor favorabile sau defavorabile dădea rezultatul final, dar se ţinea seama şi de ordinea în care apăreau rezultatele.

Se mai examina şi aspectul circumvoluţiunilor la nivelul intestinal şi tăbliţele arătau, printr-un desen, aspectele pe care le aveau acestea.

Lată ce scrie pe una din tăbliţele găsite:

„Dacă circumvoluţiunile seamănă cu capul lui Humamba, prezic că Sargon va deveni stăpân al ţării."

Cum ar fi putut circumvoluţiunile să semene cu un uriaş care păzea pădurea de cedri şi care l-a ucis pe Ghilgameş?

Astrologia

Ajunsă până în epoca noastră şi având numeroşi adepţi (toate metodele de prezicere prosperă în epocile tulburi când e nevoie de o societate neliniştită), astrologia s-a născut în antichitatea mesopotamiană, dar într-o formă diferită de cea de mai târziu. La început se făceau observaţii cu caracter mai mult meteorologic. Se înregistrau vânturile, halourile, culoarea planetelor, dar, curând, au început să se preocupe şi de eclipse, de ocultaţiile[29]

Astrelor. Pe măsură ce astronomia s-a desprins şi a devenit o ştiinţă de sine stătătoare, astrologia i-a folosit rezultatele.

Mesopotamienii au remarcat şi crezut în influenţele astrelor asupra oamenilor şi le-au înregistrat în preziceri simple:

„Dacă un copil se naşte când răsare Luna, viaţa sa va fi veselă, fericită, desăvârşită şi lungă. Dacă un copil se naşte când răsare Jupiter, iar Marte apune, va fi fericit şi îşi va vedea duşmanul învins."

Copia poemului Creaţiei care s-a găsit în biblioteca lui Asurbanipal, sub pretextul prezentării modului în care Marduk a creat astrele şi cursul lor, ne arată nivelul cunoştinţelor astronomice ale epocii. Din păcate, tăbliţa în cu acest poem nu a fost păstrată în întregime.

Cea mai importantă culegere astrologică este *Enuma Anu Enlil* (*Când Anu şi Enlil*) care grupează prezicerile în patru capitole:

1. Luna;
2. Soarele;
3. Planetele, stelele fixe;
4. Meteorologia.

Fiecare fenomen este studiat pentru fiecare zi a celor treisprezece luni lunare.

---

29 Dispariţie temporară a unui astru, datorită interpunerii între el şi observator a altui corp ceresc.

Astrologi regali

Observaţiile lor erau făcute din vârful ziguratelor care erau destul de înalte ca să depăşească norii de praf ce se ridicau de la sol; astrologii studiau cu atenţie şi înscriau în rapoartele lor fenomenele observate. Prezicerile erau mai ales:

1. Meteorologice; ceea ce astăzi ţine de domeniul ştiinţei şi aparţine unui institut de meteorologie depindea atunci de arta prezicerii. *„Dacă un halo înconjoară Soarele şi deschiderea lui este spre sud: va bate un vânt din sud.”*

2. Profetice: *„Dacă Luna apare în prima zi a lunii: va fi pace şi ţara va fi fericită. Dacă un halo înconjură Luna şi planeta Marte este în el înseamnă distrugerea şeptelului.”*

Rapoartele astrologilor regali, foarte numeroşi în timpul sargonizilor, îi arată pe aceşti funcţionari mereu în acţiune, fiind permanent consultaţi de rege asupra celor mai diferite subiecte. Multe se refereau la oportunitatea prezenţei prinţului moştenitor în preajma regelui. De ce erau necesare aceste precauţii? Poate din cauza fricii de un atentat oricând posibil sau poate doar din cauza proastei influenţe a unui moştenitor prezumptiv.

Hemerologii şi menologii

Pe lângă culegerile de preziceri legate de evenimentele ce se petreceau în jurul lor, mesopotamienii au creat un fel de manuale, *vademecum,* pentru viaţa de zi cu zi, care aveau calitatea de a fi o piedică în calea pericolelor care-i înconjurau pe oameni şi care le-ar fi periclitat fatal viaţa, dacă acest ghid sigur n-ar fi existat pentru a le putea evita; în el erau cuprinse hemerologiile şi menologiile în care sunt examinate zilele şi lunile. Hemerologia, sau măcar spiritul ei, datează de mult timp.

Lună de lună, zi de zi, hemerologiile arată calitatea momentului, zeul căruia îi este închinată ziua, dacă această zi este favorabilă sau nu, în totalitate, sau doar în parte periculoasă, ce nu dă voie religia să se facă în unele zile, ce va obţine credinciosul după ce a făcut ofrande zeilor. Este un calendar al *zilelor bune* şi al celor *funeste.* Poate ar fi suficient să explicăm existenţa acestor culegeri printr-o tradiţie provenită din antichitate şi îmbogăţită mereu prin noi experienţe; dar se poate bănui şi motivul unor concluzii. Zilele aparţineau zeilor; divinităţile mesopotamiene aveau un echivalent în cifre; se pare că o zi căpăta un anumit caracter în funcţie de zeul a cărui cifră corespundea cu cea a zilei respective: favorabil când era un zeu binefăcător, mai puţin favorabil sau chiar rău când era vorba de un zeu ca *Nergal* din infern sau *Adad,* zeul furtunii, al trăsnetului şi al inundaţiilor. Cum marii zei erau înzestraţi cu cifre mari, ei nu aveau nişte zile ale lor în cele treizeci ale lunii; rămâneau doar zeii secundari; dar într-o cifră putem găsi toate componentele pe care le dorim: astfel *Enlil,* care are numărul 50, domina ziua a 5-a şi a 10-a a lunii (deoarece 5x10 = 50).

Lunile, de asemenea, aveau influenţă din cauza zeului căruia ele îi erau consacrate; în primele şase luni ale anului, figura dominantă se regăsea în mitul lui *Tammuz* şi al lui *Ishtar.*

În luna *Aiarse* făceau nunţile, apoi venea moartea lui *Tammuz* în vară, lamentările lunii *Ab,* iar în luna *Elul,* coborârea în infern a lui *Ishtar.*

Sezonul de iarnă era întunecat, Ishtar luptându-se în lumea de jos, Soarele cobora ca urmare a acţiunii demonilor, apoi reuşea să se desprindă puţin câte puţin;

în primăvară Soarele ieşea învingător, datorită reapariţiei zeului Tammuz.

Pe aceste baze s-au grefat multe alte observaţii care au îmbogăţit listele; începutul Anului Nou în luna *Nisan* era foarte încărcat, ca şi începutul lui *Teshrit* care a fost odinioară şi el sărbătoare, dar, a fost deposedat în favoarea lui *Nisan.* Apoi, la sfârşitul fiecărei luni, zile de pocăinţă, 27 era ziua lui *Nergal,* 29 era ziua dispariţiei Lunii. Se credea că eclipsa este provocată de demoni care reţin şi împiedică discul Lunii; plecarea ei la sfârşit de lună nu putea avea, pentru ei, decât o cauză asemănătoare şi era o zi de întristare adâncă. Dar, începând cu 30, reapărea bucuria la gândul sosirii primei zi a unei noi luni în care se puneau toate speranţele, în toată religia din Asur şi din Babilon, se manifesta bucurie în aşteptarea reînnoirii.

Iată ce spunea hemerologia zilei de 27 Nisan:

„Este ziua vegherii rituale pentru *Ea;* să se facă ofrande nocturne lui *Marduk,* este o zi periculoasă; bolnavii vor avea dureri îndoite; doctorul nu va veni la un bolnav; prezicătorul nu va face preziceri. Această zi nu este favorabilă realizării unei dorinţe. Ofranda de hrană pentru *Sin* şi *Shamash* va fi primită de aceşti zei.”

Adesea, programul fiecărei zile era redus la un singur precept; iată, ca exemplu, zilele începând din 10 până în 17 ale lunii Kislimmu:

10. Să nu se îmbrace haine noi, aceasta va putea provoca o pagubă.
11. Favorabilă.
12. Nefavorabilă.
13. Să nu se iasă în stradă (în unele zile nu se ieşea nici din cameră).
14. Favorabilă.
15. Nefavorabilă.
16. Total favorabilă; să nu se recite psalmi de pocăinţă.
17. Duşmănie.

Ca urmare, nimic nu va reuşi în zilele nefavorabile, totul trebuia făcut în zilele favorabile; unele acţiuni trebuia să fie evitate în zilele periculoase; de exemplu, doctorul să nu dea consultaţii în 1, 7, 9, 14, 17, 19, 21, 28, 29, 30, deci zece zile din lună. Dar în Nisan sunt nefavorabile, atât pentru bolnavi cât şi pentru doctor, zilele de 2, 6, 16, 27 cu mare siguranţă, la care se adaugă zilele în care tăbliţa este nesigură sau ştearsă; deci minimum 14 zile în care bolnavul era lipsit de îngrijiri medicale din cele 30 ale lunii.

Se numesc *menologii* listele de acelaşi gen, dar ale căror prognosticuri sunt stabilite pentru întreaga lună sau în legătură cu unele activităţi, fie regale (construcţii de temple, asistare la sărbători, purificări, ofrande, recepţii, război), fie particulare (lucrări pe câmp, lucrări de amenajare a apelor, călătorii, schimbări de locuinţă, căsătorii, expuneri la pericole).

Lată, scrise pe o tăbliţă, numărul de zile favorabile şi nefavorabile pentru o anume lună.

Luna	**Zile favorabile**	**Zile nefavorabile**
Aiar	**15**	**15**
Siwan	**12**	**18**
Tamm	**17**	**13**

uz		
Ab	**7**	**23**
Elul	**10**	**20**

Toată această literatură constituie o regulă de conduită preţioasă, aşa cum se vede din ultimile rânduri ale unei tăbliţe de acest gen, datând din ultimele secole ale mileniului II î.H.:

„Zile favorabile stabilite după şapte tăbliţe (exemplare din Sippar, Nippur, Babilon, Ur, Larsa, Uruk, Eridu). Învăţaţii, după ce au luat unele părţi şi au făcut o alegere, le-au dat lui *Nazimaruttash,* rege al Universului, pentru a organiza munca, procrearea, transportul cerealelor şi realizarea tuturor dorinţelor.”

În această reţea de interdicţii trebuia să acţioneze regele şi cei mai importanţi reprezentanţi ai clerului, care stăteau alături de rege, având ca sarcină să-i amintească datoriile sale zilnice.

Interdicţiile

Aceste prescripţii generale făcute pentru rege erau însoţite de diferite interdicţii minuţioase de aplicare a lor: în cutare zi nici un aliment fiert, fără haine noi, fără sacrificii, fără călătorii în car, fără promulgări de edicte. Ieşirea din palat era interzisă în unele zile: regele va fi victima unei vrăjitorii; chiar mai rău: regele va fi ucis.

Alte interdicţii priveau relaţiile cu o femeie la o dată sau alta, măsurile ce trebuiau luate pentru a nu cădea sub dominaţia unui demon, bărbat sau femeie. Interdicţia de a mânca usturoi, de a se duce la fântână, de a merge pe un câmp pe care se afla un măgar în libertate, de a uda un ogor însămânţat cu susan, de a merge la baie sau chiar la toaletă.

Rămâi uluit în faţa acestui amestec de oprelişti disparate, dar tot atât de obligatorii şi de aducătoare de mari necazuri dacă nu le-ai respecta.

Dar regele era stăpânul, se poate spune, şi el putea să nu fie de acord şi să se supună atâtor complicaţii. Şi totuşi n-o făcea; preoţii erau acolo pentru a-l chema să-şi facă datoria, în termeni care surprind prin familiaritatea şi duritatea lor.

Un anumit număr de bilete regale au înscrise pe ele plângerile monarhului obligat să postească. „Astăzi regele este egalul unui om sărac” i se răspunde. Sau, aşteptând răsăritul Lunii noi, el caută cea mai mică lumină pe cer şi crede că distinge una. „Nu, i se răspunde, timp de un an regele va putea mânca oricât va vrea, dar acum mai are o zi de aşteptat; planeta Jupiter nu este Luna.” Altădată, regele a întârziat în îndeplinirea datoriei sale; a fost chemat brutal la ordine: „Regele să facă imediat ce are de făcut; pentru ce aceste tărăgănări?”

Se puteau face aranjamente prin care să se ocolească legea? Putea oare regele să delege pe unii preoţi să îndeplinească unele sarcini, pe motiv că el era pontiful suprem iar obligaţiile legate de religie îi luau o bună parte din timp? Nu părea posibil; dovadă mulţimea de bilete găsite, în care regele se plângea de îndatoririle sale şi în care clerul îi amintea modul de comportament. Şi atunci ne putem întreba cât timp îi mai rămânea regelui pentru a se ocupa de treburile statului, de conducerea campaniilor militare, pentru primirea tributarilor, a guvernatorilor, pentru a se duce la acele vânători pe care le reprezintă basoreliefurile din palatele

sale.

Dacă nici o stratagemă nu i-a permis să scape de cea mai mare parte a obligaţiilor sale religioase, putem conchide: regele Asiriei era într-adevăr un om amărât!

Magia

După ce s-au bucurat de aceeaşi reputaţie ca şi prezicerile, de care sunt foarte apropiate, practicile magiei au pierdut foarte mult teren şi astăzi nu mai au decât un mic număr de adepţi.

În Mesopotamia însă, credinţa în efectele ei aveau un caracter de masă şi clerul care se ocupa de ea avea tot atâta importanţă ca şi cel care se dedicase prezicerilor. Magia, care încearcă, după cum spunea doctorul J. Maxwell, să domine forţele naturale care nu pot fi controlate de om în mod obişnuit, se confundă cu religia la oamenii necivilizaţi şi la popoarele din cea mai veche antichitate; mai târziu însă s-au separat, deoarece religia cere doar şi se roagă, pe când magia comandă şi ordonă. Atâta vreme cât magia urmăreşte unele scopuri pe care religia nu le respinge, ea se poate integra în religie sau poate fi alături de ea; când scopul ei devine condamnabil, ele se separă în întregime.

Micşorarea domeniului magiei

Fiecare descoperire micşorează domeniul magiei – mai mult decât cel al prezicerii – luându-i, una câte una, posesiunile, pentru a le integra în ştiinţă. „Covorul fermecat din 1001 de nopţi este echivalent cu avionul!” Magia nu este, cum s-a spus uneori, o ştiinţă avortată, este o preştiinţă, ca şi prezicerea.

Care poate fi valoarea magiei? Un fapt pare sigur, şi anume că regii Egiptului, ai Babilonului şi ai Asiriei, n-ar fi angajat la curtea lor un corp mare de prezicători şi de magicieni, dacă aceştia nu şi-ar fi făcut cum trebuie datoria; chiar dacă acceptăm că parţial se bazau pe îndemânare şi înşelăciune, mai rămân multe de explicat şi trebuie să le acordăm măcar un minimum de eficacitate, deoarece ei puneau la dispoziţia superiorilor „rapoarte” din care s-a păstrat un mare număr; aceste rapoarte, indiscutabil, erau consultate şi, în mare parte, în funcţie de ele, se hotărau treburile statului.

Trebuie găsită altă explicaţie decât orbirea populară; care poate fi?

Fără îndoială posibilitatea existenţei unei clase foarte culte, care şi-a depăşit epoca, capabilă de a obţine realizări care au părut minuni în ochii maselor. La aceasta se adaugă, neîndoielnic, deformarea sigură a unei poveşti minunate trecând din gură în gură, ca povestea unei frânghii aruncate în aer, dreaptă de parcă extremităţile erau ţinute de cineva şi pe care se căţăra un copil; era un exerciţiu al fachirilor din India. Puţini l-au văzut în realitate, dar toţi au auzit vorbindu-se de el. Lucrările de metafizică au demonstrat realitatea radiaţiilor umane, care se manifestau prin grăbirea creşterii plantelor sau prin regenerarea sau uscarea ţesuturilor.

Trebuie remarcat că magia babiloniană a folosit metode valabile şi astăzi, pe care întâmplarea i le-a pus la dispoziţie, fără să le cunoască mecanismul, şi s-a folosit de forţe care sunt la dispoziţia noastră, dar de care se folosesc doar cei iniţiaţi.

Izvoarele

După cum se arată în lucrările de magie mesopotamiană, magia avea un caracter oficial, ca şi prezicerea, practicată cu aprobarea statului şi în folosul statului.

Ca şi pentru prezicere, copierea textelor repetată de multe ori a permis strecurarea unor repetări inutile şi examinarea lor trebuie făcută cu un ochi critic. Bineînţeles, nu a fost găsit un tratat de magie babiloniană; pentru a-l reconstitui s-au folosit diferite culegeri care s-au verificat prin confruntare; acest lucru nu este surprinzător, deoarece era vorba de o doctrină a unor iniţiaţi care trebuia să rămână riguros secretă.

Zeii magiei, Ea şi Marduk

Ea (casa apei) este numele babilonian al lui *Enki,* zeul sumerian, „Seniorul pământului" sau mai bine zis al adâncurilor unde se găseşte abisul apelor dulci, pe care pluteşte platoul terestru (pentru că la mesopotamieni nu poate fi vorba de globul terestru); acest abis se numea *apsu,* cuvânt sumerian care înseamnă „lăcaşul ştiinţei". Acest abis dădea naştere izvoarelor, râurilor, fluviilor, el dădea templelor apa purificatoare păstrată în bazine mari. *Ea,* ca stăpân în *apsu,* era stăpânul ştiinţei şi artelor. Era venerat mai ales în Eridu – situat la începutul istoriei în lagunele Golfului Persic şi ale cărui ruine sunt acum în plin deşert, ca urmare a înaintării deltei fluviilor. Această prioritate a oraşului Eridu şi a zeului său nu era uzurpată. Săpăturile recente făcute în acest sit de muzeul din Bagdad au dus la descoperirea, sub un strat de civilizaţie foarte veche în Mesopotamia, a urmelor unei culturi anterioare; Eridu se putea mândri că a fost o metropolă din Sumer.

Având în vedere că *Ea* era suveranul ştiinţei, se poate spune că el era şi zeul înţelepciunii, şi al medicinii; el făcea parte din zeii cărora li se atribuia crearea oamenilor pornind de la figurine de argilă pe care le-au însufleţit; pentru aceasta era numit uneori zeul-olar, ca şi *Knum* în Egipt. El era şi protectorul artiştilor şi, din cauza apei, domeniul său, el îi conducea pe marinari şi pe grădinari.

Zeu binefăcător, el îi ocrotea pe oameni şi în timpul marilor cataclisme aduse de alţi zei, el îi înştiinţa pe cei pe care vroia să-i salveze; dar zeul *Ea* a rămas un zeu imperfect, deoarece ştim că în unele cazuri (mitul lui Adapa) el se înşeală şi-i face rău celui pe care vrea să-l ajute. Cu toate că trecea drept maestru în exorcism pentru că el îl învinsese pe zeul *Apsu* cu ajutorul unei vrăji pe care a răspândit-o pe ape – „A vărsat somnul peste el, i-a slăbit muşchii şi *Apsu* gemea zicând *ua;* punându-l în lanţuri, l-a ucis" – *Ea a* fugit din faţa lui *Tiamat,* Haosul, pe care îl va învinge fiul său, *Marduk.*

În ierarhia numerică a zeilor, *Ea* purta cifra 40, de unde porecla lui populară *shanabi „*două treimi" (din *Anu* care purta cifra 60). Nu este reprezentat prea des.

S-au găsit la Khorsabad statui divine ca nişte cariatide, statui reprezentând un zeu care duce un vas din care ţâşneşte apă care ia forma unor cordoane plate devenind o podoabă a veşmintelor sale. Dar acestea sunt doar divinităţi secundare şi nu-l reprezintă pe *Ea,* deoarece le lipseşte animalul simbol, *capra-peşte,* cu partea din faţă ca de capră sau berbec şi cu cea din spate în formă de peşte. Lipseşte, de asemenea, sceptrul zeului a cărui măciulie este un cap de berbec din Hammon, cu coarnele răsucite.

În cer, domeniul său era „calea lui Ea” situată alături de carul lui *Anu,* şi mărginită în cealaltă parte de „calea lui *Enlil”.* El este fiul lui *Anu* (sau al lui *Anshar* unul din zeii primitivi); soţia lui este *Damkina* şi copiii lui sunt *Adapa, Tammuz, Marduk, Nusku,* zeul focului. El a fost aşezat în prima triadă divină. Era numit „zeul destinelor, al vrăjitor, exorcistul zeilor”. Această asociere a magiei cu restul ştiinţei arată ce importanţă i se dădea.

Marduk, fiul lui *Ea,* era şi el zeu al magiei, deoarece moştenise puterile tatălui său. A fost iniţiat în magie de adunarea zeilor care i-a dat armele magice şi el îşi punea la încercare puterea făcând să apară şi să dispară o haină. Când se ducea la luptă, el ţinea talismane strânse între buze şi în mâini, pentru a neutraliza otrava şi vrăjile lui *Tiamat* care astfel nu-l putea învinge. Zeul s-a urcat în carul său de luptă pentru a se duce în întâmpinarea lui Haos *(Tiamat):*

„El a pus patru rânduri de cai pe care i-a legat de el.”

Această imagine arată că obiceiul de a lega frâiele cailor de centură pentru a avea mâinile libere era obişnuit în Mesopotamia.

Marduk are ca emblemă un *marru,* adică o cazma, deoarece el este un zeu al fertilităţii; această unealtă are o lamă triunghiulară fixată pe o coadă, cu vârful în sus, în timp ce lăncile au vârful în jos. El ţine şi o *harpe* babiloniană care va deveni mai târziu arma de gală şi un simplu însemn al puterii. Animalul-simbol al lui *Marduk* era dragonul *mushrussu.*

Numărul lui Marduk era 50, ca şi al lui *Enlil;* adunarea zeilor, în număr de cincizeci, i-a dat cincizeci de nume: steaua sa era Nibiru, Jupiter, planeta care se depărtează cel mai puţin de ecliptică[30] şi în jurul căreia el a stabilit mişcarea astrelor.

Duhurile bune

Erau asistentele zeilor, îndeosebi ale zeilor magiei. Erau împărţite în două categorii: *shedu şi lamassu.* Deşi duhurile lamassu erau bune, totuşi unul din ele, denumit *Lamashtu,* era deosebit de rău; şi printre duhurile *shedu* se găseau duhuri rele. Ambele categorii de duhuri păzeau locuinţele; ele erau desenate pe porţile de intrare pentru a-i împiedica pe cei răi să intre în temple şi în palate; făceau parte din escorta zeilor, în special din escorta lui *Ishtar* care înainta având în faţă un *shedu,* reprezentat ca un leu înaripat, cu cap de om, şi de trei lamassu, câte unul de fiecare parte şi unul în spate.

Duhurile *lamassu* erau reprezentate ca nişte tauri înaripaţi, cu cap de om.

Celelalte duhuri erau reprezentate fie sub formă umană, fie cu corp de om şi cap de animal, în special acea varietate, o combinaţie de vultur cu egretă, care se numeşte *percnopter.* Duhurile apăreau în scenele de exorcism, luptând contra demonilor sau stropind cu apă de purificare arborele sacru, stilizat în formă de rachetă pe monumentele asiriene sau binecuvântându-l pe rege, reprezentantul divinităţii pe pământ. Duhurile erau şi mesagerii zeilor; adesea, tiara[31] cu colţuri le acoperea capul şi, pentru a aminti graba cu care executau ordinele divine, erau dotaţi cu două sau trei perechi de aripi.

Pământuful de care se foloseau era conul de cedru, arborele a cărui sevă, „sângele cedrului”, era folosită la îmbălsămări şi al cărui lemn era considerat că nu

30 Planul orbitei Pământului în mişcarea sa în jurul Soarelui.

31 Coroană purtată de regii popoarelor orientale.

putrezeşte niciodată.

Demonii. Vrăjitorii

Numărul lor era infinit şi ura împotriva lor era generală; dar nimeni nu îndrăznea să-i urască pe cei care-i lăsau pe demoni să unelteaască sau pe cei care-i născuseră, marii zei; unul din ei era *Nerval,* cel sprijinit de demoni. Existau două feluri de demoni: cei care s-au născut ca atare, chiar din *Ea,* zeul cel bun, şi care se numeau „fierea lui *Ea”;* alţi demoni deveniseră astfel pentru că au fost nemulţumiţi fie în viaţă, fie după moarte.

Vom mai adăuga şi *deochiul,* căruia şi în zilele noastre se caută să i se micşoreze efectele rele. Se spunea despre deochi:

„Deochiul, care-l necăjeşte pe om cu relele sale s-a apropiat de cer şi norii n-au mai trimis ploaie; s-a apropiat de pământ şi iarba crudă n-a mai crescut.”

„S-a apropiat de boi şi văcarul a fost ruinat.”

„S-a apropiat de casele oamenilor şi virilitatea bărbaţilor a slăbit.”

„S-a apropiat de tinere şi le-a dezbrăcat de veşminte.”

Fiinţe răufăcătoare, demonii sunt reprezentaţi prin statuete cu trăsături oribile, ca nişte monştri diformi, cu capul format din două jumătăţi prost lipite între ele. Unii din demoni nu erau reprezentaţi decât printr-un cap dotat cu un inel sau străbătut de o gaură prin care se putea trece o sfoară; se purtau ca amulete sau erau agăţaţi de zidul caselor. Demonul, văzându-se astfel demascat, nu-l ataca pe cei care, recunoscându-l, aveau putere asupra lui.

Unul din cei mai răi şi de temut demoni era *Pazuzu,* asimilat cu vântul fierbinte din sud-vest şi reprezentat cu un corp de bărbat, două perechi de aripi, un cap de monstru, mâinile şi picioarele ca nişte gheare. Pe statueta de la muzeul Luvru este scris, pe partea din spate:

„Eu sunt Pazuzu, fiul lui Hanpa, rege al spiritelor rele din aer, care ies ca o furtună din munţi, făcând prăpăd.”

Aceşti demoni îl pot ataca pe om, fie din proprie iniţiativă, fie cu aprobarea neexprimată a zeilor, fie din ordinul lor; dar ei erau, de asemenea, ajutoarele celor două fiinţe detestate, vrăjitorul şi vrăjitoarea, la fel de temute, ca şi demonii, de către babilonieni. Ei acţionau mai ales noaptea. Desigur, întunericul are asupra tuturor fiinţelor o putere de constrângere, dar oare nu este şi altceva, în această preferinţă a vrăjitorilor pentru întuneric? Ştim că undele se propagă mai bine noaptea decât ziua; radiaţiile umane au, fără îndoială, această proprietate.

Vrăjitorului i se spunea în diferite feluri, făcându-se aluzie la puterile sale; el era *kashshapu,* „cel care acţionează” dar şi care „otrăveşte”; *sahiru,* „cel care înconjoară” şi aici este o aluzie la cercul magic; *rahu,* „cel care foloseşte saliva”, considerată, pe bună dreptate, ca un venin. Vrăjitorul, ca şi vrăjitoarea, locuiau în locuri părăsite; ei îşi ascundeau numele cu grijă şi erau denumiţi adesea: *elamiţi, hurriţi.*

În sfârşit, ei erau de temut deoarece se credea că ei „închid gura zeilor şi împiedică genunchii zeilor”, cu alte cuvinte că îi puteau paraliza pe zei, luându-le puterea de a da ordine şi se puteau opune legăturilor lor sexuale.

Preoţii magicieni

Aceştia erau *ashipu* şi *mashmashu.* Primul, al cărui nume arată că el rosteşte vraja, era cel mai răspândit, cu toate că, *mashmashu* îi era subordonat; *ashipu* deţinea puterea în oraşul sfânt al lui *Ea şi* amintea acest lucru în vrăjile sale:

„Ashipu care a fost creat în Eridu şi în Subaru a fost zămislit sunt eu."

El îl îndruma pe păcătos în descoperirea păcatului său, atunci când nu-şi cunoştea păcatul. El îl asista pe rege atunci când se purifica. Atunci când tăbliţa pe care erau înscrise păcatele regelui era pusă în faţa altarului, regele spunea: „Tăbliţa cu păcatele mele să fie spartă", apoi se spovedea, aşa cum rezultă dintr-o rugăciune a lui Asurbanipal făcută lui *Nabu: „*Regele şi-a mărturisit păcatele, el l-a rugat fierbinte pe Nabu, domnul său."

După spovedanie erau spuse rugăciunile care aparţineau atât religiei, cât şi magiei; ar lua prea mult să le enumerăm şi este suficient să spunem că doar în cursul unei singure părţi a ceremoniei, care dura 24 de ore, *ashipu,* îmbrăcat în roşu, făcea următoarele operaţii: purificarea palatului cu tămâie (acompaniat de muzică); miruiri, ofrande la şapte altare; aranjarea a şapte cădelniţe şi a şapte vase cu vin; uciderea unei oi; regele cerea iertare zeilor, făcea ofrande, se spăla, îşi schimba hainele. *Ashipu* sacrifica o altă oaie la poarta templului şi ungea cadrul porţii cu sângele ei; apoi ceremonia continua în câmp unde se înălţau altare lui *Ea*, *Shamash* şi *Marduk,* apoi în capelele zeilor se pregăteau vasele sacre; în faţa fiecăruia se recitau vrăji (textul înşiră şi alţi nouă zei). Terminând toate acestea, *ashipu,* începea să-şi spună vrăjile.

Legitimarea magicianului

Toată această parte era în strânsă legătură cu ceea ce noi am numit „doctrina numelui". Puterea exorcistului consta în faptul că el cunoştea numele duşmanului său, că el cunoştea numele zeilor pe care-i reprezintă şi că el folosea chiar formulele pe care ei i le-au transmis. Prima lui grijă era de a aminti că el nu reprezintă nimic prin el însuşi, ci, din contră, toată puterea lui vine de la zei:

„Eu sunt omul lui Ea, eu sunt omul lui Damkina, eu sunt trimisul lui Marduk, marele stăpân Ea mi-a poruncit; formula mea de vrajă este cea a lui Ea şi a lui Marduk, sfânta sa vrajă este amestecată cu vraja mea, cuvântul său sfânt este amestecat cu cuvântul meu, saliva sa sfântă este amestecată cu saliva mea, rugăciunea sa sfântă este amestecată cu rugăciunea mea."

În această rugăciune regăsim menţionată saliva, care era o armă magică de mare putere. Se credea că saliva conţinea o parte din personalitatea celui care o producea; se crea o legătură indisolubilă între două persoane prin schimb de salivă; un jet de salivă însoţea un blestem. Unele religii îi atribuiau chiar puterea de procreare. Puterea salivei era afirmată de ideograma sumeriană, cea a gurii care conţine şi semnul cadavrului, saliva şi veninul fiind indicate prin acelaşi termen. Când construia templul, Gudeea strângea scuipăturile de pe drum, nu pentru a face curăţenie, ci pentru a se feri de puterea lor magică.

Formulele vrăjii

Înainte de a rosti vrăjile, preotul se îmbrăca într-o haină potrivită:

„Cu o mantie roşie care inspiră spaima, el (zeul) m-a îmbrăcat; cu un veşmânt roşu, veşmântul a cărui strălucire îngrozeşte, mi-a acoperit trupul purificat."

Roşul era, într-adevăr, cunoscut ca sperietoare a demonilor. Magicianul se îmbrăca în stofă roşie; doliul, pentru acelaşi motiv, se purta în culoarea roşie; din epoca Mormintelor Regale, resturile coşciugelor găsite în *„mormântul Reginei”* arătau că interiorul fusese pictat în roşu.

Apoi, *ashipu* spunea că, în afară de paza sa asigurată de duhurile bune, el mai este înconjurat de mai mulţi zei mari; îi descria pe demonii ce trebuia alungaţi şi, pentru ca ei să-şi piardă puterea, le rostea numele.

Totul fiind pregătit, *ashipu* ataca; îi oprea pe demoni să se apropie, să-i meargă înainte, să-l urmeze, să-şi pună picioarele pe urmele paşilor săi; ei nu trebuiau să intre nici pe uşă, nici să treacă peste prag, nici printre canaturi, nici prin broască, nici prin balamalele de sus sau de jos ale uşii, nici pe lângă lintou, pe nicăieri pe unde ar putea intra. Demonul era zăpăcit; exorcismul îl dădea gata şi el era pronunţat în numele marilor zei unul după altul şi, pentru ca să aibă valoarea întreagă, numele pocăitului era lăsat în alb pe cartea de ritual, iar preotul îl menţiona în recitarea lui. Adesea, preotul exorciza în numele „cerului şi al pământului”, adică a tot ceea ce zeii au în putere, zeii *Anunnaki,* pământul, şi *Igigi,* cerul; era vraja supremă.

Riturile

Ceremoniile religioase, prin dublarea rugăciunilor cu unele acte paralele, căpătau o mai mare eficacitate. Această complicare a ritualului nu putea decât să-i mărească prestigiul. Spălările deţineau un loc important în ritual; era transpoziţia pe plan spiritual în caz de păcat a rolului pe care-l are apa în viaţa obişnuită ca agent de curăţire. Apoi urma focul; nici o purificare n-o egala pe cea obţinută prin flăcări, era purificarea radicală. Zeul focului se număra printre marii zei invocaţi, el dovedindu-se ajutorul de neegalat al oamenilor; în imnuri se amintea că era în stare să topească şi să purifice metalele cele mai tari, iar noaptea el îi făcea să fugă pe cei răi aşa cum Soarele o face ziua prin lumina pe care o dă. Era proclamat „cel de neînlocuit”:

„Fără tine nu se poate pregăti o masă mare (zeilor) în templu, fără tine marii zei nu pot inspira fumul de tămâie.”

Şi preotul, după ce aprindea focul, îl stingea cerând ca demonii, care-i asaltau pe cei care-l consultau, să fie sufocaţi, ca focul pe care-l stinsese; uneori ardea substanţe vegetale sau lână, zicând:

„Aşa cum aceste seminţe sunt arse de foc, încât semănătorul nu le va mai putea semăna pe câmp şi ele nu vor mai încolţi în rigole şi canale etc., tot aşa blestemul, deochiul, păcatul, greşeala etc., la fel ca aceste seminţe să fie arse.”

Pentru îndepărtarea eclipselor

Întunecarea discului lunar, ocultaţia sa treptată, asemănătoare unei sufocări, nu putea veni decât de la un duşman, de la un demon sau de la o trupă de demoni care-l atacau pe zeul Lună, al cărui scut era discul lunar. (Se cunoaşte un nume propriu care reflectă această credinţă: *Bel-shalti-Nanna (r), „*Zeul Sin este stăpânul scutului”).'

Autorii atacului au fost identificaţi foarte repede. *Bel cel Bătrân* auzise vorbindu-se de ticăloşiile lor şi se sfătuise cu *Ea;* apoi i-a pus pe *Sin,* pe *Shamash* şi pe *Ishtar* (Luna, Soarele şi planeta Venus) să controleze întreaga întindere a cerului;

el le-a ordonat să vegheze zi şi noapte. Dar *Cei Şapte* au dat asaltul; ei au reuşit să îndepărteze Soarele şi pe *Ishtar* şi atunci *Bel* în ceruri, şi-a dat seama de întunecarea zeului *Sin.* A fost ameninţat *Ea* care „şi-a muşcat buzele şi mulţi *ua* i-au umplut gura". *Ea* I-a ameninţat pe *Marduk,* acesta i-a gonit pe demoni ajutat de „cuprul cel puternic", adică de loviturile date în cimbal. Dar *Cei Şapte* nu au renunţat şi ei năvălesc din când în când asupra zeului *Sin* ca să-l sufoce, însă *Marduk* îi îndepărtează folosind aceeaşi metodă.

La fel se credea şi în epoca lui Asurbanipal; s-a găsit rugămintea pe care fratele său, Shamash-shum-ukin, i-a adresat-o într-o astfel de ocazie lui *Marduk.* Regele spune că este îngrozit, deoarece vede în acesta eclipsă o prezicere rea şi-l roagă pe zeu să-l lase să trăiască pentru a putea în continuare să-i slăvească divinitatea!

Folosirea unor zgomote asurzitoare în momentul eclipselor s-a perpetuat în Orient; nu se mai pomenesc nici *Marduk,* nici *Cei Şapte*, dar se crede, în continuare, în influenţele rele ale eclipsei, şi că zgomotul ajută Luna să iasă victorioasă. Se înţelege, deci, interesul arătat de monarhi eclipselor; un număr important de scrisori din corespondenţa oficială a fost consacrată acestui subiect, lată una provenind de la un observator care răspunde preocupărilor curţii:

„O eclipsă trebuia să se producă, dar n-a fost vizibilă în Asur. Capitala în care locuiesc avea cerul întunecat de nori şi nu ştim dacă eclipsa a avut loc sau nu. Stăpânul regilor să trimită curieri în toate oraşele: Babilon, Erech, Borsippa; neîndoielnic acolo a fost vizibilă... Prezicerile referitoare la o eclipsă în lunile Adar şi Nisan sunt întotdeauna adevărate. Regele să nu uite vrăjile de purificare referitoare la eclipse, pentru a curăţa orice păcat care a putut fi făcut. Marii zei ai capitalei regelui, stăpânul meu, au întunecat cerul nedând voie ca eclipsa să fie vizibilă, dar au spus:

«Regele să ştie că această eclipsă nu este îndreptată împotriva lui şi a ţării lui!»

«Fie ca regele să se bucure!» „

Cercul şi bagheta magică

Din toate timpurile, magicianul a fost înconjurat de un cerc desenat pe pământ cu bagheta sa sau de un cerc făcut cu făină. Acest cerc putea avea un dublu scop; el putea constitui o barieră în spatele căreia exorcistul se găsea la adăpost de atacurile demonilor, dar putea să-l şi izoleze pe cel închis în el; dacă acesta era un demon el nu putea să-si transmită influenţa sa rea în afară şi nici nu putea primi ajutor din exterior.

Alt accesoriu necesar magicianului era bagheta magică, despre care el spunea: „Cercul magic al lui *Ea* este în mâna mea, lemnul de cedru, arma sfântă a lui *Ea* este în mâna mea, ramura de palmier a marelui rit este în mâna mea."

Trebuie presupus, citind acest text, că bagheta era din lemn de cedru, atât de folosit în ceremoniile religioase. Ramura de palmier, pe care o poartă Gudeea pe umăr, aşa cum se poate vedea pe un fragment de basorelief aflat la Luvru şi pe un basorelief de la Berlin, este simbolul zeului *Tammuz.* Din acest pasaj se naşte întrebarea dacă două obiecte puţin cam enigmatice, care sunt puse în mâinile zeilor pe toate reprezentările lor, un cerc şi o baghetă care sunt categoric două lucruri

diferite, de ce nu ar fi, în unele cazuri, însemne ale puterii?

Puterea nodurilor, a metalelor şi a pietrelor preţioase

În ritualul magic, nodurile jucau un rol important, noduri de lână albă, neagră şi pestriţă; era acelaşi simbol ca pentru foc şi apă; preotul, presupunând că aceste noduri reprezintă legăturile nefaste în care se zbate victima, cerea ca aceste legături să fie dezlegate, aşa cum o făcea el cu nodurile lânii în cursul ceremoniei.

Metalele aveau puterea lor; să nu uităm că în sistemul de legătură dintre pământ şi lumea cerească, fiecare metal era atribuit unei divinităţi (metalul lui *Ea* era cuprul).

Pietrele preţioase aveau viaţă; astfel, într-o legendă a lui *Ninurta,* acesta le avea ca aliate sau adversare într-o luptă; de asemenea, ele erau în legătură cu zeii. Lui *Ishtar* i s-au luat colierele de pietre preţioase când s-a dus în infern. Ele sunt surse de vrăji:

„Vrajă. Pietrele minunate, pietrele bogăţiei şi bucuriei, pentru trupul zeilor, făceţi-le splendide; pietrele (urmează enumerarea) pe pieptul sfânt al regelui, puse ca ornament, o, zeu Kusud, mare preot al lui Bel, fă-le să strălucească şi să arunce raze de lumină. Răul să se ţină departe de locuinţa sa (a regelui).

„Spălarea" şi deschiderea gurii

Această practică este, în primul rând, de ordin magic, deoarece are ca scop să dea viaţă, să facă să trăiască nişte simple statui; ea provenea din timpuri foarte vechi, deoarece egiptenii o foloseau şi ei. În cursul unei ceremonii, preoţii egipteni atingeau cu un instrument potrivit fiecare orificiu al corpului, pentru ca el să poată să vadă, să audă, să se hrănească. În Mesopotamia ritul consta în „spălarea gurii". Un ritual din perioada neobabiloniană arată cum trebuie însufleţită şi consacrată statuia unui zeu. Ceremoniile durau 24 de ore, de la o noapte la alta. Libaţii, ofrande, vrăji, sacrificii se succedau, întrerupte de paisprezece „spălări" de gură.

Cântecul, muzica şi dansul

Cântecul, prin acţiunea sa asupra tuturor lucrurilor este un asociat al magiei. Existau cântece pentru sau contra unei naşteri reuşite; existau cântece de dragoste, de ură, de război, de vânătoare, de evocare a morţilor, de favorizare a stării de transă la prezicători.

În *Epopeea lui Ghilgameş* (versiunea sumeriană) şi în *Coborârea lui Ishtar în infern,* se face aluzie la puterea magică a muzicii. Ghilgameş făcuse două instrumente muzicale *(pukku* şi *mikku)* care au căzut în infern şi atunci prietenul său Enkidu i-a spus: „Astăzi îţi voi aduce din infern instrumentele tale, *pukku* şi *mikku."*

În epilogul *Coborârii lui Ishtar...* se spune:

„In ziua în care se ridică (din infern) *Tammuz,* în care se ridică şi flautul lui de lapislazuli şi inelul lui de cornalină, în care se ridică bocitori şi bocitoare cu el, morţii se vor ridica şi ei şi vor respira mirosul tămâiei."

Dansul, care este gestul, se sprijină în magie pe legile similitudinii; el ţine de mimetism şi se aplică la orice: existau dansuri de război, de vânătoare, de dragoste, dansuri pentru ploaie. Dansurile rituale au fost reprezentate pe monumente din Asia occidentală sumeriană; la Tehechme-Ali lângă Teheran, la Tepe-Sialk lângă Kashan,

la Tepe-Moussian în regiunea Susa, pe cioburi arhaice sunt reproduse rânduri de femei goale, ţinându-se de mână, cu părul în vânt, executând un dans, sau deformări ale motivului mergând până la a face o figură aproape geometrică.

Făcând un rezumat, în cazul „posedării de către diavol”, lăsând la o parte marile servicii religioase cu dansatori, cântăreţi şi muzicieni, diferitele etape ale ceremoniei erau:

1. Afirmarea puterii exorcistului;
2. Spovedirea (negativă sau dubitativă) a posedatului;
3. Descrierea demonilor ce trebuiau combătuţi;
4. Ofrande, rugăciuni însoţite de gesturi de eliberare simbolice;
5. Exorcismul pronunţat în numele marilor zei.

Acestea sunt ceremoniile pe care le-am putut reconstitui după texte. Dar, aşa cum am mai spus, această magie, în legătură strânsă cu religia, era de apărare; textele nu fac nici o aluzie la ce poate face magia în detrimentul aproapelui. Neîndoielnic, vrăjitorii pretindeau că pot face aşa ceva, dar textele oficiale nu ne spun nimic.

Posibilităţile magiei babiloniene. Metamorfoze.

Posibilităţile magiei babiloniene ni se par a fi fost foarte limitate, rezultatele ei mai deosebite fiind în domeniul medicinii, în care magia avea un rol important în perioada veche până la începutul mileniului I î.H., *Iarba Tinereţii”* care dă nemurirea există, dar nu pentru oameni; încercările lui Ghilgameş de a o obţine au dat greş.

Metamorfozele sunt posibile, dar sunt tot la îndemâna zeilor; poemul lui Ghilgameş o prezintă pe *Ishtar* metamorfozându-i pe mai mulţi din numeroşii săi iubiţi; era epoca în care zeii trăiau la un loc cu oamenii; ulterior nu s-a mai întâmplat aşa ceva.

Să vedem însă ce înţelegeau babilonienii prin metamorfoze. Unii indivizi, se spunea, pot să se transforme în lupi sau alte animale sălbatice şi să-i atace pe semenii lor; dacă sunt răniţi în luptă, ei păstrează rana şi când reiau forma omenească. Alături de această credinţă, mai era una care spunea că această transformare nu exista decât în imaginaţia celor care credeau că au suferit-o: ei se aruncau asupra celorlalţi oameni pe care-i credeau „animale sălbatice” făcând mişcările animalelor în care presupuneau că au fost metamorfozaţi; era însă doar un moment de nebunie.

Necromanţia

Necromanţia consta în chemarea morţilor care puteau da şi ei oracole, fie în mod desluşit, fie într-o formă criptică. Când apăreau în vise, ei căpătau forma sub care fuseseră cunoscuţi; când erau chemaţi, ei apăreau ca nişte duhuri; Enkidu când discuta cu Ghilgameş era ca o boare, o formă fără consistenţă:,

Viteazul erou Nergal a deschis gaura care duce în Infern, iar spiritul lui Enkidu, ca o boare, a ieşit de acolo; Ghilgameş a stat cu el de vorbă.”

Câţiva muritori, în loc să primească ei vizita morţilor, au căpătat dreptul să coboare în infern; concesie rară, pentru că nu se mai poate reveni din*, Tară fără întoarcere”*. Este cazul unui rege din Asiria, căruia nu i se ştie numele, care a visat că „a coborât în pământ”; la întoarcere a povestit ce a văzut; monştrii şi demonii pe

care i-a întâlnit semănau cu cei făcuţi de artiştii asirieni şi babilonieni. O astfel de poveste ne face să zâmbim.

Farmecele

Farmecele erau folosite în mod obişnuit în societatea mesopotamiană. Tehnica farmecelor era următoarea: se făcea o figurină (din ceară sau din cocă de făină), căreia i se dădea un aspect cât mai asemănător cu al persoanei vizate; era şi mai bine dacă se amesteca în materialul folosit o părticică din corpul celui pe care îl reprezenta, păr, o bucată de unghie; figurina era îmbrăcată cu un material asemănător cu cel purtat de cel ce urma a fi fermecat. Apoi magicianul, în cursul ceremoniei de vrajă, maltrata figurina cu înţepături adânci sau rupturi, urmărindu-se ca persoana vizată să sufere aceleaşi vătămări. Rezultatul putea fi mai bun dacă se reuşea ca figurina să vină în contact cât mai apropiat cu cel pe care îl reprezenta, de exemplu ascunzând-o într-un loc pe unde viitoarea victimă urma să treacă sau să se oprească. Pentru a-l elibera pe cel „fermecat" care se plângea, de exemplu, de un fel de slăbiciune, preotul îl copleşea pe vrăjitor cu blestemele lui; el făcea apoi o figurină de argilă, de smoală sau de ipsos în funcţie de zeul căruia i se adresa: lui *Nusku* o figurină de argilă, lui *Gibil* o figurină din smoală sau ipsos, lui *Marduk* o figurină din cocă de susan.

În *timp ce preotul ardea şi zdrobea figurinele spunea: „Să moară ei: eu să trăiesc; să se ducă ei: eu să mă simt bine; să fie distruşi ei: eu să trăiesc; ei să slăbească: mie să-mi crească puterile."*

Magie preventivă. Amulete. Talismane

Numărul demonilor era mare, iar numărul păcatelor pe care omul le putea face fără să vrea, era atât de mare încât era foarte greu să crezi că poţi scăpa de duşmanii care pândesc; pentru aceasta, magicienii au realizat amulete şi talismane. Amuleta era un obiect care prin el însuşi te păzeşte de rele. Talismanul are un rol activ datorită puterilor pe care le pune în mişcare.

Numeroase amulete aveau formă de ochi, combătând *deochiul.* Un astfel de obiect, dedicat de Abi-Eshu, din prima dinastie babiloniană, purta următoarea inscripţie:

„Lui Ningal, stăpâna sa. Abi-Eshu, rege al Babilonului."

Dar asirienii, jefuind Babilonul, au luat amuleta, împreună cu alte lucruri, şi regele Asiriei a pus să se adauge o inscripţie complementară prin care el o plasa pe Ningal printre zeii săi şi cerea iertare pentru jaf:

„Lui Ningal, asiriana, lumină strălucitoare: iartă-mă!"

Nenumărate statuete de pământ ars care reprezintă o femeie goală cu forme planturoase sunt imaginea zeiţei fertilităţii; ele erau aşezate în case, ca talisman pentru a mări numărul membrilor familiei, a creşte turmele şi pentru bogăţia recoltei. Un număr de amulete erau pentru combaterea vrăjilor care aduceau frigiditatea. Ele aveau formă faloidă (deloc obscene).

Bineînţeles, pentru ca amuletele şi talismanele să fie eficace, trebuia ca ele să fie realizate într-o zi favorabilă.

Ştiinţele. **Matematici. Calendar**

S-a constatat, atât la sumerieni cât şi la akkadieni, existenţa a două sisteme de numeraţie, unul decimal, altul duodecimal. În sistemul duodecimal se socoteşte cu şaizeci, trei sute şi trei mii şase sute.

După acest sistem, asiro-babilonienii au împărţit ziua în douăsprezece *kasbu,* adică în douăsprezece perioade de câte două ore, şi şaizeci de minute pentru o oră, aşa cum facem şi noi astăzi. Cele două sisteme de numeraţie s-au „născut din împerecherea a două numere, din care unul (10) este baza numeraţiei cea mai folosită, iar celălalt (6) are avantajul de a fi divizibil şi cu 2 şi cu 3... Acest sistem era conceput ca instrument de calcul."

Anul era împărţit în douăsprezece luni lunare de treizeci de zile, dar asiro-babilonienii dându-şi perfect seama de inexactitatea procedeului, adăugau, când era necesar, o lună intercalată în an; la început, anul era considerat ca fiind format din două jumătăţi asemănătoare, cu două sărbători de An Nou; astfel, a şaptea lună este Teshrit, care înseamnă început, şi luna intercalată era pusă după a şasea lună sau după a douăsprezecea lună.

Măsuri şi greutăţi

Sistemul de măsurare folosea numeraţia duodecimală; *mina* cântărea circa o livră (454g), în timpul regilor din cea de-a III-a dinastie din Ur, şi avea şaizeci de *sicii,* şi fiecare siclu era împărţit în *grăunţe.* Unitatea de capacitate era qa-ul (415 ml); qa-ul avea şaizeci de *gini;* şaizeci de *qa* făceau un *gur.* Unitatea de lungime era *coiul* (0,495 m), împărţit în treizeci de *degete* sau douăzeci şi patru, în funcţie de regiune. Dar, timp de 3000 de ani, aceste măsuri au variat; astfel, în funcţie de epocă, *mina* a avut între 404g şi 505g şi siciul de la 6,73g până la 8,41 g.

Studiul matematicii a ajuns la mesopotamieni la un înalt grad de perfecţiune, dar nu s-a găsit în nici o ramură a activităţii ştiinţifice vreun tratat didactic cu explicaţii; totdeauna apare o consemnare strictă a concluziilor, foarte rar cu o aluzie la modul cum s-a ajuns la ele; este sigur că aceste scrieri erau însoţite de un învăţământ oral. Numeroase tăbliţe sunt documente matematice, un fel de repertoare de cifre, operaţii gata făcute din care cititorul putea folosi rezultatele; table de înmulţire, de împărţire şi de măsură a volumelor, probleme al căror şir de operaţii până la obţinerea soluţiei este dat în întregime.

Astronomia

Această preocupare pentru matematică, împreună cu urmărirea astrelor în folosul astrologiei, i-a condus pe mesopotamieni la o adevărată măiestrie în astronomie. Cunoştinţele lor astrologice erau, mai curând, astronomice; prezicerile lor sunt scoase din observaţii simple ale raporturilor dintre planete, stele şi pământ şi din apariţia fenomenelor meteorologice şi atmosferice. Chiar dacă ei nu cunoşteau precesiunea echinocţiilor, în numeroase tăbliţe ei au notat distanţele dintre stele şi au făcut calcule deosebit de minuţioase.

Ştiinţele naturii

Există liste de nume de insecte, de animale şi de plante. Aceste liste au legat animalele şi plantele de umanitate, conform credinţei babiloniene că ajungea să le dea un nume pentru ca ele să depindă de om. În plus, aceste nume dovedesc, adesea,

un anumit spirit de observaţie, deoarece unele dintre ele amintesc de unele proprietăţi ale plantelor. Datorită acestui lucru s-a reuşit, în parte, identificarea plantelor cunoscute de asirieni.

Chimia avea un scop practic în Mesopotamia; existau reţete de producere a unor substanţe (ex. Sticla).

Medicina

Mult timp s-a crezut, după scrierile lui Herodot şi ale celor care i-au urmat, că babilonienii nu aveau nici medicină, nici medici; când unul din ei era bolnav, era dus în piaţa publică unde fiecare trecător îl întreba de ce suferă şi dacă vreun trecător fusese şi el bolnav de aceeaşi boală, îi arăta cum reuşise să se vindece. Este foarte curios cum a ajuns Herodot la această ciudată idee, deoarece când el a traversat ţara, nu numai că existau medici, ieşiţi din şcoli de medicină cunoscute, dar medicina babiloniană se bucura de o mare reputaţie. Chiar şi grecii au fost moştenitorii direcţi ai Mesopotamiei din acest punct de vedere.

Sumerienii îl numeau pe medic, *azu, „cel care cunoaşte apa";* nu era vorba de cunoaşterea lichidelor din corpul omenesc sau a apelor minerale, ci, fără îndoială, de practicarea prezicerii folosind apa. Acest nume a devenit în semită *asu,* iar medicinii i se spunea *asutu;* medicul făcea parte din preoţime, din categoria *shangu,* nume care-i îngloba pe cei care exercitau profesiuni libere.

Putem presupune ce învăţătură primeau medicii; pentru teorie, foloseau culegeri scrise de boli şi de tratamente şi ritualuri de exorcism; cunoştinţele practice le căpătau de la un medic cunoscut pe care-l însoţeau la bolnavi, în momentul în care începeau să practice, ei prestau un jurământ în faţa funcţionarilor regali. Ceremonia avea loc noaptea, „în prezenţa stelelor", în ierarhia sacerdotală, medicii erau aşezaţi între exorcişti şi interpreţii zborului păsărilor.

Regele din Asiria şi din Babilon avea la curtea sa medici pentru el şi pentru cei cărora el vroia să le facă această favoare. Ca şi ceilalţi preoţi, medicii nu se temeau să-i vorbească regelui pe faţă; unul din ei, Arad-Nanai, medicul lui Asarhaddon, îi scria acestuia că sănătatea fiului său este bună, dar că regele ar face bine să se îngrijească.

Locul medicului în societate era foarte onorabil. Codul lui Hammurabi, care a tarifat diferitele activităţi practice, nu se ocupă de medici, deoarece ei aparţineau clasei sacerdotale, în schimb, chirurgii erau trecuţi cu tarife pe care nu aveau voie să le depăşească şi cu amenzi pe care le plăteau dacă intervenţia lor nu era încununată de succes. Se pare, deci, că între cele două ramuri ale profesiei a fost acelaşi antagonism ca în Evul Mediu occidental.

Confreria medicilor avea ca zeu-patron pe Ea, dar venera şi alţi zei secundari, pe *Ninurta,* sub aspectul său primitiv de zeu al fertilităţii şi fecundităţii şi pe *Gula,* soţia lui. Aceasta era reprezentată pe *kudurru* pe care apare întregul panteon, fie printr-un bust aşezat pe un altar, având alături de ea un câine mare aşezat, de rasă mesopotamiană, fie stând pe un tron şi însoţită de câine. Se pare că tipul cel mai vechi de *Esculap* stând, având alături un câine, derivă din Gula, însă a fost abandonat mai târziu pentru un *Esculap* în picioare, purtând în mână caduceul[32].

32 Baston cu doi şerpi răsuciţi, având la partea de sus două aripi, însemnul lui Hermes, zeul grec al comerţului şi al sănătăţii.

Etiologia bolilor

Cauza unei boli, fie că era vorba de un babilonian oarecare sau de o epidemie de masă, era după cum am văzut, păcatul; orice bolnav era un păcătos, un vinovat. Din cauza păcatului, zeul lui personal îi întorsese spatele sau îl părăsise (reamintim că zeul omului nu stă alături, ci în om). Locul rămâne liber, şi demonii care îl înconjoară, mereu la pândă, îl ocupă imediat. Pentru unele boli, ritualurile declară că este „mâna lui *Adad"* sau „mâna lui *Ishtar,* cea cu coliere".

Rezultatul acestei invazii de demoni este multiplu; unul îl va lovi în bunurile sale, altul în sănătatea sa şi aici intervine o specializare. Mulţi sunt îngrozitori, dar cei mai de temut sunt: *tiu,* durerea de cap, şi *namtaru,* demonul pestei. *Tiu* nu este simpla durere de cap, el este cel care doboară, fiind simptomul unei boli grave. Multe texte au scopul de a lupta contra lui. Ele ne arată că:

„Cel care nu are zeu când merge pe stradă, durerea de cap îl acoperă ca o haină".

De unde venea tiu?

„A scăpat din infern, a scăpat din locuinţa lui Bel. Dintre munţi şi de dincolo de ei a năvălit în câmpie; din ţinuturile fără întoarcere (din infern) el s-a repezit.

Oricine îi putea fi victimă, animalele mari şi mici; el dobora omul ca pe o trestie când acesta nu credea în zeul lui, el distrugea muşchii celui care nu avea zeiţă protectoare... El rătăcea ca un taur în libertate... el nimicea forţa eroului atât de puternic şi nu ţinea seama nici de o fată frumoasă.

Pe scurt, el venea de oriunde şi ataca animale şi oameni.

Namtaru nu era mai puţin periculos, fiind demonul epidemiilor; el poruncea demonilor din infern, îl distrugea pe bolnav, îi lega membrele. Alţi demoni atacau diferitele părţi ale corpului. Cu toţii făceau parte din clasa de temut a *Celor Şapte* ale căror fapte rele erau nenumărate. Dar cel mai rău era *Namtaru,* deoarece el ataca „suflul vieţii bolnavului".

Diagnosticul

Stabilirea diagnosticului depindea pe de o parte de cunoaşterea demonului care doborâse bolnavul, în strânsă legătură cu păcatul comis; revenim deci la ritualurile religiei generale care a stabilit drumul de urmat; mărturisirea păcatelor pe care bolnavul le-a făcut sau pe care ar fi putut să le facă, numirea demonilor care au putut da boala. Dar aceste precauţiuni nu împiedicau medicina să încerce, după enumerarea simptomelor, să afle despre ce boală era vorba.

Tratamentul

Tratamentul era destul de complex şi căuta să acţioneze în mai multe feluri contra demonului. Se luau în consideraţie două cazuri: se presupunea că demonul, duşmanul omului, nu are gusturile acestuia şi atunci i se dădea bolnavului preparate dulci, parfumate, care-i plăceau omului, dar îi displăceau demonului; în caz contrar, admiţând că demonul avea aceleaşi gusturi cu omul, deoarece stătea în el, terapeutica consta în obligarea bolnavului să înghită tot ce l-ar fi putut scârbi pe demon: substanţe amare, greţoase, fermentate sau stricate, urină, chiar excremente de animale sau de om. Este posibil ca unele din aceste substanţe să fi fost folositoare

pentru că, s-au constatat, totuşi, empiric, rezultatele pozitive.

Multe materiale folosite în medicina antică se foloseau datorită culorii lor, unele datorită numelui lor şi în sfârşit, altele, mai ales pietrele, datorită formei apropiate de organul bolnav. Dar cea mai mare parte a formulelor medicamentelor erau magice. Iată un exemplu de reţetă contra demonului durerii de cap:

„Castravetele sălbatic care a crescut singur pe câmp; când Soarele intră în casa sa, acoperă-ţi capul cu o haină, apoi acoperă şi castravetele; apoi înconjoară-l cu un cerc de făină; în dimineaţa următoare, înainte de răsăritul Soarelui smulge-l din locul său şi ia-i rădăcina; ia blana unei căpriţe virgine şi înnoad-o pe capul bolnavului şi pe gât, pentru ca durerea de cap care există în corpul acestui om să se risipească şi să nu mai poată veni înapoi, ca pleava pe care vântul o împrăştie în vânt. Prin cer să fie exorcizat. Prin pământ să fie exorcizat."

Se poate reţine din această formulă grija celui ce culege plantele medicinale de a se acoperi şi de a acoperi castravetele, pentru ca spiritul din castravete (există un spirit în orice) să nu poată vedea cine l-a brutalizat, cercul de făină, pentru ca planta să nu sufere nici o influenţă exterioară şi nici ea să nu şi-o piardă pe a sa.

Un alt exorcism recomandă să se ia unt foarte curat, din lapte cât mai proaspăt şi să se recite un descântec deasupra lui, după care „să se ungă cu unt bolnavul, fiul zeului său, pentru ca acest om să fie curat ca untul".

Singura calitate a untului în această formulă era încărcarea lui cu vrajă: în stil medical, se poate spune că untul este excipientul[33], iar descântecul principiul activ al unguentului.

Promisiuni şi ameninţări, înlocuitorul. Exorcismul.

Se pare că datorită atâtor eşecuri pe care medicina le avea la activ, a apărut necesitatea luării unor măsuri de precauţie suplimentare faţă de demon. Se intra în discuţie cu el; fără îndoială că era ameninţat, dar i se făceau şi promisiuni în cazul în care vroia să plece din corp de bunăvoie.

Lată ameninţările:

„Până ce nu pleci, până ce tu nu părăseşti corpul omului, «fiul zeului său», n-o să ai nimic de mâncare, n-o să ai apă de băut... nici în apă de mare, nici în apă dulce, nici în vreo altă apă, în Tigru sau în Eufrat sau în mlaştină sau în râu n-o să te poţi ascunde."

Ritualul pentru *lamashtu* este un frumos exemplu de promisiuni ce se pot face unui demon pentru a-l hotărî să nu mai reziste. Chiar *Ea,* zeul, îi spune:

„In loc ca, o, tu, fiică a lui Anu, să te arăţi duşmănoasă, primeşte de la negustor haina lui şi merindele lui de drum, primeşte de la giuvaergiu podoabe pentru mâinile şi picioarele tale şi cercei pentru urechile tale, primeşte de la şlefuitorul de pietre scumpe cornalină, podoabă pentru gâtul tău... Te exorcizez în numele lui Anu, tatăl tău etc."

Într-o povestire egipteană, cumnata prinţului din Baktan (localitate imaginară dar presupusă a fi fost în regiunea hitită sau mitannianăă) era posedată de un demon. Regele Egiptului i-a trimis statuia lui *Khonsu* pentru a-l vindeca şi imediat ce statuia a început să-l roage pe demon, acesta a acceptat să plece, cu condiţia ca statuia şi prinţul din Baktan să-i dea o masă; promisiunea a fost îndeplinită şi de o parte şi de

33 Substanţă în care se încorporează un medicament pentru a fi absorbit mai uşor.

alta.

Aplicarea ritualului în care se folosea un înlocuitor este următoarea: exorcistul, luând o victimă, un ied sau un purceluş, proclama solemn că victima este dată în schimbul bolnavului, membru cu membru, pentru ca demonul să se ducă să locuiască acolo.

Iată două exemple; mai întâi iedul:

„Iedul (zice preotul) este înlocuitorul omului, el l-a dat în schimbul vieţii sale, capul iedului pentru capul omului, gâtul iedului pentru gâtul omului etc.”

Şi acum exorcismul pentru purceluşul de lapte pe care Ea se presupune că i-l arată lui *Marduk.*

„Ia un purceluş de lapte; la nivelul capului bolnavului aşează-l; smulge-i inima şi pune-o pe inima bolnavului; taie-i purceluşului de lapte membrele sale şi întinde-le pe membrele omului; dă purceluşul de lapte în locul său, pentru ca toată carnea sa să fie ca toată carnea bolnavului şi sângele său ca sângele bolnavului... Fie ca purceluşul de lapte să-i fie înlocuitor.”

Când se spală un obiect, acesta devine curat, iar apa se murdăreşte; ceea ce face apa pe plan material, înlocuitorul o face moral, încărcându-se cu răul (deci cu păcatul) bolnavului; este teoria ţapului ispăşitor.

La urmă, se făcea exorcizarea. Ea era spusă după o temă generală, întărită în acest caz pentru a-i îmbunătăţi calitatea. Preotul a spus că el era omul lui Ea, că farmecele sale erau ale lui Ea; era, totuşi, nesatisfăcător. Când conform ritualului s-au enumerat numele demonilor şi răutăţile lor, atunci preotul se oprea şi descria scena care credea că se petrece:

„Marduk il vede (pe bolnav). Spre tatăl său, Ea, în casa sa, el s-a dus şi a gemut (urmează descrierea suferinţelor bolnavului), apoi: «Ce are bolnavul, eu nu ştiu: cum să-l vindec, eu nu ştiu». Ea i-a răspuns fiului său, Marduk. «O, fiul meu, ce ştiu eu, ce mai pot eu adăuga la cunoştinţele tale? Ce ştiu eu, ştii şi tu. Du-te, fiul meu!» „

Şi prescripţiile ritualului în vederea vindecării se precizează: spălări, stropiri, fumegări (adesea cu lână arsă pentru a-i zăpăci pe demoni cu mirosul), medicamente lichide greţoase, cataplasme, fese simbolice etc.

Iată un exemplu de pomada:

„la grăsimea unui viţel sacru, laptele vacii care-l alăptează, grăsimea unui viţel alb; cu această grăsime unge membrele acestui om etc.”

Înlocuitorii regali

Situaţia deosebită a regelui în societatea mesopotamiană îl expunea la multe pericole; multe preziceri se refereau la el; pentru a evita riscurile la care-l expuneau cei răi, exista obiceiul de a alege în asemenea caz un înlocuitor *(puhu)* care locuia în palat, se bucura de însemnele exterioare ale puterii regale în perioada în care pericolul îl ameninţa pe suveran. Dacă prezicerea era supusă unei condiţii, de exemplu: „moartea unui sfetnic sau a regelui”, şi se realiza prin moartea unui sfetnic, înlocuitorul nu mai era de folos şi se ducea la casa lui; dacă perioada fixată trecea fără să se întâmple nimic, de asemenea era trimis acasă. Dar dacă pericolul se preciza pentru rege, înlocuitorul era ucis.

Medicina pre-hipocratică

Cu toată tutela sub care religia ţinea toate ştiinţele, spiritul de observaţie a învins. De-a lungul atâtor secole preoţii au putut îmbogăţi cu observaţiile lor culegerile de texte referitoare la boli, iar din nenumăratele „leacuri" care li s-au dat bolnavilor să le înghită au reuşit să le distingă pe cele cu adevărat tămăduitoare. Treptat, s-a făcut observarea simptomelor şi s-au identificat bolile. La început foarte timid, dându-li-se chiar un nume:

„Dacă un om are corpul galben, faţa galbenă, carnea tremurândă, este *amurriqanu."*

Astfel, medicinii antidemonice medicii i-au adăugat adevărate leacuri, în stare să modifice ţesuturile; fără a fi înlăturate total, farmecele au fost păstrate doar ca o parte accesorie a tratamentului. Medicina, aşa cum trebuie că o practicau primii greci, se născuse; şcoala hipocratică avea la îndemână, când a apărut, toate elementele necesare. Trebuie spus că progresele făcute de ştiinţe în Grecia antică nu ar fi fost posibile fără moştenirea lăsată de Orient.

În timpul sargonizilor, medicina se prezenta astfel: mai întâi se făcuse o încercare de a se grupa bolile după simptome; apoi simptomul şi-a schimbat caracterul, nemaidepinzând de pasăre, de arbore sau de altceva întâlnit de exorcist în drumul lui spre bolnav, ci depindea chiar de starea bolnavului:

„Dacă este presărat cu bubuliţe, el va slăbi din ce în ce. Dacă este lovit în ceafă şi muşchii rămân nemişcaţi, iar vocea nu se mai aude, bolnavul nu se va vindeca.

Dacă toată ziua este bolnav, iar noaptea se simte bine, în zori va fi iar bolnav. Dacă toată ziua se simte bine şi noaptea e bolnav, în zori va fi bolnav; dacă toată ziua îi este frig şi toată noaptea îi este cald, şapte zile va fi bolnav şi se va vindeca."

Şi tratamentul şi-a schimbat caracterul: o serie întreagă de termeni devin obişnuiţi în prescripţii, dându-se şi modul de realizare; este vorba de amestecare, malaxare, măcinare şi filtrare a substanţelor care, în unele cazuri, vor fi înghiţite pe nemâncate. Acum babilonienii cunosc macerarea, decoctul, cataplasmele, unguentele şi instalaţiile uretrale. Pentru a cunoaşte mai bine secretul farmaciei babiloniene, savanţii moderni s-au preocupat de identificarea a circa 250 de plante care revin mereu în reţete. Se pot considera ca sigure cunoştinţele asirienilor asupra macului şi opiumului, măselariţei, cânepii, mandragorei şi a unor solanacee, cum este belladona, ale cărei proprietăţi erau folosite.

Comparând tăbliţele s-au putut grupa plantele după cum acţionau asupra uneia sau alteia dintre boli. Pentru stomac şi intestine, medicamente lichide, spălaturi şi supozitoare; pentru căile respiratorii, fumegări, vomitive, cataplasme, revulsive, inhalaţii cu ajutorul unei trestii; pentru căile urinare, lăsări de sânge şi ungeri, în fiecare din aceste boli, erau avute în vedere simptomele predominante: arsurile gastrice, durerile de stomac, constipaţia şi diareea, tuşea şi sufocarea. Pentru organele genitale şi urinare, diagnosticul se stabilea cu ajutorul sondei şi a tuşeului rectal.

Se observă un mare pas înainte; medicamentele nu mai sunt, ca în medicina antidemonică, interschimbabile (aceleaşi leacuri revin pentru aceeaşi boală); boala este tratată acum pentru ea însăşi nu pentru alungarea demonului. Este interesant că în formulele folosite, medicul babilonian amestecă tot felul de substanţe posibile şi, în acelaşi timp, continuă să folosească macerate de substanţe animale şi de

substanţe respingătoare.

6.
ARTA:
TEHNICI, CONVENŢII, FORME

Ceramica

Cea mai veche ceramică, denumită ceramica de la *Tell-el-Obeid* este de o perfecţiune relativă care arată o lungă perioadă de încercări asupra cărora nu avem decât foarte puţine informaţii. Pasta este fină, bine purificată; după perioada Obeid, ceramica va deveni mai grosolană, pasta va fi mai puţin fină, mai puţin groasă, uneori având încorporate în ea particule de paie pentru a-i mări rezistenţa. La începutul perioadei nu era cunoscută folosirea roţii olarului, dar foarte repede s-a folosit platoul căruia i se imprima o mişcare de rotaţie; la sfârşitul perioadei, artistul a folosit cu mult succes acest procedeu rudimentar. Din analizele făcute asupra vaselor din Susa, rezultă că pigmentul folosit era un oxid de fier cu conţinut de mangan (probabil magnetită); aşa se explică de ce culoarea era neagră şi se transforma uneori în violaceu aşa cum apare uneori pe aceste vase. Uneori culoarea era folosită cu un fondant alcalin (probabil var şi sodă, combinate). Arderea se făcea la circa 900 - 1000 grade Celsius, dând ceramicii sonoritate şi o uşoară porozitate.

S-a pus adesea, întrebarea dacă vasele din perioada Obeid, în special cele din Susa, erau acoperite cu o angobă, adică un strat subţire obţinut prin scufundarea piesei abia uscate într-o baie foarte diluată din argila din care a fost făcut vasul. Se pare că se făcea mai curând o lustruire, fie cu mâna umedă, fie cu un instrument special.

Figurinele din pământ ars erau modelate; ele erau foarte rudimentare, cu picioarele unite, cu braţele ca nişte aripioare pentru a nu se sparge prea uşor; faţa era obţinută prin ciupire în cazul nasului şi prin aplicare de pastile pentru ochi. Mai târziu, a apărut figurina turnată, unele tipuri fiind reproduse de mai multe ori cu acelaşi tipar sau cu tipare diferite; modul de umplere a tiparului, mai mult sau mai puţin complet, putea duce la exemplare uşor diferite.

Cărămizile, făcute din argilă cu adaos de paie tocate, erau presate în tipare; plate în epoca agadeenilor, ele fuseseră mai înainte plan-convexe în regiunile din sud, adică aveau una din feţe bombată; în acest caz, meşteşugarul apăsa cu un deget sau cu două pe această faţă, pentru a face o cavitate de retenţie a liantului folosit la zidire, mortar, argilă sau bitum.

Cărămida emailată era un produs în care Mesopotamia a excelat; meşteşugarii foloseau oxizi care se topeau şi solidificându-se se vitrificau; aproape toate tonurile pure erau utilizate, în afară de roşu, care nu se folosea decât pentru pictură.

O întreagă categorie de cărămizi aparent arse, ca de exemplu cele din epoca lui Gudeea, n-au de la cărămidă decât aspectul; analiza la microscop a unor fragmente a pus în evidenţă particule de graminee necalcinate; apa din constituţie nu era eliminată cum se întâmplă în cazul trecerii cărămizii prin cuptor; nu este deci

o cărămidă, ci doar un conglomerat.

Nu vom face decât să semnalăm unele din *sculele din pământ ars.* Un anumit număr, găsite în morminte, sunt doar imitaţii de scule; altele însă, de exemplu ciocane sau un fel de unelte de polizat pentru frecarea stofelor, au fost folosite anterior. Un produs caracteristic al epocii Obeid era secera din pământ ars care se putea folosi pentru tăierea paielor de cereale şi din care s-au găsit spărturi în mare cantitate în siturile din această epocă.

Piatra

Piatra este ca şi inexistentă în sudul ţării; din ţara lui Magan (poate peninsula Sinai) se aduceau blocurile de diorit, o piatră la fel de dură ca şi granitul, în care se sculptau statuile. O sursă de aprovizionare o constituiau blocurile rostogolite şi polizate natural care se scoteau din albia marilor fluvii. Mesopotamienii erau deosebit de pricepuţi în tăierea pietrei după linii geometrice, dar au respectat întotdeauna forma naturală a blocurilor pe care le găseau (pietre rostogolite sau meteoriţi); ei nu le aduceau decât foarte puţine corecturi; exemplare frumoase sunt piramida lui Manishtusu şi Codul lui Hammurabi, amândouă se află astăzi la Luvru. Alte pietre au fost folosite ca atare: Galetul[34]

Eannadu (la Luvru) şi Pietricica Michaux (Biblioteca Naţională).

În nord, în Asiria, se folosea uneori *bazaltul,* a cărui structură grosolană făcea munca foarte grea; dar cel mai folosit era *alabastrul gipsos,* uşor translucid, din care erau făcute basoreliefurile palatelor asiriene. Această piatră, ca şi calcarul, este extrem de moale la ieşirea din carieră şi prelucrarea se face uşor; ea se întăreşte în timp; într-un incendiu, însă, se comportă ca şi piatra de var şi din această cauză, un număr incalculabil de basoreliefuri calcinate odinioară şi acoperite de pământul zidurilor prăbuşite se dezagregă repede în contact cu aerul. Prelucrarea *dioritului* cerea o muncă foarte grea şi lipsa uneltelor rezistente făcea lucrul şi mai greu. Mesopotamienii foloseau pene de lemn pentru spargerea lui sau loviturile directe; pentru prelucrarea finală a pietrei brute, se folosea nisipul (pentru frecare şi polizare).

Metalele

Cuprul a apărut la sfârşitul perioadei Obeid, dar, la început, folosirea lui era limitată. La Susa s-au găsit, morminte, oglinzi făcute dintr-o placă de cupru lustruit, lame de topor pregătite pentru a fi fixate într-un mâner cu legături din curele.

Bronzul n-a apărut decât pe la mijlocul mileniului III; el era aliat cu antimoniu sau cu staniu. Analiza unei tăbliţe din cea de-a III-a dinastie din Ur a dat compoziţia bronzului din epocă: 80,05 cupru pur; 13,30 plumb; 5,84 antimoniu; restul era un metal neidentificat, în acea epocă, metalul făcea parte din rezervele princiare, ca argintăria în Evul Mediu, în a treia dinastie din Ur. Un patesi din Umma îi oferă regelui Dungi un recipient din bronz de mai mult de 10 kilograme. Statuia reginei Nafir-Asu din Susa cântăreşte, chiar mutilată, 1800 kilograme.

Prelucrarea metalului

---

34 Fragment dintr-o rocă sau dintr-un mineral, şlefuit şi rotunjit prin acţiunea mării, a torentelor, a gheţarilor etc.

Unele texte din epoca celei de a III-a dinastii din Ur vorbesc de industria metalului; cuprul provenea din Asiria, Persia, Asia Mică şi insula Cipru şi era livrat ca mineral sau ca lingouri şi tehnologia lui de prelucrare avea reguli fixe pentru afinare; era calculat şi un procent de deşeu, care nu trebuia depăşit, cu atât mai mult pentru metalele preţioase. Astfel, regele Burnaburiash din Babilon se plânge că regele Egiptului i-a trimis aur destul de impur, care, după topire, n-a avut decât un sfert aur fin. Când, în a doua parte a mileniului II, faraonii s-au instalat în Siria, ei au fost asaltaţi de cereri de aur venite din Asiria, Babilonia şi Asia Mică, aceste ţări fiind celebre în prelucrarea metalelor; ei cereau materie primă pentru prelucrare.

Prelucrarea metalelor este o industrie în care mesopotamienii au excelat; ei turnau în tipare amulete, vârfuri de săgeţi, lame de cuţit, după care obiectul era prelucrat cu pila.

Pentru turnarea uriaşei statui a reginei Nafir-Asu, neavând un cuptor atât de mare, s-au folosit mai multe cuptoare, reglate pentru a acţiona toate în acelaşi moment. Se folosea ambutisajul, dovadă fiind vasul de argint din Entemena, al cărui gât a fost subţiat cu ciocanul.

Statuile din metal

Pentru realizarea statuilor din metal se folosea, în mileniul III în Mesopotamia, o tehnică asemănătoare celei din Egipt. Pe o bucată de lemn centrală, având forma generală a corpului, se aşeza un strat de bitum care dădea detaliile viitoarei statui; se aşeza apoi o folie de metal cât se putea de subţire pe această formă; manechinul era deci îmbrăcat într-un strat de metal fixat cu mici cuie. Această tehnică s-a folosit pentru capetele de lei găsite la Obeid.

La fel, pentru a da unei statui strălucire, se aplica pe statueta de metal o folie foarte subţire de aur. S-a folosit acest procedeu pentru a auri trunchiurile de palmier din palatul din Khorsabad, făcute dintr-o folie de bronz aplicată pe un miez de lemn.

Fierul

Epoca fierului începe în Orient mai devreme decât în Europa, în secolul XII Î.H.. Dar metalul era cunoscut mult mai înainte, trecând prin trei perioade: la început era un metal preţios, apoi destul de rar, ca să devină, în final, de folosinţă obişnuită.

S-au găsit, în mormintele din *Ur* (de prin 2700 Î.H.) fragmente de fier, iar la Tell-Asmar, printre obiecte din secolul XXV Î.H., un mâner de pumnal din bronz în care rămăseseră câteva resturi dintr-o lamă de fier. Analizele făcute au arătat că este vorba de fier din minerale, care, spre deosebire de cel din meteoriţi, nu conţine şi nichel; într-un mormânt din vremea lui Amenhamat III s-a găsit o amuletă în formă de inimă, făcută din fier montat în aur (secolul XVIII Î.H.). Începând din această epocă, este tot mai mult menţionat: el face parte din tezaurul zeiţei *Nin-Egal* de la Mishrife-Qatna, al cărei templu a fost distrus de regele Suppiluliuma în secolul XIV î.H. Se mai cunoaşte scrisoarea unui rege hitit către un prinţ necunoscut, în care se spune: *„În legătură cu fierul din magaziile mele, în Kizu Wadna, iată: pentru a obţine fier, condiţiile nu erau bune. La ordinele mele, se produce un fier bun; el nu este încă terminat. Când va fi terminat, ţi-l voi trimite”.* Până atunci, el îi trimite un pumnal.

În perioada următoare, fierul nu mai este combinat cu aurul ci cu bronzul. De exemplu, în bronzurile denumite de Luristan, brăţările sunt făcute prin suprapunerea

de tije de bronz şi de fier; unele săbii au lama din fier şi mânerul din bronz; mai târziu, apar săbii şi pumnale făcute numai din fier. De acum, fierul nu se mai foloseşte ca ornament, ci la fabricarea armelor.

Textilele

La Susa s-au descoperit, provenind din perioada Obeid, topoare de cupru învelite într-o pânză care a fost analizată; ea era formată fie dintr-o ţesătură grosolană ca pânza de ambalaj, fie din ţesătură fină.

Mai semnalăm amprenta susiană lăsată de un sigiliu pe lut nears, care reprezintă ţeserea unei stofe. Stofa, pe jumătate terminată, este întinsă; două personaje se ocupă de ţesut; se poate presupune că războiul de ţesut era orizontal; pe amprentă mai apare un personaj care goleşte un scul fixat în două suporturi.

Convenţii artistice

Două feluri de convenţii trebuie luate în consideraţie în artă. Unele sunt de origine subiectivă şi provin din interpretarea ce s-a dat unor acte sau unor fapte; ele izvorăsc din spiritul artistului, reflecţie, cel mai adesea, a spiritului timpului său. Altele sunt datorate tehnicii şi au fost mai mult sau mai puţin dictate de prelucrarea materialului.

Canonul proporţiilor

Canonul proporţiilor, în arta statuară, poate fi luat ca exemplu pentru primul gen de convenţii. Atitudinea personajelor din basoreliefuri provine din al doilea gen; artistul s-a aflat în faţa unei probleme care consta în cuprinderea celor trei dimensiuni din natură, pe un panou care nu are decât două; soluţia i-a fost, în parte, impusă.

Alegerea unui canon al proporţiilor, adică o relaţie constantă între diferitele părţi ale corpului, este destul de arbitrară. Canonul folosit la început dădea naştere reprezentărilor alungite, ca la micii idoli din Cimitirul Regal din Ur; el devine foarte repede în favoarea reprezentărilor scurte, de exemplu la sumerieni, la care s-a putut vedea pe o statuetă figurarea unui canon în care trei capete egalează lungimea corpului. Canonul scurt, cu eliminarea gâtului, care face din corp un simplu suport al unui cap căruia artistul îi acordă toată grija, este o convenţie a artei mesopotamiene primitive.

Atitudinea

Atitudinea personajelor este o altă convenţie, impusă prin grija pentru fixarea momentului. O statuie fiind un adevărat înlocuitor, un dublu al persoanei însărcinat să-l reprezinte în temple, trebuia ca opera să fie durabilă. La început, arta statuară respecta legea generală a frontalităţii, ca în Egipt, şi personajul avea picioarele depărtate în atitudine de mers cu paşi mici; dar această atitudine făcea statuia fragilă. Curând, au adus în acelaşi plan şi picioarele – cel mai adesea, artistul le aranja în partea de jos a statuii un fel de sprijin, pentru protecţie. Necesitatea de ocrotire a operei a dus la obligativitatea de a se face statuetelor de tipul zeiţei goale, braţele foarte scurte, ca nişte cioturi, abia îndepărtate de corp. Este posibil ca slabul interes arătat de mesopotamieni studiului nudului să se datoreze elementului semitic

care a avut un mare rol în dezvoltarea civilizaţiei lor.

Arta statuară animalieră a rămas foarte aproape de realitate în Mesopotamia. Gliptica epocii Uruk, mormintele regilor din Ur au dat capodopere: taurii şi leii sunt de o naturaleţe admirabilă. Câinele regelui Sumulullu (Luvru) este aproape de perfecţiune. Chiar şi în „greşelile" voite arta asiriană rămâne de prim rang, atunci când se prezintă un animal.

În arta celor trei mari popoare ale antichităţii (asirienii, egiptenii şi grecii) există un motiv predominant: reprezentarea unui cal în galop – la asirieni, cu o cabrare alungită, la egipteni, cu o cabrare încovoiată, iar la greci, într-o atitudine care aminteşte de galopul în timpul unei curse. Cel mai aproape de realitate a fost grecul, dar ce nobleţe, ce arta gravării pe pietre semipreţioase elan, ce impetuozitate exista în galopul nerealist al asirianului!

Basorelieful. Perspectiva

În cazul basoreliefurilor, problema se complică şi trebuie creată o adevărată „gramatică" de expresii. Diversele popoare au adaptat convenţii diferite pentru a-si exprima gândirea. Când desenăm un peisaj punând ultimele planuri în partea, de sus a pânzei şi dând personajelor şi clădirilor din ultimul plan o înălţime mai mică decât celor din primul, adoptăm o convenţie. Noi ne considerăm ficşi în raport cu peisajul. Mesopotamienii au făcut din fiecare plan al scenei un prim plan, de care suntem obligaţi să ne apropiem treptat.

Ei au realizat un fel de panoramă şi, pentru fiecare parte interesantă a peisajului, se aşezau în mijlocul scenei. Pe vasul din Warka, pe „drapelul din Ur", registrele înlocuiesc planurile. Când se tratează un peisaj, aşa cum apare pe o pecete din Susa, reprezentând un curs de apă mărginit de vegetaţie, artistul reprezintă râul şi pe fiecare mal, culcate la pământ, tufele care îl mărginesc. Pe vasele din Susa, există o figurare bizară: un triunghi cadrilat de la baza căruia se desprind tije umflate la extremităţi, care nu reprezintă nici săgeţi şi nici, aşa cum s-a crezut, berze mici scoţându-şi capul din cuib, ci o porţiune de câmp ale cărui trestii apar răsfrânte pe una din părţile desenului.

Un procedeu mesopotamian îl făcea pe artist să reprezinte o secţiune printr-o casă, într-o incintă circulară împărţită în patru, locuitorii sunt văzuţi din profil, ocupându-se de treburile lor obişnuite, într-o incintă fortificată văzută în plan, se înalţă din profil aceeaşi fortăreaţă atacată de duşmani. Ei foloseau în acelaşi tablou personaje de înălţimi diferite, dar nu pentru că ele ar fi fost mai mult sau mai puţin depărtate de ochiul celui ce priveşte, ci pentru că ele ocupă un rang mai mult sau mai puţin înalt în ierarhie: zeul mai mare decât oamenii, regele mai mare decât supuşii săi etc.

Figura omenească

Când se ajunge la reprezentarea figurii omeneşti convenţiile abundă; artistul a ales, cel mai adesea, o reprezentare heteroclită, greu de găsit în realitate: capul din profil, bustul întors pe trei sferturi, cu umerii aproape din faţă, bazinul şi picioarele din profil, picioarele în acelaşi plan.

Pentru o figură din profil, ochiul este văzut din faţă şi acoperământul de cap (adesea o mitră cu colţuri laterale) este pus ca din faţă pe acest cap din profil; barba

lungă şi tăiată pătrat în epoca arhaică se fixează de bărbia văzută din profil, ca prelungirea unui favorit.

Reprezentarea musculaturii a avut o evoluţie curioasă; fusiformă sau umflată în epoca arhaică, a ajuns la un realism foarte sobru în timpul lui Gudeea şi a celei de a III-a dinastii din Ur. În epoca asiriană ea este reprezentată contractată la maximum, indiferent de mişcările personajului.

Reprezentarea mai multor personaje în mers, pe aceeaşi linie se făcea în două feluri; personajele erau în şir indian, dar piciorul din urmă al fiecăruia acoperea pe jumătate piciorul pus înainte al celui ce venea după el. Dacă se reprezentau animale, doar unul era desenat şi, în stilul naiv al copiilor, partea din faţă a corpului era înconjurată de una, două trăsături pentru a indica mai multe animale.

O curioasă convenţie a artei statuare a fost în reprezentarea veşmintelor. Costumul sumerian se compunea în special dintr-o bucată de stofă dreptunghiulară care era drapată, asemănător cu toga romană. Caracteristic acestei îmbrăcăminţi este numărul de pliuri pe care o formează stofa. Dar, chiar de la început, artistul mesopotamian a înlăturat treptat pliurile, îmbrăcându-şi personajele cu nişte tunici.

Arta sumero-akkadiană ne apare ca o artă care nu lăsa nimic la voia întâmplării, ci asculta de reguli fixe respectate în toata lunga sa existenţă, reguli stabilite din primele timpuri ale apariţiei sale.

Forme. Arhitectură

Cărămida. Nici un moment de arhitectură mesopotamiană n-a ajuns intact până la noi, dar ruinele sunt în număr destul de mare pentru ca să putem avea o idee clară de ansamblu. Sumero-akkadienii s-au folosit în mică măsură de piatră în construcţiile lor; în sud piatra lipsea; se găseşte însă în Asiria, dar era folosită foarte puţin, deoarece cea mai mare parte a carierelor dădeau un material de slabă calitate şi pentru că tradiţia pe care o respectau orientalii stabilise un procedeu de construcţie puţin costisitor: acest procedeu folosea în construcţii cărămizi, cel mai adesea nearse. Această tehnică avea mai multe avantaje, în primul rând cel economic; materia primă, argila, era din abundenţă, doar mâna de lucru costa; însă basoreliefurile arată prizonieri de război puşi la cele mai grele munci, deci mâna de lucru era ieftină. Pe de altă parte, în special în sud, temperatura aerului în timpul verii este copleşitoare; cărămida nearsă care cere, pentru a fi rezistentă, o grosime deosebită a zidurilor, constituia un adăpost ideal contra căldurii; o astfel de masă de pământ, aproape fără deschideri, forma un obstacol impenetrabil pentru razele fierbinţi ale soarelui; piatra n-ar fi putut fi folosită în acest scop.

Pentru noi care vrem să cunoaştem viaţa şi civilizaţia din acea perioadă, acest procedeu de construcţie are mari avantaje; când, în timp, o clădire făcută din cărămizi nearse cădea în ruină, părţile superioare cedau primele şi se îngrămădeau la bază atât în exterior, cât şi în interior; părţile de jos erau astfel acoperite cu un dublu strat de resturi pe care timpul le nivela şi în care ele rămâneau bine păstrate. Dacă aceste construcţii ar fi fost din piatră, ele ar fi servit, de-a lungul secolelor, drept carieră pentru populaţiile vecine şi n-ar mai fi rămas nimic până acum.

Din perioada sumeriană avem astfel, vestigii ale templelor şi palatelor care ne permit să aflăm cum era această arhitectură primitivă.

Socotelile pe care ni le-au lăsat babilonienii indică mari afaceri cu cărămizi;

exista chiar o lună care se numea *„luna în care se fac cărămizi”.* Se umpleau tiparele din lemn cu argilă purificată şi frământată şi se obţineau, astfel, materiale de construcţie. Nu se ştie cum foloseau mesopotamienii cărămizile nearse: umede, cum ieşeau din tipar, sau uscate. Dar ne putem da seama de tehnica de lucru; între rosturile cărămizilor de pe un strat, zidarul punea puţină argilă umedă; uscându-se, totul forma o masă compactă fără a se tasa, deoarece fusese deja presată în tipare.

În unele cazuri, construcţia începea cu cărămizi arse şi se termina cu cărămizi nearse. Aceste cărămizi, destul de mari, erau plate în epocile mai noi; înainte ele avuseseră, adesea, o faţă puţin convexă, şi cereau, pentru a fi puse la locul lor, mai mult mortar. Cărămizile erau în mod obişnuit ştampilate, printr-un relief făcut în tipar care îşi lăsa urma în lutul moale, cu numele regelui care le comandase, şi uneori cu câteva rânduri relatând ceremoniile regale şi realizările pioase ale domniei. Prin aceasta se realiza o comemorare continuă a monarhului, de mare valoare talismanică.

Uneori, în loc de argilă umedă pentru fixarea stratului de cărămizi, constructorul se folosea de bitumul atât de abundent în regiune.

Un zid făcut din cărămizi nearse nu putea fi solid şi durabil decât prin masa sa; datorită grosimii, el putea rezista în timp; cu cât construcţia era mai înaltă cu atât zidul trebuia să fie mai gros; până la urmă, un astfel de zid devenea un adevărat meterez. O altă consecinţă era inexistenţa ferestrelor, dar lipsa luminii de zi este un obicei oriental; zidul compact asigura inviolabilitatea domiciliului, fiind şi o piedică împotriva căldurii.

Lemnul şi acoperişul. Dacă nordul Asiriei, partea sa muntoasă, este acoperit de păduri, în partea de mijloc a Mesopotamiei şi în sud nu se găseşte decât palmierul, cu lemn de calitate mediocră pentru construcţiile mari. Din această cauză, Mesopotamia aducea lemn de departe (cedri din Liban şi Amanus, între alte ţări) pentru templele şi palatele sale.

Din lemn se confecţionau grinzile pentru sălile înguste sau culoarele care se acopereau cu terase; pentru casele mici ale oamenilor de rând, trestia – care ajunge la mari dimensiuni în Mesopotamia de jos – se folosea în acelaşi scop; îmbrăcată în argilă, trestia forma scheletul clădirii şi permitea reducerea grosimii zidurilor. Astfel de case se ruinau însă repede; proprietarii le reparau mereu sau le reconstruiau după ce bătătoreau resturile celei vechi pe loc; astfel se realiza înălţarea continuă a oraşelor mesopotamiene.

S-a discutat mult asupra formei pe care o dădeau caldeenii acoperişului. Unele erau plate, aşa cum au casele cu terase în Orientul modern, dar, adesea, edificiile erau boltite. S-a remarcat că în palate sau temple, multe săli sunt mult mai lungi în comparaţie cu lăţimea, pentru a se evita deschiderile prea mari ale bolţilor. Existenţa bolţilor a fost dovedită de reprezentările monumentelor pe basoreliefuri, de porţile arcuite găsite intacte la săpături, de porţiunile de arcuri ce s-au putut degaja şi, în sfârşit, de mormintele care sunt, adesea, ca o mică locuinţă subterană boltită (mormântul Regelui de la Ur, o cameră dreptunghiulară cu boltă elipsoidală, este un exemplu semnificativ) şi de sistemele de deversare a apei. Acestea din urmă, descoperite în numeroase locuri, la Khorsabad de exemplu, sunt lungi culoare strâmte, acoperite cu o boltă în consolă; sistemul lor este corespunzător din punct de vedere sanitar; astfel, subsolul marilor edificii era străbătut de o canalizare făcută

din tuburi de pământ ars, pentru a primi apa de ploaie şi a o evacua în exterior. Când o sală era aproape pătrată o acopereau cu o cupolă: aceasta se construia din cărămizi dispuse în straturi circulare, cu un diametru din ce în ce mai mic (cupolă în cupolă). Se obţineau astfel cupole, dacă nu foarte solide, cel puţin cu aspect frumos şi cu o mare suprafaţă, în centrul cupolei, o deschidere înzestrată cu un manşon de pământ ars dădea puţină lumină şi contribuia la aerisire.

Coloana din cărămizi. Coloana era cunoscută de sumerieni şi de vecinii lor, elamiţii; ei au înălţat stâlpi enormi de formă pătrată din cărămizi nearse, dar, în mod obişnuit, foloseau în acest scop cărămizile arse. La Warka, în stratul denumit „din Uruk", s-au găsit stâlpi împodobiţi cu conuri mici din pământ ars, cu capul colorat, înfipte în argila nearsă a coloanei; se obţinea, astfel, un decor asemănător mozaicului.

Pentru stâlpii din cărămizi arse, s-a descoperit la Tello (epoca lui Gudeea) o aşezare remarcabilă. Pe o bază groasă de cărămizi plate, coloana sau, mai curând, coloanele erau înălţate în grupuri de câte patru, pentru a avea mai multă rezistenţă fără a avea un aspect prea masiv. Ele erau formate din cărămizi în segmente de cerc, aranjate în jurul unei cărămizi centrale rotunde, care constituia miezul. Spaţiul din mijloc, format de grupul celor patru coloane era şi el încărcat cu cărămizi în formă de dreptunghiuri cu laturile concave, în aşa fel încât întregul ansamblu umplut cu mortar devenea foarte rezistent.

Coloana, aşa cum o cunoaştem noi astăzi, se regăseşte în Asiria; baza ei era din piatră, iar miezul din lemn. Este o tehnică pe care asirienii au luat-o din Asia Mică unde se foloseşte şi acum.

Prinsă într-un zid, coloana devenea un motiv decorativ. Basoreliefurile ne arată, pe faţade, coloane cu capitel floral, aşezate pe o bază formată dintr-un animal, leu sau sfinx; astfel de coloane se foloseau de către hitiţi şi în regatul Urartu.

Impodobirea faţadelor: Pentru a înveseli enormele faţade fără nici o deschidere ale templelor şi palatelor, arhitecţii împodobeau zidurile cu pilaştri în număr variabil, care rupeau monotonia sau împărţeau suprafaţa în panouri înguste şi lungi, grupate câte 2, 3 sau 4; această ornamentare simplă punea în valoare măreţia liniilor acestor monumente masive, cu aparenţa lor de veşnicie. Soarele, datorită acestor proeminenţe, făcea pe aceste suprafeţe zone de umbră şi de lumină care contribuiau la înfrumuseţarea lor.

Locuinţe particulare. Din cartierul din Babilon denumit de arabi *Merkes, care* se găsea la est de turnul cu etaje şi la sud-est de poarta zeiţei *Ishtar,* şi care fusese cartierul comercial al oraşului antic, au fost scoase la lumină complexe succesive la o adâncime de 12 metri. S-a descoperit o mare clădire numită „casa mare" a cărei particularitate consta în faptul că cele trei faţade care dădeau în stradă erau tăiate în dinţi de ferăstrău. Nu era o aranjare accidentală, deoarece s-au mai regăsit la *Qasr* la palatul din lungul Eufratului, ca şi în Babilon şi în Ur, la palatul pe care regele Nabonide l-a construit pentru fiica sa, marea preoteasă a zeului Luna. S-a presupus că această aranjare avea ca scop să creeze zone decorative de lumini şi umbre, atunci când soarele cădea pieziş pe faţade.

Locuinţele bine păstrate, găsite în Ur şi datând din timpul dinastiei I babiloniană, pot fi modele de case obişnuite.

O curte era înconjurată de camere care primeau lumina prin uşa care dădea în

curte; una din uşi, dinspre stradă, permitea legătura casei cu exteriorul printr-un culoar având lungimea camerelor, în curte, un ulcior enorm, pe jumătate îngropat, avea rolul de rezervor de apă: într-un colţ, o maşină de gătit din pământ, pentru bucătărie; într-o cameră mai mică, toaleta; dacă exista un etaj, un balcon de lemn, susţinut, în partea curţii, prin stâlpi de lemn, permitea locatarilor să iasă din camera lor şi să folosească scara, tot de lemn, care cobora în curte, sau scara de cărămizi, foarte înclinată, cu trepte înalte, situată într-una din camere.

Rolul pe care-l aveau piatra şi lemnul în aceste construcţii era foarte limitat; când exista piatră, ca în Asiria, terenul plat care servea de temelie clădirii putea fi acoperit pentru înfrumuseţare; uneori, chiar partea inferioară a construcţiei era din piatră; pe alocuri, în Asiria, se tăiau plăci de alabastru gipsos care se aplicau ca plinte în lungul zidurilor, până la o înălţime de circa doi metri. Aceste plăci erau acoperite de sculpturi; deasupra lor începeau picturile care umpleau, adesea, întreaga suprafaţă, chiar şi bolţile.

Edificii publice

Palatul, Bithilani. De la începutul istoriei, palatele, mai mult sau mai puţin bogate, erau împărţite corespunzător următoarelor necesităţi: partea afectată vieţii publice, partea afectată vieţii private, spaţiile comune pentru asigurarea serviciilor; ele aveau un plan, în principiu, identic, mai mult sau mai puţin dezvoltat.

Palatele erau formate din mai multe curţi (asemănătoare cu cea din locuinţa tipică pe care am descris-o) în care dădeau camere în număr variabil şi de dimensiuni diferite. Acest plan se regăseşte în toate epocile, palatul fiind mai mult sau mai puţin împodobit în funcţie de cine îl folosea. Când locuia în el regele, palatul era înconjurat de o incintă. Se remarcă în cazul palatului din Khorsabad prezenţa unei scări de acces. Într-un colţ al incintei se găsea o clădire care era probabil un templu, denumit *bithilani,* care avea o faţadă înaltă deschisă spre exterior. Acoperişul în această parte a clădirii era susţinut de patru coloane în linie. Un peron cu câteva trepte ducea la intrare.

Din cauza mărimii lor, aceste palate aveau nevoie de frecvente reparaţii care erau, adesea, consemnate pe tăbliţe.

Porţile. Partea cea mai originală a unui palat asirian sau a unui oraş era poarta. Fiind făcută prin străpungerea unui zid extrem de gros semăna cu un culoar care se lărgea brusc, formând camere laterale, intra într-o curte interioară, un fel de puţ mare, reintra într-un tunel pentru a ajunge în marea curte a palatului. Acest tip de poartă avea mai multe avantaje: asigura mai bine apărarea şi era un loc de întâlnire plăcut pentru orientali; judecăţile se făceau tot aici; de la acest obicei a venit denumirea de Sublimă Poartă care se dădea conducerii otomane, aceste porţi fiind un adevărat centru administrativ. Pragul porţilor palatului era bogat împodobit.

Templele. Planul unui templu nu era diferit de cel al unui palat; acelaşi teren neted, aceleaşi porţi, ceva mai puţin complicate, apoi o curte mare în care aveau loc ceremoniile şi în care dădeau câteva curţi mai mici înconjurate de camere; mai departe se găsea partea interzisă, unde îşi avea locuinţa divinitatea. Un templu avea aceleaşi nevoi ca un palat; existau locuinţe pentru cler, magazii pentru bogăţiile sale, săli de gală pentru ceremonii şi o sală rezervată pentru sanctuar, unde nu intrau decât preoţii. Sanctuarul era format dintr-o cameră care constituia *cella* templului;

când templul era important, *cella* era precedată de o altă cameră, *ante-cella,* care permitea să se dea o mai amplă desfăşurare ceremoniilor.

Ziguratul sau turnul cu etaje era o particularitate a templelor mesopotamiene. Ziguratul ţinea de un templu mare, dar avea şi un templu al lui, mai mic, lipit de el sau în apropiere. Tipul de zigurat din vechea ţară a Sumerului era format din mai multe terase suprapuse, dreptunghiulare, nu pătrate, de dimensiuni inegale; pe ultima terasă era un mic templu dedicat divinităţii venerate în templul mare, de care depindea ziguratul. Accesul pe terase se făcea pe scări special amenajate, în acest tip de zigurat se înscrie şi cel din Ur, înălţat în timpul celei de a III-a dinastii şi restaurat de monarhia neo-babiloniană. Tipul de zigurat din nord a fost descoperit la Khorsabad; acesta depindea de trei temple. Spre deosebire de tipul din sud, care avea cinci terase, tipul din nord avea şapte. Era format din elemente pătrate şi accesul la vârf se realiza printr-o rampă în pantă uşoară, care se învârtea în jurul fiecărei terase pentru a ajunge la cea de deasupra.

Pe ultima terasă era înălţat un templu, ca şi la ziguratele din sud. Pereţii teraselor din ambele tipuri erau garnisite cu panouri cu reliefuri decorative şi, cel mai adesea, pictate în culori diferite, aşezate în aceeaşi ordine; albastrul ca cerul era, se pare, rezervat pentru terasa superioară şi pentru templul său.

Care este semnificaţia acestor monumente, al căror nume le indică trăsătura lor specifică: „să fie înalt, să atingă punctul culminant”. Strabon le-a considerat observatoare pentru astrologi; această utilizare este verosimilă din cauza prafului din oraşe care întuneca cerul, dar era o utilizare secundară. Herodot povesteşte că i s-a spus că era mormântul lui Belos (adică Marduk). Unii au văzut în zigurat o amintire a regiunilor cu dealuri, probabil de unde erau originari, sumerienii. Tot Herodot mai spune că în sanctuarul de pe platforma de sus era un pat de aur făcut pentru zeu ca să se odihnească atunci când va coborî din cer. O preoteasă rămânea acolo peste noapte. Se admite, în general, că ziguratul era locul unde zeii se aşezau când coborau printre credincioşi. Această explicaţie se aseamănă oarecum cu cea a lui Herodot şi lămureşte un calificativ care i se dădea ziguratului: „locul dintre cer şi pământ”. Cel mai celebru zigurat este cel din Babilon, dar care era aproape ruinat când călătorii greci au început să viziteze Babilonia.

Există la Sammara un turn helicoidal, cu rampă în pantă lină care duce la vârf; turnul este însă rotund, în timp ce ziguratele din Mesopotamia erau cel mai adesea pătrate sau dreptunghiulare (totuşi, cel de la El Hibba, la 30 de kilometri la nord-est de Tello, avea un plan circular).

Şi în construcţia ziguratelor, asiro-babilonienii erau fideli gustului lor pentru colosal.

Urbanismul

Oraşele importante aveau un plan general dreptunghiular, pătrat sau circular. Când oraşul avea o formă pătrată, marile artere se întretăiau ca pe o tablă de şah, dar, în interiorul careurilor astfel delimitate, fantezia orientală îşi păstra drepturile fără oprelişti.

Totuşi, chiar pe marile artere, adesea altarul vreunui zeu îngusta trecerea.

Uneori oraşele erau alimentate cu apă. Se cunoaşte un apeduct asirian care aducea apă în Ninive din munţi, de la o depărtare de 50 de kilometri, traversând o

vale lată de 300 de metri. Dalele erau prinse unele de altele cu bitum pentru etanşeizare.

Podurile peste râuri şi canale erau, în general, poduri de vase; cel din Babilon făcea însă excepţie, tablierul său de lemn şi de piatră fiind aşezat pe stâlpi din piatră, subţiaţi în direcţia curentului.

O tăbliţă cuneiformă, găsită la ruinele Babilonului, ne dă o idee despre măreţia oraşului în timpul monarhiei neo-babiloniene, prezentând construcţiile importante ale oraşului: 103 temple, 900 de capele şi 180 de altare pentru zeiţa *Ishtar.*

Grădinile suspendate din Babilon

Grădinile acestea au stârnit admiraţia antichităţii, dar ce erau ele de fapt?

Grădinile au putut fi localizate, se pare, la est de palatul din vecinătatea porţii lui *Ishtar.* S-au găsit acolo un fel de puţuri, din care unul părea că fusese dotat cu o maşină de ridicat; ele făceau parte, fără îndoială, din sistemul de irigaţii al acestor grădini, aşezate, desigur, pe terase, destul de ridicate pentru ca vegetaţia lor să fie vizibilă din stradă. Legendele le atribuie un suport din zidărie cu bolţi multiple, pe care a fost pus pământ. Marea cantitate de sfărâmături de piatră care a fost găsită acolo pare să confirme această legendă, deoarece o terasă din cărămizi nearse trebuia să fie plină pentru a rezista.

Totuşi, dacă ar fi aşa, n-ar fi de înţeles entuziasmul antichităţii pentru o realizare destul de obişnuită. Strabon, Diodor din Sicilia şi Quintius-Curcus le descriu ca pe nişte gradenuri ridicate pe coloane din ce în ce mai înalte; gradenurile erau impermeabilizate cu bitum şi lame de plumb. Se pare că admiraţia antichităţii se datora şi copacilor, şi altor plante înalte din aceste grădini; în mai multe rânduri, regii Asiriei şi-au făcut un titlu de glorie că reuşiseră să realizeze parcuri bogate în specii exotice; Sargon a ordonat să se deseneze un astfel de parc la reşedinţa lui din Khorsabad.

Despre aceste realizări avem informaţii din texte şi de pe monumente. Două reprezentări, între altele, provin din basoreliefurile palatului lui Sennacherib; unul arată la poalele unui deal un fel de chioşc pe coloane, pe al cărui acoperiş sunt arbori (sau, poate, arbuşti); fie din întâmplare, fie că asta s-a dorit, acoperişul este destul de gros pentru a susţine o mare cantitate de pământ. Celălalt, cel mai cunoscut, arată o colină pe vârful căreia se înalţă un mic edificiu (edicul) pe coloane; lângă el, o clădire mică, anexă, adăpostind o stelă cu imaginea unui personaj, cu o mână în poziţie de rugăciune. Este posibil să fie efigia unui rege din antichitate. Alături, o construcţie masivă este striată în linii orizontale care indică, neîndoielnic, straturile de cărămizi; construcţia este străpunsă la bază de deschideri în formă de ogivă. Deasupra, arbori şi arbuşti sunt plantaţi în linie continuă. Aceasta ar corespunde destul de bine descrierilor teraselor pe bolţi care au fost făcute pentru grădinile suspendate.

7. ARTA. MONUMENTELE

PERIOADE PROTOISTORICE

Cu toate săpăturile care continuă fără încetare în Mesopotamia, mai trebuie făcut mult pentru a fi posibilă schiţarea unei adevărate istorii a artei asiro-babiloniene.

Am arătat cât era de dependentă civilizaţia mesopotamiană, ca de altfel toate civilizaţiile foarte vechi, de religie. Arta îşi căuta efectul decorativ pentru ea însăşi, dar, în primul rând, ea era în serviciul religiei. Mai târziu însă, în perioada asiriană, arta îşi schimbă net poziţia; scenele religioase sunt înlocuite de reprezentări laice; regele îşi evocă acum pe zidurile palatului său campaniile militare şi şirul popoarelor care-i plăteau tribut; scopul rămânea însă acelaşi; cu cât era mai mare regele, cu atât era mai mare şi omagiul pe care-l adresa divinităţii. Nuanţa merită, totuşi, să fie semnalată; ei îi datorăm unul din cele mai frumoase capitole ale artei Asiei Occidentale.

Hassuna, Sammara, Tell-Halaf, Obeid

În urma săpăturilor făcute la Jarmo, locul primelor civilizaţii agricole şi a săpăturilor de la Hassuna, din epoca neolitică pură, s-a putut stabili prezenţa unei societăţi care, la începutul perioadei, îşi înmormânta morţii – aşa cum o facem şi noi – culcaţi pe spate. Mai târziu, dar tot în cursul acelei perioade, morţii au fost aşezaţi pe o parte, cu trupul chircit, ceea ce indică o puternică influenţă străină. Pentru epoca Obeid s-a constatat existenţa unei civilizaţii care folosea unelte din os, din piatră, chiar din ceramică, sub formă de seceri, din care s-au găsit cioburi în cantitate mare. Dar această civilizaţie nu cunoştea nici fierul şi nici arhitectura. Abia spre sfârşitul ei vor apărea cuprul şi construcţiile adevărate care vor înlocui colibele din trestii acoperite de frunzare şi din nămol uscat.

Multe situri au prezentat civilizaţii care depăşiseră perioada Obeid intrând în perioada Uruk (apariţia metalului etc.) şi care au continuat să folosească ceramica proprie. Caracteristica ceramicii Obeid este pasta fină şi subţire, cu un ton alb uşor verzui şi cu un ornament geometric monocrom, negru, uneori brun-roşcat. Acest ornament era mai bine pus în valoare prin reprezentări de animale pe care artistul avea tendinţa de a le stiliza pentru a le înscrie în figurile geometrice.

Pictura aplicată într-un mod discret pe exemplarele cele mai vechi încarcă şi mai mult produsele sfârşitului de perioadă, împărţită pentru a fi mai clar în Obeid I şi Obeid II.

Când ceramica Obeid apare în locuri aflate în contact direct cu pământul virgin, ea este, pe bună dreptate, considerată ca fiind prima care a existat în aceste locuri. Ea este răspândită, ţinând totuşi cont de diferenţele dintre ateliere, din Fenicia şi Siria (Ras-Shamra, Sakje-Geuzi, Karkemish), până în estul platoului iranian

(Tepe-Giyan, Tepe-Sialk, Tepe-Hissar, Persepolis); a fost găsită şi în nord-estul platoului din Turkestanul rusesc (Anau), la est în Seistan Afgan şi la sud-est, în Belucistan.

În Mesopotamia se pot stabili două mari categorii de ceramică găsită: în sud (ţara Sumer), stilul Obeid propriu-zis; în nord (Asiria), un ştil puţin diferit şi ornamentaţie adesea policromă se găseşte la Sammara pe Tigru. Tell-Halaf pe Halbur şi mai ales la Arpachigal (lângă Ninive). În aceste ateliere apar şi vase ca o cupă, care nu se cunosc în sud. Dar, adesea, pe la jumătatea sau pe la două treimi din perioada în care a fost produsă această ceramică de Sammara-Halaf, este înlocuită, în nord, de cea de Obeid.

Se poate admite că producătorii ceramicii Obeid au invadat nordul, înlocuind ceramica locală cu a lor.

Pentru perioada Obeid nu se pot cita ca monumente decât micii idoli de pământ ars, reprezentând femei goale, alăptându-şi copilul. Particularitatea acestor figurine este capul alungit ca al unei reptile şi, la umeri, mici excrescenţe reprezentând, desigur, cicatrice rituale. Săpăturile recente din Eridu au scos la iveală şi figurine-bărbaţi.

Perioada Uruk

În situl din Warka, vechiul Uruk, a fost descoperită o altă etapă de civilizaţie care o înlocuieşte, în sud, pe cea Obeid; ea este caracterizată prin abandonarea ceramicii pictate, înlocuită cu o ceramică fie lustruită şi cu pastă gri sau roşie (sau cu angobă roşie), fie decorată prin incizii; formele sunt diferite; apar două mici clapete găurite pentru trecerea unui fir pentru atârnare şi vase cu toartă înaltă sau cu un cioc lung pentru turnat oblic.

Marile progrese ale acestei perioade sunt:

1. Apariţia formelor arhitecturale (clădiri din cărămizi uscate folosind coloane şi construcţii din lemn), care înlocuiesc colibele de nuiele şi de nămol uscat din perioada precedentă;

2. Inventarea sigiliului de care se serveau ca marcă personală, el fiind pus pe obiectele personale pentru a le dovedi apartenenţa. Această civilizaţie dovedeşte un progres categoric şi este denumită civilizaţia din Uruk, fiind foarte răspândită în Mesopotamia de sud, în Sumer.

Există tendinţa de a se atribui acestei perioade monumentul care se numeşte *Ziguratul lui Anu,* dar pe care germanii îl consideră mai curând o terasă înaltă. Este, într-adevăr, o terasă paralelipipedică de 10 metri înălţime pe care se afla un templu, *Templul alb,* alungit, cu camere laterale. Aceleiaşi epoci îi aparţine *Templul roşu,* cu o sală cu coloane masive, foarte apropiate, din cărămidă roşie.

Alt templu (30x10 metri), *Templul de calcar* care era aşezat pe o temelie de piatră, având zidurile din cărămizi nearse, pare a fi şi el din această epocă.

Gliptica

Sigiliile, în segment de sferă, cu sau fără tije de prindere, sunt uneori împodobite cu o excrescenţă în formă de cap de animal; alteori au forma unui mic animal culcat.

Cilindrii care au forma unui bastonaş de piatră sau de porţelan sunt gravaţi pe

suprafaţa lor, cu o imagine săpată în adâncime; imaginea se reproduce continuu prin rostogolirea acestui bastonaş pe argilă moale, material pe care asiro-babilonienii îşi trasau semnele de scriere. Subiectele care le împodobesc sunt de două feluri: reprezentări ale unor personaje şi ale locuinţelor lor şi reprezentări de animale. Personajele, al căror păr este prins cu o panglică care trece peste frunte, poartă barbă; ele sunt îmbrăcate cu un material rulat în jurul bazinului, formând un fel de jupon; stofa este netedă. Animalele par pline de viaţă, desenul redând bine mişcarea; lângă animale sunt reprezentate grajdurile lor.

Perioada Jemdet-Nasr

În acest sit din apropiere de Kish au fost descoperite urmele unei civilizaţii având caractere puţin diferite de cele ale epocii Uruk. Inventţiile precedente se dezvoltă, dar se constată revenirea la ceramica pictată, fie monocromă (desen geometric foarte simplu), fie policromă (negru, alb, roşu şi galben deschis pentru fundul vasului), în acelaşi timp, decorul este mai greoi, mai nesigur, pasta este mai grosolană şi pereţii mai groşi. Această etapă de civilizaţie, numită *Jemdet-Nasr,* nu se regăseşte în Mesopotamia decât în câteva puncte, şi deloc în afara ei.

În situl unde a fost descoperită s-a pus în evidenţă şi un palat pe o terasă; era o locuinţă compusă din mai multe elemente asemănătoare; o curte în care dădeau camerele.

Cilindrii perioadei Jemdet-Nasr au gravate fie reprezentări de animale, fie stilizări florale, fie reprezentări de femei sau bărbaţi lucrând. Epocii Jemdet-Nasr i se poate atribui un vas din piatră, înalt de aproape un metru, găsit la Warka; el o reprezintă pe zeiţa fertilităţii şi fecundităţii, spre care se îndreaptă credincioşii care aduc ofrande; în spatele zeiţei se află ofrande printre care vase în formă de animale. Din acelaşi sit s-a scos la lumină o *stelă* de bazalt reprezentând două personaje îmbrăcate în costumul-tip al acestei epoci (tunică strânsă pe talie, păr lung strâns cu o bandă) care se luptă cu leii; unul străpunge un animal cu lancea, altul ţine arcul gata să trimită în al doilea leu o săgeată cu vârful triunghiular, tăios, cum au fost găsite în timpul săpăturilor din Ur. Profilul personajelor arată un nas exagerat de mare.

Datarea acestor perioade

Pentru epocile despre care nu există nici un alt indiciu, aprecierile se bazează, în general, pe rămăşiţele acumulate, pentru a aprecia durata lor. Datorită grosimii mici a straturilor, perioadelor Uruk şi Jemdet-Nasr li se atribuie o durată de patru până la cinci sute de ani, stabilind pentru Jemdet-Nasr aproximativ perioada 3200-2900 (sau 3000) şi pentru Uruk perioada 3400-3200. Perioada Obeid, ale cărei straturi au o mare grosime, este datată, în general, între 4000 şi 3400, poate mai veche, în mileniul V, dată care poate fi atribuită cu siguranţă civilizaţiei Hassuna. Pentru cele două perioade, de la Jemdet-Nasr şi de la Uruk, este greu să se stabilească net momentul în care una se termină şi cealaltă începe.

Perioada dinastică arhaică

Intre sfârşitul perioadei Jemdet-Nasr şi începutul Istoriei (prima dinastie din Ur) există o lungă perioadă de timp; este perioada dinastică arhaică sau primitivă;

listele regale vorbesc de ea şi de primele dinastii ale perioadei postdiluviene; arheologia a putut să le precizeze.

Se pot distinge:

1. O perioadă din care nu se cunosc decât regi legendari ca Etana sau Ghilgameş; în a doua parte a acestei perioade apar monumente cu nume de regi netrecuţi pe listele regale;

2. Începutul Istoriei cu prima dinastie din Ur şi regii sau patesii din Lagash.

De la sfârşitul perioadei Jemdet-Nasr la mormintele regale din Ur

Săpăturile din Kish au descoperit un cimitir numit „Y" în care ceramica de la Jemdet-Nasr lipseşte, apoi un cimitir numit „A" ceva mai nou, făcut pe locul unui palat din epoca precedentă după părăsirea acestuia; palatul era ornamentat cu coloane mari din cărămidă.

S-a putut stabili contemporaneitatea acestor morminte cu o perioadă din situl Fara, cu mormintele regale din Ur şi cu dinastia din Ur.

Tell-Asmar şi Hafaji

La Eshnunna (Tell-Asmar) şi Afaji, unele temple din perioada cea mai arhaică au fost reconstruite de mai multe ori pe acelaşi loc şi se poate urmări progresul făcut de arhitectură în aceste temple suprapuse.

Templul arhaic al zeului Abu la Tell-Asmar este o sală neregulată cu intrare pe latura lungă şi cu un altar la o extremitate, pe o latură mică. Mai târziu, el păstrează acelaşi plan, dar corectat, pentru a i se da o formă regulată, devine pătrat şi are trei sanctuare, fiecare cu altarul său, dând într-o curte mare, centrală.

La Hafaji, templul este situat la extremitatea unei terase, totul fiind înconjurat de clădiri al căror ansamblu se înscrie într-un oval care, la rândul lui, este închis într-o incintă ovală.

Gliptica. Se observă decadenţa temelor precedente; apariţia cilindrilor pe care unu sau două motive simplificate sunt repetate în şir. Apariţia *cilindrilor* (la Fara), ale căror personaje ondulante sunt de o oarecare eleganţă şi se combină, unele cu altele în reprezentări fantastice.

Ceramica. În cimitirul „Y", se remarcă procedeul de angobă estompată (estompată manual, urmând liniile desenului, atunci când pasta este încă proaspătă); ceramica denumită roşu aprins, a cărei ornamentaţie reprezintă mici scene cu motive vegetale, animale şi personaje în compartimentele unui decor geometric mai general, în sfârşit, ornamentaţia în negru şi roşu prezintă particularitatea că roşul, culoare de miniu, s-a dezagregat şi pătează degetul când se atinge desenul.

În acelaşi timp, sculpturile devin mai numeroase, un întreg lot de statuete fiind găsit la Tell-Asmar şi la Hafaji. Dintre cele mai interesante vom cita pe cea care se crede că este a zeului Abu şi a paredrei sale. Personajul are părul lung şi o barbă pătrată care-i coboară pe piept. Pentru a face mai vie privirea, artistul a golit ochii şi a umplut găurile cu incrustări albe sau cu lapislazuli fixate cu bitum pentru a da impresia de ochi. Oare, în acest caz, este vorba de un simbolism facil pentru a arăta că divinitatea vede tot? Oricum, cuplul are ochi imenşi, care ocupă cea mai mare parte a figurii.

La aceste monumente se mai poate adăuga un număr de plăci sau de

fragmente de *plăci sculptate* găsite la Ur, la Hafaji şi Tall-Asmar şi chiar la Susa, a căror decorare este aproape identică: un banchet, în timpul căruia se aduc tributurile şi ofrandele; un car îl aşteaptă pe cel care a dat ospăţul. Se crede că reprezintă sărbătoarea Anului

Nou. Profilul personajelor este asemănător cu cel al zeului *Abu:* părul, barba şi costumul sunt aceleaşi.

Dintre monumentele de la sfârşitul perioadei de la Jemdet-Nasr sau mai curând din perioada dinastiei arhaice, citǎm un mic basorelief de 0.15 m pe 0,18 m. păstrat la Luvru şi provenind din Tello, care este numit *Figura cu pene.* Un personaj este reprezentat în picioare; capul, puţin prea mare pentru restul corpului este văzut din profil; nasul este foarte coroiat şi cărnos; ochiul, mare, este reprezentat din faţă; nu are mustaţă, dar are barba rotunjită, lăsând bărbia descoperită; părul este dat pe spate, căzând greu pe umeri; o bandă subţire ţine părul la nivelul frunţii; două pene (sau frunze de palmier) intră vertical în păr. Bustul este gol, ca şi picioarele; partea de jos a corpului este acoperită cu un fel de fustă, pe care artistul a desenat diagonale. Personajul ţine mâna dreaptă la nivelul centurii; el ridică mâna stângă, cu palma deschisă, într-o atitudine de rugăciune, în faţa lui se înalţă două catarge, mai proeminente la capete, fiind, fără îndoială, cei doi stâlpi sau coloane care se găsesc la intrarea în templele sumeriene. De jur-împrejur sunt semne de scriere foarte apropiate de epoca în care scrierea era făcută prin reprezentarea obiectelor; se vede, din scriere, că este vorba de marele templu din Lagash, Eninnu, care înseamnă*, Templul lui Cincizeci"* (asiro-babilonienii îşi desemnau zeii cu o cifră mai mult sau mai puţin mare, după rangul pe care-l aveau în ierarhie). Este vorba de un monument extrem de vechi care datează de aproape 3.000 de ani dinaintea erei noastre.

Luvrul deţine un monument provenit din Tello, *Baza circulară,* care provine de la începutul perioadei dinastice din Ur. El are forma unei bucăţi de coloană, care reprezintă soclul unei statui. De jur-împrejur sunt gravate două procesiuni de personaje care merg una în întâmpinarea alteia, în fiecare şir se observă personaje cu păr lung căzând în bucle pe umeri, cu barbă mare, pătrată (reprezentată din faţă pe o parte a obrazului, conform convenţiei); altele sunt complet fără păr pe cap, fără barbă, fără mustăţi; toţi au profil sumerian; este vorba deci de personaje din aceeaşi rasă. Costumul este un jupon mic, drapat.

Perioada istorică. **Mormintele Regale din Ur**

Ajungem acum la Mormintele Regale din Ur al căror mobilier funerar este de o mare bogăţie, fiind greu de descris. Acest cimitir a fost săpat pe un teren cu dărâmături al cărui pământ este roşcat, deosebindu-se de cel din jur. Sub Mormintele Regale şi între ele, au fost descoperite mici obiecte, în special *cilindri,* pe care trupurile omeneşti şi animalele tind să se amestece în aceleaşi combinaţii liniare.

Săpăturile făcute s-au orientat asupra unui patrulater în care se găseau: un zigurat şi principalele temple din Ur. Acest teren sacru *(temenos)* era înconjurat de o incintă în epoca neobabiloniană. Această incintă, în partea sa de sud acoperea un cimitir dinaintea primei dinastii din Ur şi care fusese uitat de mult. Acest cimitir, folosit timp de mai multe secole, până în epoca agadeenilor, nu a servit pentru înhumarea personajelor princiare decât la început.

Mormintele, eliberate de pământ, par adevărate tranşee. Prezenţa unor

morminte simple, puţin deasupra mormintelor bogate, indică o lungă perioadă de folosire a cimitirului şi faptul că se uitase de valoarea primelor morminte.

Pe suprafaţa funerară era construit un mic cavou pentru defunct, alături de care sunt aşezate ofrandele. De formă dreptunghiulară, cavoul era acoperit cu o boltă elipsoidală, poarta de intrare formând şi ea o boltă. Ofrandele erau aşezate alături şi printre ele: carele şi hainele defunctului, trupurile servitorilor, ale femeilor sale, ale animalelor care trăseseră carele, ucise pentru ca în lumea de dincolo defunctul să ducă acelaşi mod de trai ca în lumea de aici. Apoi, mormântul era acoperit cu pământ. Dacă suprafaţa mormântului nu era suficientă pentru a primi întreaga suită a defunctului, victimele erau aşezate în straturi, alături, în pământ. După unele particularităţi ale mobilierului funerar, s-au dat denumiri fiecărui mormânt important, din care citǎm: mormântul cu *Drapel,* cel al *Regelui,* cel al *Reginei,* mormântul cu *şaptezeci şi patru de cadavre,* mormântul lui *Meskalamdug. În* aceste morminte cu rituri funerare care nu se cunosc, s-au găsit ofrande bogate, realizate cu o artă rafinată.

Mormântul *Reginei a* fost săpat chiar desupra celui al *Regelui,* dar cavoul a fost plasat alături, la acelaşi nivel. Obiectele găsite în terenul în care au fost săpate mormintele şi stilul general al pieselor găsite în cavouri permit să se aprecieze că mormintele regale existau cu puţin înainte de începerea primei dinastii din Ur, cam din anul 2750 Î.H.

Dintre piesele cele mai curioase şi cele mai vechi, se pot cita: *Drapelul,* un fel de casetă împodobită cu incrustaţii. Pe una din feţe este reprezentată un fel de luptă între soldaţi; pe altă faţă, apare un banchet dat după victorie. Se remarcă grija cu care sunt diferenţiate tipurile şi costumele personajelor. Moda sumeriană pare că a evoluat, unul din şefi purtând o haină imitând pielea de animal.

Printre ofrandele găsite în mormântul *Regelui* şi în cel al *Reginei* se află harpe împodobite cu *cap* de fair din aur sau din aur şi lapislazuli, arme, veselă de aur, bijuterii, piepteni lucraţi frumos.

Aceste morminte regale care provin din capitala unei puternice dinastii arată la ce grad de perfecţiune ajunsese arta sumeriană în secolul XXVIII Î.H.

Perioada din Ur şi din Lagash

Templul din El-Obeid a fost construit la capătul unei terase pe care se ajungea printr-o scară cu câteva trepte. Dar toate podoabele faţadei templului şi toate *ex-voto*-urile din interior au fost găsite în partea de jos a terasei, unde au fost aruncate. O inscripţie arată că templul a fost construit de Annipadda, fiul lui Mesannipadda, despre care ştim că a fost unul din regii primei dinastii din Ur.

Principala ornamentaţie a templului din El-Obeid – la care au fost folosite coloane ornamentale făcute dintr-un miez de lemn învelit în bitum pe care s-au încrustat plăcuţe de piatră colorate – este o scenă *agricolă* compusă din incrustaţii de calcar pe un fond de bitum în care apare, în centru, poarta unui staul; la dreapta, vǎcari aşezaţi în spatele vacilor pe care le mulg; la stânga, diferitele faze ale obţinerii untului aşa cum se mai procedează şi acum în unele regiuni din Siria şi Irak.

Ornamente foarte importante din metal provin tot din acest templu; sunt tauri şi lei din cupru şi un mare basorelief reprezentând doi cerbi în ţarcul lor.

Din epoca primei dinastii din Ur ne-a parvenit o placă de calcar (acum se află la

Luvru) pe care apare regele *Ur-Nanshe* din Lagash, înconjurat de familie, consacrând construcţia unui templu. Această ceremonie fiind rituală, toţi sunt îmbrăcaţi doar cu jupă; regele, fără barbă, duce pe capul ras coşul cu cărămizi. Pe un basorelief, ceva mai recent (tot la Luvru), care reprezintă un sumerian făcând o libaţie în faţa unei zeiţe, personajul este complet gol. Zeii sunt reprezentaţi aici ca nişte oameni.

Monumentul cel mai cunoscut din perioada care urmează după prima dinastie din Ur este *Stela Vulturilor* descoperită la Tello, spartă în mai multe bucăţi (muzeul Luvru). Ea era destinată să comemoreze un tratat între oraşul Lagash şi oraşul vecin Umma, ca urmare a victoriei regelui Eannadu, care a fost probabil, ultimul rege a primei dinastii din Ur.

Pe o faţă a stelei, apare *Nin-Girsu,* zeul din Lagash, uşor de recunoscut după emblema sa, vulturul cu aripile întinse ţinând în gheare leii. Cu mâna dreaptă, zeul flutură o grămadă de arme, un fel de măciuci, de tipul pe care săpăturile l-a pus în evidenţă în număr mare. În faţa lui, într-un fel de cuşcă (în realitate o plasă) sunt îngrămădiţi prizonierii. Este răzbunarea, pedeapsa pe care artistul a reprezentat-o astfel.

„Dacă într-o zi vor trece frontiera, marea plasă a zeului să se abată asupra lui Umma” este scris pe stelă.

Pe un fragment apare desenat un acoperământ de cap împodobit cu nişte coarne de taur; din mijloc ies pene sau mai curând frunze de palmier; un mic cap de taur este aşezat în faţă. Este tipul de coif care va apărea mereu în arta asiro-babiloniană şi care va fi purtat de zei: tiara cu coarne.

În afară de textul tratatului, piatra mai are diferite reprezentări care amintesc de circumstanţele evenimentului.

Pe cealaltă faţă, episoadele bătăliei se desfăşoară în diferite registre. Se pot vedea cadavrele oamenilor Umma îngrămădite, deasupra lor zburând păsări de pradă. Partea cea mai importantă îl reprezintă pe patesi din Lagash, Eannadu, mai mare decât celelalte personaje, luptând în fruntea trupelor sale.

Perioada Akkad

Vin apoi, în ordine cronologică, monumente cu un stil puţin diferit, tipuri noi care se desprind de tradiţiile obişnuite ale artei sumeriene. Ele corespund intrării în scenă a acelor cuceritori din vest, semiţi, care au fost numiţi regi din Akkad sau din Agade după numele capitalei lor. Mai întâi, un fragment din *Stela Victoriei* (muzeul Luvru); învingătorii, cu capul acoperit de cască, au introdus o armă nouă, arcul, pe care nu-l cunoşteau sumerienii din perioada precedentă.

Stela regelui Naram-Sin a fost luată ca trofeu de regele Elamului, Shutruk-Nahunte (spre anul 1100 î.H.) şi a fost găsită la Susa. Pe ea se pot vedea figuri cu o mişcare mai liberă; atacul a avut loc pe un munte pe care războinicii, cu regele în frunte, urcă pantele; stela introduce în artă o oarecare preocupare pentru peisaj şi poate fi considerată ca o capodoperă a artei arhaice. Regele din Agade poartă o cască de război, împodobită cu coarne. Se remarcă grija pentru detaliu şi claritate, dar şi o atitudine ţeapănă, în opoziţie cu realismul şi exuberanţa artei puţin cam încărcate a sumerienilor.

O adevărată capodoperă a tehnicii este un *cap din cupru* găsit la Ninive, care este, desigur, cel al unuia din regii dinastiei. Cu toate deteriorările survenite, acest

cap păstrează întreaga sa forţă de expresie.

Gudeea

Când încetează dominaţia regilor din Agade şi sumerienii reiau conducerea, reapar tendinţele primitive, dar îmbunătăţite de influenţele semite. Printre conducătorii din Lagash, Gudeea, care a domnit în epoca gutilor cărora le plătea tribut, s-a dovedit un mare constructor. Inscripţiile sale ne arată că a construit un templu pentru zeul său *Nin-Girsu*, care-l solicitase. Una din statuile sale ţine o tăbliţă care reprezintă planul acestui templu, din care n-a mai rămas nimic. Săpătorii clandestini au răvăşit totul; iar ceea ce s-a numit palat a fost făcut bucăţi pentru a fi folosite cărămizile în satele învecinate. *Templul din Ningizzida* a fost şi el distrus.

Gudeea a ridicat stele în onoarea divinităţilor; statui cu imaginea sa au rezervată la Luvru o sală numai pentru ele. Aceste statui din piatră frumoasă, dură şi neagră, (diorit), îl reprezintă pe Gudeea fie stând, fie în picioare; el are capul descoperit sau acoperit cu un fel de turban; este îmbrăcat cu o stofă care lasă descoperit umărul şi braţul drept; îşi ţine mâinile încrucişate la înălţimea pieptului. Statuile lui Gudeea au, cel mai adesea, o dublă inscripţie. Pe umărul prinţului, numele său, iar pe haină o rugăciune. Una din statuile lui Gudeea este cea a „arhitectului cu plan”, într-adevăr, prinţul ţine pe genunchi o tăbliţă pe care este înscris planul templului.

Tot din timpul domniei lui Gudeea, s-au păstrat basoreliefuri provenind din edificii religioase, cea mai mare parte fiind fragmente ale stelelor consacrate templelor sale. Pe unele, reprezentări divine, zei şi zeiţe poartă pe cap tiare cu mai multe rânduri de coarne; părul zeiţelor cade în bucle mari pe umeri; părul zeilor este legat într-un coc la ceafă; barba lungă coboară până la piept pe fragmentul de basorelief din Berlin, în care Gudeea apare alături de zeul său personal, Ningizzida, care-l prezintă zeului principal. Alte fragmente prezintă scene religioase: uneori credincioşii cântă la harpă, alteori lovesc în timpanoarie uriaşe. Dintre obiectele mici, semnalăm *vasul de libaţiuni* oferit de Gudeea templului lui Ningizzida. Are formă de cornet împodobit cu doi şerpi împletiţi şi cu doi dragoni, simboluri ale divinităţilor pământului.

Statuetele bine păstrate din acesta epocă sunt numeroase; sunt caracterizate prin talia redusă care le face să pară îndesate, prin capetele rase şi fără barbă, cu un nas care şi-a pierdut curbura exagerată pe care o avea în epoca arhaică. O statuetă, din păcate mutilată, face excepţie prin svelteţea formelor sale: cea a lui *Ur-Ningirsu* de la Luvru; ea este făcută din alabastru calcaros brun, uşor translucid. Artistul a reprezentat pe soclul statuii pe tributarii îngenuncheaţi, oferind cadouri prinţului.

Sculptura epocii lui Gudeea poate fi considerată, ca şi cea din a III-a dinastie din Ur care i-a urmat, dar din care a rămas prea puţin, ca apogeul artei sumeriene.

A III-a dinastie din Ur

A III-a dinastie (2100 - 2000 Î.H.) a lăsat numeroase monumente care au fost descoperite în terenul sacru din Ur. Aceste clădiri au fost restaurate de mai multe ori până în epoca neo-babiloniană. Un templu era situat la sud, cel al zeiţei *Ningal* şi era numit *Giparku,* iar la sud-est un complex de curţi, de capele, de camere şi de magazii.

Monumentul cel mai important este ziguratul, edificiul de acest gen cel mai bine conservat în sudul Mesopotamiei. Tot din această perioadă, putem aminti fragmentele *stelei lui Ur-Nammu,* fondatorul celei de a III-a dinastii din Ur, care are legături cu monumentele similare ale lui Gudeea.

La *Eshnunna* există, din perioada dinastiei a III-a, mari construcţii; un templu a fost construit în onoarea regelui din Ur, *Gimil-Sin* (sau *Shu-Sin).* Templul are un plan foarte regulat, fiind ridicat pe o terasă care reproduce conturul templului. Se intră printr-o poartă, asemănătoare cu porţile oraşelor asiriene, într-un culoar, apoi într-o curte interioară unde se afla altarul.

Palatul construit în timpul lui *Ibi-Sin,* ultimul rege din dinastia a III-a din Ur, nu are decât o intrare, din motive de securitate, care duce într-un culoar care merge de-a lungul zidului exterior şi dă într-o curte centrală unde se află sala tronului şi camerele obişnuite. Tot complexul a fost remaniat de succesorii constructorului.

Din această epocă, până la prima dinastie din Babilon, datează *palatul din Mari.* Aşa cum se prezenta atunci, avea 200 de metri lungime şi 120 de metri lăţime. Este cel mai bine conservat din toate palatele descoperite până acum. Zidurile aveau încă cinci metri înălţime şi unele porţi erau intacte în momentul săpăturilor, în anul 33 al domniei sale, Hammurabi a cucerit oraşul Mari, în care domnea Zimriliam, iar în 35 a jefuit palatul şi i-a dat foc.

Palatul avea o singură intrare fortificată prin care, străbătând un culoar îngust, se ajungea într-o curte mare, de unde se intra în sala de audienţe; mai departe, o altă curte era centrul vieţii religioase a palatului; o parte a palatului era destinată regelui şi familiei sale. Au fost scoase la lumină bucătării, beciuri, lăptarii, într-una din săli erau păstrate arhivele*,* formate din mii de tăbliţe. O şcoală de scribi, necesari pentru redactarea scrisorilor, făcea parte din serviciile administrative. O incintă bine fortificată apăra palatul, care se aseamănă, din punct de vedere al construcţiei, cu cel din Khorsabad.

Mari avea mai multe temple: cel al zeiţei *Ishtar.* Construit în epoca presargonică, în care s-au găsit ex-voto-uri arhaice, cum ar fi *panoul din mozaic,* templul lui *Ninhursag* refăcut de mai multe ori; cel al lui *Dagan,* protectorul ţării. Lângă templul lui *Dagan* se înălţa *ziguratul,* în formă de dreptunghi, dar puţin înalt.

Statueta lui Ebih-Il, şi cea a regelui Lamgi-Mari au fost găsite în templul lui *Dagan,* împreună cu altele reprezentând personaje din această epocă. Un frumos exemplar de statuetă este cea a lui *Ishtupilum,* guvernatorul oraşului şi constructorul templului lui *Dagan,* ca şi cel a lui *Ishtar,* reprezentată cu capul acoperit cu o tiară cu coarne, împodobită cu coliere şi ţinând strâns un vas gol care putea deveni, în timpul ceremoniilor, un vas din care ţâşnea apa adusă printr-o conductă. Din templul lui *Dagan* provin *doi lei de bronz,* destul de mari, care păzeau intrarea şi care i-au dat numele de *„Templul cu lei”.* Ei au fost făcuţi după o tehnică veche: miezul din lemn şi bitum, acoperit cu foi de bronz; din această cauză au fost destul de deformaţi de greutatea pământului ce i-a acoperit.

Dinastia I-a a Babilonului

Am ajuns aproape de anul 1800 î.H. În epoca dinastiei I-a din Babilon. Acum, semiţii veniţi din vest sunt cei care predomină şi arta sumeriană este înlocuită de formulele artistice ale invadatorului.

Tehnica s-a perfecţionat, dar arta îşi păstrează tipurile dinainte şi care pare să-i ajungă pentru a-şi exprima gândurile.

Din această perioadă datează un monument faimos, *Codul lui Hammurabi,* găsit la Susa, acolo unde a fost dus de expediţia regelui elamit Shutruk Nahunte. Acest monument din diorit este un bloc şlefuit, toată suprafaţa pietrei fiind gravată cu articole din Cod. Partea de sus îl reprezintă pe zeul *Shamash* stând jos, Hammurabi stând în picioare, în faţa lui.

Ceramica şi-a arătat toată originalitatea în această perioadă istorică, în figurinele şi micile basoreliefuri având aceleaşi subiecte religioase ca şi marea sculptură; datorită lucrului rapid şi ieftin cu argilă, aceşti idoli se puteau repeta la infinit; în aceste amulete apar uneori capete de demoni, alteori imaginea divinităţilor binefăcătoare.

Prelucrarea metalului

În arta metalului, în care mesopotamienii au fost mari maeştri, găsim reprezentări de animale. Astfel, pe vasul din argint din perioada lui *Entemena* (puţin înainte de agadeeni), de 28 cm înălţime, cu piciorul din cupru, sunt gravate motive ca: vultur cu cap de leu, cu aripile desfăcute, strângând puternic în gheare lei, mufloni sau cerbi; pe un registru superior, un şir de văcuţe culcate, ridicând unul din picioarele din faţă şi sprijinindu-se pe el, ca pentru a se ridica. Această atitudine a animalului, foarte naturală, a plăcut mult asiro-babilonienilor, care au reprodus-o mereu.

Cea mai mare parte a obiectelor metalice găsite la săpăturile arheologice sunt din cupru şi mai puţin din bronz, la epocile foarte vechi; trecerea de la cupru la bronz s-a făcut pe nesimţite în Babilonia.

Printre figurinele remarcabile reprezentând animale, se află capul de taur (astăzi la Luvru), gol în interior, care probabil a împodobit o harpă; ochii îi sunt incrustaţi cu cochilii fosile, iar pupilele sunt din lapislazuli.

Perioada kassită

În această perioadă, arta reflectă o nouă influenţă, cea a kassiţilor, veniţi din Elam, care, timp de mai multe secole din mileniul II, au dominat Babilonul.

Ca lucrări de arhitectură nu se pot cita decât refacerile construcţiilor anterioare. Regele *Karaindash* (sfârşitul secolului XV î.H.) dă dovadă de spirit inovator, la Uruk, reconstruind templul din faţa ziguratului, refăcut de Ur-Nammu. El îi împodobeşte faţada cu ornamente din cărămizi presate, pe care, între panouri înguste ieşite în afară, apar alternativ un zeu şi o zeiţă îmbrăcaţi cu rochii lungi, care ţin la piept vase din care ţâşneşte apa, formând pe panouri un cordon împletit.

Monumentul reprezentativ al perioadei kassite este *kudurru-ul.* Se numesc aşa hrisoavele de danii înscrise pe pietre, referitoare la moşiile vândute sau concesionate în mod solemn de rege, amintind, în scris, şi toate clauzele contractului. Inscripţiile ameninţă cu nenorociri – în numele zeilor a căror imagini sunt reprezentate pe piatră – pe cei care nu le vor respecta. Artistul, din cauza îngustimii spaţiului care i s-a pus la dispoziţie – kudurru neavând decât 50 de centimetri înălţime – a trebuit să se mulţumească în figurarea zeilor doar cu atributele care îi însoţesc de obicei.

Iată simbolurile obişnuite găsite aici: tiare cu coarne, reprezentându-i pe marii

zei *Anu* şi *Enlil;* o lance (sau mai curând un hârleţ); zeul *Marduk;* o antilopă cu corp şi coadă de peşte; zeul *Ea;* o lampă; zeul *Nusku;* un scorpion; zeiţa *Ishtar;* capete de monştri; *Ninurta, Shuqamuna şi Shumalia,* ultimii doi din urmă aduşi cu invazia kassită; trăsnetul şi taurul, zeul *Adad;* un bust de femeie cu câine, *Gula,* zeiţa medicinii; dar nu toate reprezentările au fost identificate.

Perioada asiriană. Palatele

Se poate lua ca prototip *palatul din Khorsabad,* construit de Sargon II în secolul VII Î.H.; se compunea dintr-o parte destinată vieţii publice şi o alta rezervată vieţii particulare, la care se mai adăugau dependinţele.

Palatul se înalţă pe un teren neted, cu ziduri înalte, fără deschideri. Jumătate din el era situat în oraş, în timp ce cealaltă jumătate ieşea în afara zidului de incintă. Partea aceasta era apărată, ca şi restul oraşului, de un zid fortificat având, din loc în loc, turnuri dreptunghiulare cu creneluri; în partea oraşului, pante line permiteau accesul în palat. O poartă mare ducea în prima curte interioară, cea a recepţiilor; în jurul acestei curţi erau dispuse camerele de protocol. Săpăturile au descoperit în sala tronului podiumul pe care se înălţa tronul, care era împodobit cu o scenă care-i punea pe gânduri pe vizitatori: nenumărate capete ale duşmanilor, tăiate după victorie.

Două porţi strâmte duceau la un alt corp de clădire compus şi el din curţi şi apartamente dispuse în jur. Erau cele trei temple ale palatului.

Partea destinată problemelor oficiale era legată de partea rezervată anexelor, compusă tot din curţi înconjurate de celule; acolo erau magaziile, remizele pentru care, grajdurile, bucătăriile; în pivniţe s-au găsit vase mari care conţinuseră alimente, iar în magazii unelte de fier, cazmale, buciarde, lanţuri şi, mai ales, o rezervă de fier de sute de kilograme, de foarte bună calitate.

Sălile erau, în mod obişnuit, acoperite cu covoare, curţile pardosite cu dale sau asfaltate; pentru marile defilări şi recepţiile solemne se foloseau curţile, deoarece sălile, din cauza întunecimii lor şi a îngustimii, nu erau potrivite; corturi mari întinse atenuau căldura soarelui. Planul făcut de misiunea arheologică franceză prezintă palatul cu forme regulate; planul făcut de americani a arătat că totuşi palatul din Khorsabad se deosebeşte de alte palate cu forme regulate. Alături de palat, în incintă şi în partea oraşului (pe care francezii nu au degajat-o), americanii au scos la iveală mai multe palate, unul (B) pentru fratele regelui, care era şi mare vizir; palatele (D) şi (F) aveau o destinaţie pe care n-o cunoaştem, iar (E) era un templu al lui *Nabu,* folosit ca palat, pe lângă complexul celor trei capele aşezate lângă zigurat. O pasarelă permitea să se treacă din palat în templu.

Nu ştim nimic despre arhitectura funerară asiriană, dar putem semnala sarcofagul lui Shamshi-Adad V (mort în 810 Î.H.) care provine din Asur şi care se găseşte acum la Berlin. Este o cuvă de piatră evazată la partea superioară şi acoperită cu un capac greu, cu mânere de piatră, pentru a uşura manevrarea. Două belciuge cu şuruburi din bronz la cele două extremităţi asigurau legătura capacului cu sarcofagul, legătură sigilată pentru a se cunoaşte dacă mormântul n-a fost violat.

Decorarea

În primul mileniu, arta asiriană devine preponderentă în Mesopotamia şi ne

introduce într-o lume nouă. Chiar tendinţele artei şi mijloacele sale de expresie suferă transformări care îi dau o fizionomie foarte deosebită. Asiria abordează reprezentarea vieţii reale, arta nu se mai limitează la scene religioase. Descoperirile făcute la Khorsabad şi la Ninive au pus în lumină ansambluri magnifice care dovedesc cât de mult s-a preocupat arta la acea epocă de decorarea palatelor. Pentru perioadele anterioare, săpăturile făcute pe amplasamentul unui templu, la Asur, au descoperit rămăşiţele unei arte asemănătoare celei a sumerienilor din Tello, ceea ce arată că cele două ţări au avut odinioară civilizaţii identice. Din contră, în perioadele mai noi întreaga artă asiriană se înrudeşte fie cu cea a epocii kassite, fie cu cea a unui popor cu care se învecina Asiria – hitiţii, fie cu cea a poporului mitannian care a dominat Asiria în cursul celei de a doua jumătăţi a mileniului II. Astfel, basoreliefurile de la Til-Barsib şi Arslan-Tash, prin structura lor puţin greoaie, constituie un exemplu de artă provincială influenţată de elementele străine. Există în această artă, în afară de continuarea tradiţiilor unei arte locale, adăugarea influenţelor străine care au contribuit la formarea caracterului său particular. Cu toată migala de care artistul era capabil şi deşi el se străduia să dea bogăţie stofei, să cizeleze bijuteriile şi armele, totuşi trupul nu trăieşte sub haina grea care-l acoperă. Prin grija pentru precizie, prin proporţiile sale, chiar prin repetări, arta asiriană dă o impresie de grandoare; este tocmai ce convenea palatelor majestuoase pentru care operele au fost create.

Duhurile protectoare

Aceste înfrumuseţări ale palatelor cuprind două părţi: o decorare religioasă compusă din figuri protectoare ale construcţiei şi a celor pe care-i găzduieşte şi o decorare destinată să amintească marile fapte ale regelui. Printre figurile protectoare trebuie citate, în primul rând, cele de tauri şi de lei înaripaţi, cu cap de om, care păzesc porţile; ei sunt materializarea geniului bun prin excelenţă pe care mesopotamienii îl numeau *lamassu.*

Sculptorii au dat reprezentărilor acestor duhuri o mărime colosală; pe un trup de taur apare un cap de om, bărbos, cu păr lung în vânt, ale cărui trăsături arată seninătatea; capul îi este acoperit de o tiară înaltă, cilindrică, şi deasupra corpului se desfăşoară aripi mari. Deoarece aceşti tauri trebuia să fie încastraţi în zid, sculptorul a folosit un subterfugiu, pentru ca să poată fi văzuţi bine din orice unghi ar fi privit; din profil, animalul apare în basorelief; dar sculptorul a făcut capul şi partea din faţă în aşa fel încât aceşti tauri au în realitate cinci picioare; cele două de dinainte pentru cel ce le vede din faţă şi pe cele patru din profil, pentru cel ce le vede dintr-o parte.

Celelalte figuri protectoare sunt *duhurile,* ele sunt îmbrăcate cu o tunică semiscurtă, au aripi pentru a arăta că sunt gata să îndeplinească mesajele zeilor; poartă pe cap tiara cu coarne. Adesea, ele ţin într-o mână un mic coş şi în alta un obiect conic cu vârful în faţă. Probabil că ei foloseau un con de conifer, de cedru desigur, pentru stropirea cu apă de purificare, care se găsea într-un mic recipient, o găletuşă şlefuită. Reprezentări ale lui *Ghilgameş* fac parte din figurile protectoare; pe două basoreliefuri colosale din Luvru poate fi văzut eroul îmbrăcat într-o tunică scurtă, cu capul descoperit, cu barba lungă şi părul pe spate, strângând cu o mână la piept un pui de leu pe care-l sufocă şi cu un harpon în cealaltă mână.

Basoreliefurile. Audienţele regale

Scenele istorice sunt foarte variate; pe primul loc este Regele, îmbrăcat cu un veşmânt supraîncărcat cu broderii, pe cap cu o tiară conică de vârful căreia sunt prinse două benzi care cad pe umeri. El este înconjurat de demnitari; uneori el supraveghează venirea servitorilor săi; alteori îi primeşte pe tributari şi atunci apare un şir lung de personaje aducând bijuterii sau mânând cai şi cămile ca tribut. Printre aceste personaje, unii sunt soldaţi în costum de război; alţii, fără barbă şi destul de graşi, erau consideraţi, altădată, eunuci, dar se pare că este vorba de tineri, care se deosebesc de oamenii maturi care sunt reprezentaţi cu barbă.

Vânătorile

Adesea, suveranul apare reprezentat în toiul vânătorii, iar artiştii asirieni îşi dovedesc, cu această ocazie, minunatul lor talent de a reprezenta animale. Monarhul vânează din car tauri sălbatici şi, mai ales, lei. Această vânătoare periculoasă demonstrează ceva mai mult decât o destindere; ea reprezintă prerogativa şi datoria regalităţii de a scăpa ţara de monştrii care îi periclitau viaţa; muncile legendare ale eroilor, care sunt, în fond, foşti regi divinizaţi, fac parte şi ele din această datorie faţă de popor; ei au fost păstorii care şi-au protejat turma de la care aşteaptă recunoştinţă.

Vânătoarea leilor se făcea în mai multe feluri; uneori regele, purtat într-un car în goană, cu caii conduşi de un scutier, trage cu arcul în leii care-l atacă sau îi străpunge cu lancea; alteori, pe jos, el se luptă cu sabia şi, în această scenă, sculptorul devine linguşitor; regele, asemănător eroului legendar Ghilgameş, prinde leul de o ureche şi îi înfige spada în piept. Regii Asiriei îşi înscriau în piatră rezultatele vânătorilor; Teklatphalasar I pe la anul 1100 î.H. Îşi enumera victimele: 4 tauri sălbatici, 10 elefanţi masculi, 120 lei ucişi în luptă corp la corp şi 800 doborâţi din car; Asurnazirpal se laudă că a ucis 30 de elefanţi, 270 de bizoni şi 370 de lei. Când vânătoarea s-a terminat, regele ordonă să se pună animalele ucise în faţa unei mese de ofrande şi, cu o cupă în mână, varsă vin pe capul victimelor sale.

Inscripţia de pe un basorelief, reprezentându-l pe rege în faţa animalelor sălbatice doborâte, se exprimă astfel:

„Eu sunt Asurbanipal, regele lumii, regele Asiriei, căruia Asur şi Ninlil i-au dat o forţă fără egal. Am ucis leii, îndreptând spre ei arcul teribil al lui Ishtar, doamna luptelor, l-am adus o ofrandă, am vărsat pe ei o libaţiune de vin."

Când leii au devenit rari, i-au capturat vii şi i-au adus de departe; sculptorul basoreliefurilor ne arată animalele închise în cuşti de lemn, cărora li se deschide uşa în momentul vânătorii. Nu este nimic mai frumos de privit decât atitudinea sălbăticiunii atunci când se strecoară ieşind din cuşcă sau când rătăceşte prin terenurile de vânătoare sau când, rănită de moarte, se târăşte, continuând să ameninţe. Fragmentul de basorelief denumit *„leoaica rănită",* de la British Museum, este o capodoperă a sculpturii antice.

Scene de război

Formează cea mai mare parte a decorărilor palatelor sargonizilor, în special cel al lui Asurbanipal, ultimul lor mare rege. Uneori armata este reprezentată odihnindu-se, alteori în timpul unei expediţii. Ciocniri de care, asedii şi cuceriri de oraşe,

alternează cu scene de jaf, de asasinate şi incendii, masacrarea învinşilor şi capetele lor puse în grămezi, rânduri de prizonieri.

Evoluţia basoreliefului

În cursul celor trei sute de ani de înflorire a artei asiriene, au apărut multiple modificări ale tehnicii de lucru. Figurilor prea mici de la începutul perioadei (Asurnazirpal), datorită scrierii cuneiforme care umplea aproape toată suprafaţa, le urmează figuri mai bine proporţionale, fără a avea supleţea din timpul lui Sargon II. Acum, scriitura, pe care cei din trecut o considerau ca parte integrantă a operei, este aşezată sub imaginea pe care o explică; uneori, chiar, ea este făcută pe plăci separate; în epoca lui Sargon sunt preferate marile panouri în care apar doar câteva personaje; treptat se ajunge la tabloul de gen. Artistul se preocupă de situarea episodului şi devine peisagist; munţii care apar ca nişte mici triunghiuri suprapuse sau fluvii ca nişte linii ondulate nu-l mai mulţumesc; el presară regiunea cu arbori de diferite specii; fundalul tabloului se umple şi personajele micşorate devin mai numeroase; această tendinţă, care se manifestă încă din epoca lui Sennacherib, atinge apogeul sub Asurbanipal, când basoreliefurile capătă un finisaj admirabil. Ajungând la acest grad de perfecţiune, basorelieful, din cauza grijii de a nu omite nimic, riscă deja confuzia, ceea ce putea duce arta respectivă la decadenţă. Dar distrugerea oraşului Ninive i-a pus capăt brusc şi definitiv.

Arta statuară

Mesopotamia nu a făcut *sculptură rupestră* decât în mică măsură, spre deosebire de vecinii săi hitiţii şi elamiţii. Sennacherib, construind un apeduct de 300 de metri, din dale lipite cu bitum, pentru a aduce apă potabilă în Ninive, a cerut să se sculpteze la Hines, la capătul canalului, imaginea sa alături de cele ale divinităţilor; la fel, la Bavian, care era în apropiere, şi la Maltai, unde Regele este arătat privind procesiunea marilor zei cu animalul lor simbolic, care vine spre el.

Arta statuară asiriană este reprezentată de câteva specimene, de mare interes, dar de slabă valoare artistică. British Museum posedă o statuie dedicată zeului *Nabu,* care reprezintă un zeu secundar, cu tiară cu coarne, îmbrăcat într-o tunică lungă ca un clopot; o inscripţie se află în partea din faţă a tunicii. Acelaşi muzeu găzduieşte o statuie ceva mai mică a regelui Asurnazirpal, îmbrăcat tot cu o tunică lungă şi ţinând în mână un harpon; statuia prezintă totuşi un progres faţă de precedenta.

În cursul cercetărilor din piaţa din Khorsabad, săpăturile au scos la lumină mai multe statui, care reproduc acelaşi model şi fac parte dintr-un ansamblu decorativ. Fiecare statuie era reprezentarea unui zeu secundar, având pe cap o tiară cu coarne şi fiind îmbrăcat cu o tunică lungă; două benzi lungi şi ondulate împodobesc rochia de sus în jos, părând că iau naştere la nivelul pieptului, urcând până la umeri şi coborând de-a lungul spatelui. Aceste benzi reprezintă valurile care se scurg, izvoare de viaţă şi de tinereţe, cum le plăcea sculptorilor mesopotamieni să le realizeze.

La Luvru există o altă statuie găsită în Cilicia, se pare a regelui Asurnazirpal, care este îmbrăcat cu o tunică lungă împodobită cu o eşarfă răsucită, ţinând la piept un fel de cutie fără capac în care se puneau, fără îndoială, ofrandele. Statuia este realizată din piatră mai grosolană şi, după stil şi costum, pare a fi din secolul XI î.H.

adică din epoca lui Asurnazirpal.

Prelucrarea bronzului

Arta prelucrării bronzului a cunoscut o mare înflorire în epoca asiriană; muzeele păstrează mici statuete care arată persistenţa tradiţiilor vechi. La British Museum se află un întreg ansamblu decorativ format din lungi benzi din tablă de bronz, lucrate prin repusaj şi cizelate, care împodobeau canaturile porţilor unui palat al lui Salmanasar III (secolul IX Î.H.); ele au fost găsite la Balawat, între Moşul şi Nimrud. Probabil că au fost aduse aici din antichitate, deoarece situl de la Balawat este prea mic pentru ca un palat important să fi existat aici. Aceste benzi erau fixate pe lemn cu ajutorul cuielor, al căror cap în formă de stea contribuia la efectul decorativ; pe ele sunt reprezentate marile campanii militare ale regelui, în Armenia, Fenicia, Siria; este o succesiune de subiecte simple, realizate clar şi armonios. La Luvru se păstrează câteva fragmente de plăci de acelaşi gen, găsite în cartierul templelor din Khorsabad; există, astfel, certitudinea folosirii generale a acestui gen de decorare în palatele Asiriei.

Un bronz frumos asirian este *leul* găsit la Khorsabad. Pe spatele animalului se află un inel gros pentru a uşura prinderea; el făcea parte, probabil, dintr-un sistem de închidere.

Ceramica

În epoca asiriană s-a folosit mult cărămida emailată. La Luvru se află celebra *Friză a Arcaşilor* care provine din palatele regilor persani de la Susa, fiind, deci, mai recentă, dar ea ne arată procedeul şi efectul ce se putea obţine prin această decorare a palatelor asiriene. Aceste cărămizi împodobeau mari suprafeţe, cu figuri geometrice sau cu diferite subiecte în relief. Friza Arcaşilor, care reprezintă gărzile de corp ale regelui Persiei, foloseşte galbenul, verdele, negrul, albul, albastrul, violetul; roşul lipseşte cu desăvârşire, probabil din cauza unor greutăţi în obţinerea lui.

Incinta Babilonului, la *Poarta lui Ishtar,* era împodobită cu astfel de cărămizi şi săpăturile au descoperit numeroase exemplare. Zidurile, întrerupte din loc în loc de turnuri pătrate, erau îmbrăcate, începând de la o anumită înălţime, cu cărămizi lăcuite. Pe acest fond se detaşau animale sacre, lei, tauri şi dragoni de culori diferite. Din ceramica nu tocmai obişnuită, semnalăm, la Luvru, *paharul fără picior* găsit la *Djigan,* lângă Khorsabad; ornamentat cu figuri geometrice negre pe fond gălbui, este un frumos exemplar de ceramică numită *hurrită* (mijlocul sau ultima treime a mileniului II) care se găseşte din abundenţă la Asur, Tepe-Gawra, Tell-Billa şi Nuzi.

Pictura

Pictura participa, cum am mai spus, la decorarea monumentelor asiriene; s-au găsit mari ansambluri şi fragmente de frescă folosind aceleaşi scene ca sculptura; totuşi, în pictură, roşul devine obişnuit. Pictura şi cărămizile reproduc motivele decorative preţuite de asirieni foarte mult: spirala şi, mai ales, rozeta cu opt sau douăsprezece petale reunite într-un punct mare, central. Picturile descoperite la Tell-Ahmar în Siria de sus au fost executate cu tuşe negre pe un strat de var şi evidenţiate cu culori.

Descoperirile făcute în palatul din Mari au arătat că pictura era folosită încă din mileniul II, aşa cum o facem şi noi; existau plinte colorate, iar cadrul porţilor era foarte colorat; se imita, mai mult sau mai puţin fidel, marmura. Scene întregi erau reproduse, de exemplu pregătirile pentru un sacrificiu, regele fiind în prezenţa zeiţei *Ishtar*.

La Tell-Ahmar pictura reproduce subiecte care, în capitală, se tratau în basorelief: recepţii, vânători, campanii militare ale regelui. Panourile erau încadrate de benzi în culori vii şi în contrast. Săpăturile americane de la Khorsabad au dus la descoperirea unor mari fragmente de decorări, din care un reprezentant al lui Sargon pictat pe un fond în formă de stelă. Oraşul Mari este învecinat cu Dura-Europos în care s-a descoperit un ansamblu de picturi surprinzător.

Puţinul care a fost descoperit până acum nu dă o imagine clară asupra folosirii picturii în Mesopotamia, dar se apreciază că pictura se folosea aici în mod curent, participând mult la împodobirea palatelor.

Orfevreria

Orfevreria a exercitat o mare fascinaţie asupra asirienilor care erau acoperiţi de bijuterii. Săpăturile au dus la descoperirea unora, iar monumentele ne permit să reconstituim altele. Unul din motivele decorative apreciat de artişti era capul de junincă puţin alungit; el figurează la capătul braţelor fotoliilor, pe mânerele sceptrelor. Bijuteriile, colierele, pandantivele, cerceii grei şi brăţările aveau ca motiv obişnuit un animal, în special capul de leu.

Această bogăţie apărea şi pe veşminte; orientalii erau consideraţi maeştrii în arta broderiei, pe care romanii o calificau ca „pictură cu acul” şi „muncă babiloniană”. Nici o stofă din această epocă s-a păstrat până la noi, dar minunata muncă a brodezelor epocii poate fi apreciată privind basoreliefurile şi, în special, placa sculptată de la muzeul Luvru care-l reprezintă pe regele Asurbanipal în carul său; este un rezumat al întregului lux al epocii; umbrela de soare a regelui, tiara sa, costumul, sunt acoperite în întregime de broderii; personajele sunt încărcate de bijuterii; chiar şi carul este un obiect de lux prin reliefurile şi incrustaţiile cu care este împodobit; astfel de reprezentări ne informează cu precizie asupra bogăţiei de necrezut a acestor curţi regale asiatice.

Gliptica, începând cu mileniul III

Am preferat să analizăm aici, în întreg ansamblul său, o ramură foarte importantă a artei mesopotamiene, căreia îi datorăm capodopere: gliptica sau gravura pe piatră, subordonată folosirii *cilindrilor-sigiliu.* Mesopotamienii scriau cu ajutorul unui stilet pe tăbliţe de argilă proaspătă, pe care apoi le ardeau în cuptor. Scrierea, compusă din semne în formă de cuie, era, deci, impersonală; s-au gândit aşadar să se aplice pe un document o marcă distinctivă, destinată a-l autentifica; s-a folosit sigiliul, care era marca personală de ştampilare pentru garantarea proprietăţii private; dar mai exista şi dorinţa de a aplica pe obiect semne talismanice destinate să-l protejeze pe proprietar. Mesopotamienii au gravat pe suprafaţa unor bastonaşe cilindrice marca lor personală; rostogolind micul cilindru pe argilă proaspătă, imaginea apărea reprodusă în bandă continuă.

Cilindrii erau făcuţi din argilă, marmură, agat, cornalină etc. Şi dimensiunile

lor erau variabile, cei mai vechi fiind cei mai mari. Cilindrii aveau un orificiu central în sensul lungimii, prin care se trecea un ax, fixat de o montură, care putea fi din aur, şi care permitea rularea mai uşoară pe argila proaspătă. Scenele gravate pe obiecte sunt religioase şi, cel mai adesea, sunt însoţite de o dedicaţie cu numele posesorului şi cu precizarea că el este servitorul cutărui sau cutărui zeu.

În timpul celui de-al treilea mileniu, cilindrii erau gravaţi cu animale, cu episoade ale miturilor religioase, ale mitului lui Ghilgameş. Personajele care apar sunt din acelaşi tip cu cele care apar pe marea sculptură, ochii şi nasul foarte mari care le dau un profil de pasăre.

O dată cu dinastia din Agade, se remarcă un progres considerabil; se poate cita minunatul cilindru pe care gravorul l-a reprezentat pe Ghilgameş în genunchi, stropind un taur. Scrierea, până acum destul de neregulată, este stilizată, îngrijită. În epoca primei dinastii din Ur, unele atribute permit să se identifice figurile divine, iar reprezentările din mitul lui Ghilgameş devin mai rare. În mileniul II, cel al kassiţilor, se observă aceeaşi grijă pentru execuţie, însă zeul este reprezentat singur, cu un atribut pentru a putea fi recunoscut; dedicaţia se măreşte şi devine o adevărată rugăciune.

Primului mileniu îi aparţin cilindrii asirieni şi sigiliile imperiului neo-babilonian. Pe cilindrii asirieni, multe scene sunt inspirate din mitul lui Ghilgameş, dar eroul, a cărui legendă pare că se confundă cu cea a zeului *Marduk,* are, uneori, aripi, iar adversarii lui devin un dragon sau o pasăre mare, un struţ. Asirienii îl reprezintă pe credincios în faţa divinităţii, de exemplu în faţa lui *Ishtar,* figurată ca doamnă a bătăliilor, în timp ce în epoca anterioară apărea ca zeiţă a fecundităţii. Scenele de vânătoare şi banchetele divine nu sunt rare în această perioadă.

Gliptica epocii neo-babiloniene aproape că nu mai foloseşte cilindrul; după exemplul popoarelor vecine, mesopotamienii reîncep să se folosească de sigiliu, pe care-l abandonaseră la începutul Istoriei. Acesta are, cel mai adesea, imaginea unui om care se roagă în faţa unui altar cu simboluri divine, ale lui *Nabu* şi *Marduk,* cei doi mari zei ai imperiului neo-babilonian.

Scoica şi fildeşul

Înainte ca schimburile să fie suficient de regulate pentru a se aduce în Mesopotamia cantităţi suficiente de fildeş, mesopotamienii se foloseau de scoici marine fosilizate care se întâlneau în lagunele Golfului Persic. Ei le tăiau în lamele pe care gravau diferite scene cărora le colorau liniile sau le incrustau pe un fond de bitum sau de lapislazuli. Cu aceste cochilii îşi împodobeau partea din faţă a harpelor cum sunt cele care au fost găsite în mormintele din Ur. Din scoici îşi făceau şi cilindri.

Când fildeşul a devenit destul de abundent, l-au preferat, deoarece puteau realiza subiecte mai importante prin asamblarea cu fragmente de scoici mici. Cele mai frumoase fildeşuri asiriene provin din săpăturile din Arslan-Tash; sunt plachete care au împodobit litiera lui Hazael, regele din Damasc (a doua jumătate a secolului IX) şi care au făcut parte din tributul plătit de succesorul său regelui Asiriei, Adad-Nirari III. Se observă trei surse de inspiraţie: unele sunt personaje siriene; altele sunt de inspiraţie egeeană (cerb păscând, vacă alăptându-şi viţelul); în sfârşit, unele, cele mai numeroase, au motive egiptene (motive mitologice: Horus pe frunza de

lotus, cele două Niluri etc.).

Un lot – mai autentic asirian – provine din Nimrud şi reprezintă duhuri înaripate şi ornamente decorative (astăzi, la British Museum).

8. INSTITUŢIILE

Regele

Adevăratul rege al oraşelor şi popoarelor este zeul; şefii, la origine, se proclamau doar locţiitorii lui pe pământ; astfel se poate traduce titlul de *patesi* pe care-l purtau primii suverani din Sumer; mai târziu, în epoca regilor din dinastia a III-a din Ur, *patesi* au devenit un fel de „prefecţi" subordonaţi regelui. Locţiitori ai zeilor, regii au fost aleşi de divinitate şi suveranii nu uită să facă aluzie la această alegere. Sargon II, care a domnit peste asiro-babilonieni în secolul VIII Î.H. se proclamă „păstorul legitim ales de *Asur* şi *Marduk;* această alegere fusese hotărâtă înainte de naşterea regelui, deci apariţia lui a fost hotărâtă de Destin. Dar dacă regele este ales de zei, această origine îi creează şi datorii. Pentru că zeii i-au creat pe oameni cu scopul de a le face zeilor un cult, prima obligaţie a regelui era de a organiza ceremoniile, de a repara templele şi de a construi altele noi. Asarhaddon aminteşte că zeii l-au ales pentru a restabili ordinea; Nabucodonosor II proclamă că *Marduk* l-a chemat pentru „a întemeia oraşe şi a înfrumuseţa sanctuarele". Ca urmare, regele va fi primul dintre preoţi; el va conduce marile sacrificii; el va fi supus unui ritual de purificare deosebită a persoanei lui, la fel de riguros ca pentru restul castei sacerdotale; în unele zile nu va ieşi din cameră şi se va supune unui regim alimentar special. El va avea privilegiul de „a lua mâna lui Bel" nu pentru a primi vreo învestitură de la statuia zeului, ci pentru că doar el are dreptul, prin acest gest, să comande începerea marii procesiuni de Anul Nou, la care ia parte imaginea venerată a lui Bel.

Aceste raporturi strânse cu divinitatea au o consecinţă: regii sfârşesc, în unele perioade, prin a se considera ei înşişi zei; desigur, această pretenţie este mai puţin intensă decât în Egipt; aici, niciodată suveranul nu va uita să se umilească în faţa zeilor. De altfel, regele primeşte de la zei însemnele materiale ale puterii. Deoarece regele este ales de zei, regalitatea nu este obligatoriu succesorală; bineînţeles, în practică, suveranii au încercat mereu să folosească această alegere divină în folosul familiilor lor; dar au fost cazuri în care armata şi curtea au ridicat până la puterea supremă uzurpatori care şi-au legitimat ulterior puterea prin ceremoniile obişnuite.

Suveranii locuiesc în palatele lor cu grădini imense, în mijlocul celor apropiaţi. Aceştia sunt o mulţime. Să luăm pe *patesi*-ul oraşului Umma, rivalul oraşului Lagash. Din timpul regilor din a treia dinastie din Ur, s-a găsit o tăbliţă în care este menţionată distribuţia alimentelor necesare persoanelor din anturajul regelui şi găsim acolo un amestec oriental de demnitari şi de oameni de rând. Lista menţionează, în afară de *patesi,* care lua partea leului, pe guvernatorul oraşului, supraveghetorii câmpurilor şi canalelor, hamalii, văcarii, apoi un întreg personal religios: prezicători, preoţi pentru miruiri, cei care fac farmece, prostituatele sacre, servitoare ale templului, cântăreţi şi îmblânzitori de şerpi. Toţi aceşti oameni sunt hrăniţi de *patesi* şi întreţinuţi din veniturile pe care el le percepe ca necesare pentru serviciul civil şi religios.

În timpul hegemoniei asiriene, în spatele Regelui era marele vizir, prim-ministru şi şef al treburilor civile. Armata, care la asirieni era o instituţie ajunsă la o dezvoltare pe care n-a avut-o în Babilonia, se afla, în primul rând, sub ordinele Regelui, apoi sub ordinele lui Tartan, generalissimul, ministru de război. Apoi veneau şambelanii însărcinaţi, unii de a face vânt cu evantaiul pentru rege, alţii să-i ţină sceptrul, armele, umbrela de soare; apoi uşierii, grăjdarii, gărzile de corp, capelanii. Mulţimii servitorilor mărunţi nu i se cunoaşte numărul.

Când regele nu călăreşte şi nici nu se urcă în carul de ceremonii, el se plimbă într-un mic car uşor, un fel de fotoliu pe roţi, tras de oameni, în jurul lui stau cei apropiaţi, mari proprietari de pământ. Aceşti oameni au dreptul să-şi spună părerea, atunci când regele, bine dispus, binevoieşte să-i consulte; îi putem vedea benchetuind pe cheltuiala regelui, pe basoreliefurile din palatul din Khorsabad.

Armata

Datorită *„Drapelului" din Ur* şi *Stelei Vulturilor*, luăm cunoştinţă de armata sumeriană din anii 2700 î.H. Îmbrăcămintea era rudimentară, dar armamentul era deja perfecţionat; ca arme defensive aveau un scut lung şi lat, o cască de forma capului, cu o apărătoare a cefei şi a obrajilor şi uneori chiar şi a nasului; ca arme ofensive: pumnalul, lancea lungă, toporul şi un fel de instrument tăios asemănător iataganului.

În mileniul III, calul nu fusese introdus în Mesopotamia; carele care apar pe plăcile din Ur, Hafaji, pe Drapel şi pe Stela Vulturilor sunt trase de măgari sălbatici. De altfel, în Mormintele Regale din Ur s-au descoperit schelete de măgari sălbatici înhămaţi la carele morţilor. Valoarea carelor ca instrumente de luptă se pare că era foarte redusă, deoarece la acea epocă, neavând partea din faţă articulată, se întorceau greu; bătălia se dădea, fără îndoială, prin lovituri succesive.

Semiţii din Agade au îmbogăţit armamentul cu arcul ale cărui săgeţi foarte lungi erau purtate într-o tolbă; este posibil că datorită folosirii arcului cu săgeţi, semiţii să fi fost superiori sumerienilor în luptă.

Începând cu Hammurabi, serviciul militar a fost reglementat prin legi. Soldaţii nu au fost obligaţi să presteze un serviciu militar permanent, în afară de gărzile de corp; ei erau mobilizaţi de rege când acesta avea nevoie de ei, după un plan pregătit dinainte, la care trebuiau să răspundă sclavii şi cei care erau numiţi *mushkenu,* oameni aflaţi, ca poziţie socială, între sclavi şi *patricieni.*

În funcţie de capacitatea sa, o regiune dădea un anumit număr de soldaţi; dispensa de serviciu militar era acordată unor regiuni sau oraşe, întreţinerea armatei, înainte de epoca asiriană, era asigurată de o taxă specială, plătită de regiuni. Armata era împărţită în companii de o mie, o sută, cincizeci şi zece oameni. Deasupra tuturor era *Tartan*-ul, care adesea conducea expediţia în locul regelui; la sfârşitul monarhiei asiriene, apăruseră doi Tartani. În acel moment, armata atinsese cea mai mare dezvoltare; se pare că exista un nucleu de soldaţi de meserie aflaţi în garda permanentă a regelui, pe care el îi numea *„bravii"* săi.

Trupele se împărţeau în infanterie, care de luptă, apoi cavalerie. Basoreliefurile indică o evoluţie deosebită a costumului militar de la începutul mileniului I până la sfârşitul dinastiei sargonizilor; veşmântului lung, care se vede pe basoreliefurile din timpul lui Asurnazirpal, i se substituie un costum scurt destul de

apropiat de cel purtat odinioară de soldaţii regilor din Agade. Infanteria se compunea din arcaşi, fiecare din ei fiind dublat de purtătorul său de scut; aceste trupe se deplasau uşor pentru a hărţui inamicul; alţi soldaţi, cu căşti, erau înarmaţi cu săbii; în sfârşit, geniştii având doar arme defensive săpau tranşee sau, prin tunele subterane, încercau să intre în oraşele asediate. Trupe auxiliare, străini în cea mai mare parte, erau înarmaţi cu praştii.

Carele, ca urmare a introducerii lor după anul 2000 î.H. au fost foarte utilizate în Asiria; deja în a doua jumătate a mileniului II, Siria a trebuit să se lupte cu carele faraonului şi cu cele ale regelui hitiţilor. Asirienii, care aveau strânse contacte cu civilizaţia hitită, s-au preocupat mult să perfecţioneze această armă; carele aveau un conducător, un luptător şi unu sau doi purtători de scut. Arcaşul, înarmat cu un arc mare, lansa săgeţi lungi pe măsură ce se apropia de duşmani; tolba cu săgeţi era aşezată în faţa carului. Scuturile erau rotunde, ca cele ale infanteriştilor; scutul înalt, format dintr-o împletitură de trestii, cu partea de sus îndoită spre spate, era folosit de arcaşii care mergeau pe jos, atacând de la distanţă.

Până la ultimii sargonizi, regii Asiriei nu foloseau decât rar cavaleria, care era mai curând o infanterie călare, coborând de pe cal pentru a se lupta.

Mai târziu, se semnalează şarje de cavalerie, tactica părând a fi orientată spre o mai mare mobilitate a trupelor. Călăreţii călăreau fără scări, doar pe o şa făcută dintr-un covor dublat de o piele de animal.

În acelaşi timp, se făceau progrese şi în arta asedierilor; basoreliefurile reprezintă fortăreţe asemănătoare cu castelele din Europa Evului Mediu, asediatorii şi asediaţii trimiţându-şi salve de săgeţi, în timp ce geniştii săpau tunele pentru a ajunge în oraş, iar berbecii loveau în ziduri; pentru a se apăra, asediaţii lansau torţe aprinse asupra maşinilor de război şi încercau să prindă cu laţuri grinda-berbec care lovea în ziduri. Asediatorii construiau drumuri pietruite pentru a se apropia de ziduri cu maşinile de război.

Oraşul odată cucerit, urmau jaful şi incendiile; cel mai adesea, oraşul era distrus şi populaţia dusă în sclavie; bărbaţi, femei şi copii, în şiruri strânse, erau duşi departe pentru a întemeia noi oraşe sau pentru a înlocui alte popoare pedepsite în acelaşi fel. Reginele şi prinţesele intrau în haremul regal; şefii şi înalţii funcţionari erau supuşi supliciilor, iar regii şi prinţii rămâneau prizonieri întreaga viaţă sau erau mutilaţi (ochii scoşi, limba tăiată); pe un basorelief din Khorsabad, Sargon îl arată pe regele Iaoubidi din Hamath, jupuit de viu; un alt basorelief din Kuyunjick îl reprezintă pe Asurbanipal benchetuind în grădinile sale şi, foarte aproape de masa regală, se leagănă capul regelui învins din Elam, agăţat de un copac. Temperamentul asirian era deosebit de crud; această ferocitate teroriza populaţiile supuse. Dacă o înfrângere îi obliga să se retragă, asirienii ardeau satele, distrugeau recoltele, tăiau pomii fructiferi; basoreliefurile arată scenele de groază cu satisfacţie; ele făceau parte din demonstrarea puterii asiriene.

Regele Asiriei îi hrănea în palatul său „ca pe câini” pe fiii prinţilor pe care îi supunea; el îi creştea în sentimentul fricii faţă de puterea noului stăpân. Avea astfel la îndemână o pepinieră pregătită de suverani, pe care-i punea pe diferite tronuri când dorea. Când un popor era învins, devenea tributarul regatului; dacă se supunea de bunăvoie, suveranul local rămânea pe tron, iar dacă nu, regele Asiriei punea un alt rege ales de el şi ţara devenea provincie; în cazuri extreme, când duşmănia

învinşilor era de neînduplecat, Asiria îi deporta pe locuitori. Cum armata asiriană era destul de slabă pentru a putea controla eficient teritorii atât de mari, de multe ori, după plecarea grosului armatei, revolta izbucnea contra garnizoanelor rămase şi războiul reîncepea.

Marina

Asiro-babilonienii nu pătrundeau pe mare mai departe de Golful Persic. Un sistem de canale foarte dezvoltat făcea fluviile navigabile şi permitea legătura între diferitele părţi ale imperiului; aceasta explică motivul pentru care mesopotamienii au avut marină. Marina de război se compunea din nave cu mai multe rânduri de vâslaşi, cu pânze mici, având în faţă un pinten orizontal aşezat foarte jos; soldaţii care formau echipajul de luptă îşi puneau scuturile rotunde în lungul bastingajului pentru a-l proteja. Acest tip de navă este strămoşul galerei; pentru construirea şi conducerea navelor erau folosiţi muncitori şi mateloţi fenicieni; astfel de nave se pot vedea pe un basorelief care reprezintă flota lui Sennacherib pe apele Golfului Persic. Pentru debarcare şi pentru transportul materialelor, asirienii se foloseau de bărci mari cu extremităţile ridicate, cu prora terminată în cap de animal, ca la corăbiile feniciene.

Un tip de vas folosit şi astăzi, denumit *belem,* este o ambarcaţiune lungă cu extremităţile ridicate; un cilindru-sigiliu are gravat un astfel de vas, ai cărui pasageri sunt zei, înaintând prin împingere cu cangea prin lagunele pline de trestii.

Marina comercială folosea, în afară de aceste bărci *(belem)* două feluri de vase specifice Mesopotamiei: *cufele* şi *kelekurile. Cufele* sunt coşuri mari, rotunde, din trestie, cu fundul plat, impermeabilizate cu bitum; indigenii le mai folosesc şi acum. Aceste coşuri neavând cârmă se conduc cu vâsla care le împiedică să se răsucească înaintând. *Kelekurile* sunt plute din lemn uşor, susţinute de burdufuri din piele de capră, umflate, legate sub plută şi mărindu-i, astfel, capacitatea de plutire; în antichitate, serveau pentru transportul pietrelor; şi astăzi, încă, indigenii le folosesc pentru a coborî pe Tigru şi Eufrat; ajunşi la destinaţie, predau marfa, strică pluta, vând lemnul, atât de rar în sud, şi dezumflă burdufurile pe care le încarcă pe măgari cu care pornesc înapoi pe drumul caravanelor. Asirienii traversau adesea cursurile de apă; problema era rezolvată astfel: umflau burdufurile de care se sprijineau în timp ce înotau; basoreliefurile prezintă adesea soldaţi traversând râurile folosind acest procedeu.

Comerţul

Ambarcaţiunile folosite erau de mic tonaj şi puteau pluti uşor pe marile fluvii ca şi pe canale, care au devenit căile folosite de un comerţ foarte dezvoltat. Pentru legăturile din afara graniţelor se foloseau, însă, caravanele. Două centre comerciale, ale căror arhive au fost descoperite, ne-au făcut cunoscute regulile care conduceau schimburile dintre Mesopotamia şi ţările vecine; unul avea legătură cu coloniile semitice instalate în Capadocia, probabil în vremea lui Sargon, în orice caz în primul secol al mileniului II, dar care dispar când unul din prinţii locali, Anitta, întemeiază imperiul hitit. Tăbliţele găsite la Kul-Tepe sunt registre de socoteli ale marilor negustori, ţinute de un fel de cameră de comerţ (“quaf”) unde se fixează preţul şi se reglementează unele probleme comerciale. Marea firmă despre care aflăm datele

este cea din Pusukin, care făcea negoţ cu de toate: stofe, animale, metale şi chiar case. Din aceste texte reiese că un caravanier primea o anumită sumă în momentul semnării contractului, pentru a-şi face pregătirile şi pentru întreţinerea lui până în ziua fixată; dacă îşi amâna plecarea, i se reţinea o parte din sumă. Uneori, la întoarcere, el dădea înapoi banii primiţi şi primea leafa cuvenită; alteori, dacă a vândut pe drum marfa şi a cumpărat alta pentru a o vinde mai departe, împărţirea se făcea conform unor reguli dinainte stabilite. Celălalt centru comercial este bine cunoscut din textele anticului Nuzi, provenind din situl vecin cu Yorgan-Tepe şi datând din al II-lea mileniu. Unul din marii negustori de acolo, Tehiptilla, ne surprinde prin mulţimea actelor de adopţiune făcute în numele său. Este unul dintre mijloacele cele mai abile pentru a înşela statul: bunurile feudei, după obiceiul de atunci, nu puteau fi vândute, ci doar transmise membrilor familiei. Un asirian strâmtorat, îl adopta pe Tehiptilla, căruia îi „dădea" bunurile sale şi acesta, recunoscător, îi făcea „cadou" valoarea acestei „donaţii".

Drumurile comerciale vechi au rămas aproape aceleaşi de-a lungul secolelor, din cauză că ele corespundeau necesităţilor geografice. Din vestul Asiei Mici, drumul pleca din Efes, trecea prin Sardes, Satala, Orkistos, Pessinus, Ancyra (Ankara de astăzi) şi ajungea în Pteria, situl vechii capitale a regatului hitit (Hattous, astăzi Boghaz-Keui); de acolo, o ramificaţie pornea spre nord, la Sinope, la Marea Neagră; altă ramificaţie pornea spre sud şi, se ramifica iar, un drum plecând spre Tyana şi Tarcos la Golful Alexandretta, iar altul ajungea în Siria de sus trecând prin porţile ciliciene şi porţile lui Amanus; urma apoi cursul celor două fluvii spre Golful Persic; din Babilon (şi altădată din Sumer) un drum direct ducea la Susa evitând zona mlăştinoasă. Din Susa, accesul spre platou era acelaşi ca şi astăzi prin siturile Shapour, Chiraz şi Persepolis.

Din Efes la Susa, mergea *Drumul Regal al Ahemenizilor* pe care-l descrie Herodot, drum care în acel timp mai trecea, respectând tradiţia, prin vechea capitală hitită care-şi pierduse importanţa de mai bine de 500 de ani.

Dacă din Babilon se dorea să se ajungă în nordul platoului Persiei, drumul era acelaşi ca şi astăzi, fiind jalonat de monumentele parţilor şi sassanizilor: Qusri-Chirin, Kerind, Kirmansh (Taqi-Bostan), Behistoun, Kengavar, Hamadan (Ecbatan) şi Rei. Este prima parte a drumului cunoscut sub numele de Drumul Mătăsii.

Când romanii au reorganizat comunicaţiile, ei au legat Efesul de Cezareea, prin sud: Laodicea, Apamea, Antiohia, Arcelais. Ajuns la Comana, după Cezareea, drumul se ramifica spre nord spre Amisos şi nu spre Sinope. Într e vechiul Drum Regal din nord şi drumul roman din sud se întinde un deşert sărat (lacul Tatta) care obligă drumurile să facă un ocol.

Este o diferenţă între drumurile antichităţii şi cele ale Romei: primele sunt formate din tronsoane care legau oraşele, care făceau parcursul sinuos, în timp ce drumul roman îşi fixase un terminus, care era atins pe cea mai dreaptă linie.

Viaţa statului

Babilonienii şi asirienii n-au cunoscut moneda; ei îşi plăteau impozitele în natură sau prin muncă. La origine se pare că era un amestec între puterea civilă şi puterea religioasă; datorită tăbliţelor de contabilitate, ştim că sub a III-a dinastie din Ur, marile antrepozite ale templelor centralizau ofrandele voluntare şi contribuţiile

regulate, în grâne, vite etc. Numai puterea centrală avea dreptul să scoată aceste rezerve din depozit, în plus, documentele ne informează că unele corvezi în natură erau pentru lucrările agricole, pe lângă obligaţia serviciului militar. Corvezile constau în refacerea şi dragarea canalelor, ridicarea de monumente, producerea de cărămizi etc.

Patesi, sub dinastia a III-a din Ur, sunt doar simpli intermediari; ei furnizează puterii centrale o contribuţie regulată; o tăbliţă din această epocă stabileşte contribuţiile diferitelor oraşe, în epoca denumită kassită, *kudurru-urile.* Adevărate titluri de proprietate, ne informează despre obligaţiile celor care concesionează terenuri. Sub monarhia asiriană plăţile se făceau în metal, a cărui folosinţă, în tranzacţii, înseamnă un pas spre monedă. Astfel, sub Sennacherib, tributul oraşului Karkemish, aşezat pe Eufrat, era de 100 de talanţi[35]; cel al lui Megiddo din Palestina, de 10 talanţi; contribuţia capitalei Ninive era de 30 de talanţi; cea a districtului Asur de 20 talanţi, contribuţia totală a Asiriei fiind de 274 de talanţi.

Dreptul.
Legile lui Lipit-Ishtar şi ale oraşului Eshnunna

Până de curând, Codul de legi cel mai vechi, scris în limba semită, era cel al lui Hammurabi, găsit la Susa, la începutul secolului, tradus de părintele Sheil într-un timp record, şi păstrat la Luvru. Inspirat din legile sumeriene, a fost urmat în Asiria de *Culegerea de Legi Asiriene*, pe tăbliţe păstrate la Berlin şi traduse tot de părintele Sheil. Dar, de atunci, au fost găsite culegeri de legi mai vechi decât cele ale lui Hammurabi şi anume culegerile lui Lipit-Ishtar, regele din Isin, şi cele găsite în 1945 în Tell-Herwell, la circa 10 kilometri la est de Bagdad, sit depinzând de vechea Eshnunm, care provin din timpurile lui Bilalama, contemporan cu sfârşitul dinastiei a III-a din Ur şi cu începutul dinastiei din Isin. Culegerea lui Lipit-lshtar, scrisă în sumeriană, a fost descoperită în timpul săpăturilor din Nifer; păstrată la Philadelphia, a fost reconstituită recent prin alăturarea fragmentelor sale. Ambele coduri par să fi fost făcute după un model identic, care cerea un prolog şi un epilog spre glorificarea regelui care a ordonat întocmirea lor.

Lipit-Ishtar era al cincilea rege din dinastia din Isin: el a urcat pe tron la 85 de ani după primul rege şi a fost urmat de 11 regi care au domnit, în total, 130 de ani, după care, Riru-Sin din Larsa a anexat Isinul. Hammurabi, în acel moment, era deja rege de un an. Deci, culegerea lui Lipit-lshtar o precede pe cea a lui Hammurabi, cu cel puţin 150 de ani. Fragmentele reunite ale tăbliţelor permit să se presupună că ele conţineau cel puţin 100 de articole de lege, din care o treime s-a păstrat. Se observă că, uneori, Codul lui Hammurabi se inspiră din cel al lui Lipit-lshtar, dar schimbând câte ceva. Alteori, unele legi sunt identice: dacă un om taie un pom în livada altuia, va plăti o jumătate de mină de argint; la fel va plăti pentru scoaterea ochiului unui animal închiriat. Dar unele legi lipsesc din Codul lui Hammurabi: dacă un sclav fugit şi-a găsit adăpost, mai mult de o lună, la un alt stăpân, acesta va da sclav pentru sclav sau va plăti 15 sicli[2] de argint.

Codul din Eshnunna este o culegere de legi găsită în 1945 şi 1947 în două exemplare diferite, al doilea fiind mai îngrijit din punct de vedere gramatical, dar ambele părând a fi copii de pe un singur exemplar străvechi, poate şi el copie a unor

35 În antichitate, măsură de greutate (circa 26 kilograme, talantul lui Solon).

exemplare anterioare. După o introducere de şapte rânduri în sumeriană, urmează 61 de articole de legi în semită; faptul că Bilalama, contemporan al regelui Shuilishu din Isin, bunicul bunicului lui Lipit-Ishtar, este pomenit acolo, ne dă data generală: puţin timp după sfârşitul dinastiei din Ur; în orice caz cu mult înainte de sfârşitul dinastiei din Isin, marcat prin cucerirea lui de către cei din Larsha.

În primul rând sunt fixate preţurile şi tarifele. Se enumera zece feluri de marfă de primă necesitate şi se dă cantitatea care se poate cumpăra cu un siclu de argint; apoi se dau preţurile de închiriere a unei căruţe, ambarcaţiuni, secerătoare sau a unui vânturător de cereale. Vin apoi articolele care privesc familia, căsătoria, dar culegerea nu prevede nimic în legătură, cu moştenirea. Vânzările, împrumuturile, imposibilitatea de achitare, garanţia contra pagubelor provocate sunt indicate; pentru delicte, pedepsele erau de obicei conform legii talionului[36]; stăpânirea unui sclav este protejată contra furtului sau contra pagubelor pe care le-a avut de suferit.

Codul lui Hammurabi

Pentru a ne da seama de instituţiile asiro-babiloniene, cel mai bine este să urmărim, articol cu articol, Codul legilor promulgat de Hammurabi, completându-l cu dispoziţii legislative ale epocii mai recente.

Când, la începutul celui de-al doilea mileniu, Hammurabi a pus să se întocmească acest Cod care-i poartă numele, el n-a fost, pe drept cuvânt, un novator; predecesorii săi promulgaseră, deja, legi. Din epoca sumeriană s-au păstrat câteva tăbliţe cu câteva articole de legi care permit să se compare cele două legislaţii. Remarcăm, uneori, mai multă echitate în unele legi semite; de exemplu, legea sumeriană prevede pentru cel care va închiria un câmp şi nu-l va cultiva din vina lui, o amendă fixă de plătit proprietarului; legea semită stabileşte amenda în funcţie de ce a produs câmpul vecin. Dar, legea semitică se arată mereu implacabilă, fără milă, comparativ cu legea sumeriană.

Societatea era împărţită în trei clase: *amelu, mushkenu* şi *ardu,* analogă cu cea din Evul Mediu european cu nobilii, burghezii şi şerbii ei, fiecare din aceste clase având obligaţii şi drepturi specifice. Din punct de vedere practic, nu era nici o deosebire între *amelu* şi *mushkenu,* decât o inegalitate în valoarea intrinsecă a individului; o pagubă cauzată unui *mushkenu* era taxată mai puţin decât aceeaşi pagubă cauzată unui *amelu; mushkenu* contează mai puţin, dar este liber; *ardu,* adică sclavul, este un bun pe care-l ai la dispoziţie şi care are cele mai grele obligaţii; el face corvezile şi serviciul militar; poate fi dat zălog sau vândut; dar trebuie protejat, deoarece el nu are liber arbitru.

Constituirea familiei este reglementată cu grijă. Pentru o căsătorie trebuie un contract, deoarece prin el se va dovedi legitimitatea fiilor la moştenire. Căsătoria este precedată de un cadou făcut părinţilor femeii de către logodnic, simbol al vechiului preţ de cumpărare; familiile celor doi viitori soţi trebuie să-şi dea consimţământul pentru căsătorie. Logodnica va primi din partea familiei ei un trusou, care va cuprinde bijuterii, stofe şi chiar o parte din bunurile familiei. Căsătoria se face în faţa funcţionarilor ministeriali sau a preoţilor; poligamia nu era interzisă, în afară de soţie sau soţiile legitime, exista concubina care era luată de soţ

36 Lege prin care pedeapsa ce se dădea vinovatului era aidoma cu răul pe care l-a făcut sau a vrut să-l facă (“ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte”).

când nu avea copii, şi care avea aproape aceleaşi drepturi ca soţia. Dacă era aleasă dintre sclave, ea căpăta unele drepturi, dar mult mai puţin decât soţia legitimă; un bărbat se putea căsători cu două surori deodată.

Divorţul era autorizat; femeia divorţată şi copiii ei păstrau dreptul de moştenire; soţul îi dădea o compensaţie pecuniară de o mină de argint, dacă era *amelu* şi de o treime, dacă era *muskenu.* Femeia putea cere divorţul, dacă soţul pleca de la domiciliul conjugal sau dacă o neglija.

Când femeia obţinea divorţul din vina soţului, avea dreptul să se recăsătorească; faptul că era bolnavă de o boală cronică nu era caz de divorţ. La moartea soţului, femeia putea sau să rămână în casa defunctului şi să trăiască acolo, întreţinută parţial de copii, sau să părăsească domiciliul şi să se recăsătorească, cu de la sine putere şi fără a cere permisiunea familiei sale, cu condiţia ca toţi copiii săi să fie la o vârstă la care să nu mai aibă nevoie de ea.

Adopţiunea era prevăzută, dar cu formalităţi legale care-l puneau pe copilul adoptat într-un rang egal în familie cu ceilalţi copii. Era permis tatălui sau mamei să-i renege pe copiii adoptivi; în acest caz, părinţii le datorau o compensaţie pecuniară. Din contră, dacă părinţii erau renegaţi de copii, mai ales dacă era vorba de tată, copiii se expuneau la adevărate penalităţi. Tatăl era şeful de necontestat al familiei şi se bucura de o situaţie privilegiată.

Dreptul de proprietate este examinat de Cod sub diferite aspecte; proprietatea se transmite prin moştenirea tuturor copiilor, chiar adoptivi, aceştia fiind mai puţin avantajaţi. Vânzările, partajele se făceau prin funcţionarul ministerial şi de faţă cu martori. Ca şi astăzi, actele specificau natura terenurilor şi limitele. S-au găsit acte de asocieri comerciale, de împrumuturi de cereale, de animale, de argint, pentru care dobânzile sunt precizate: acte de vânzări de terenuri, de case, de animale, de bărci şi de sclavi. Ceea ce Codul nu prevedea decât în linii mari se găseşte dezvoltat în multe documente care dovedesc existenţa unei jurisprudenţe pentru cele mai mici acte ale vieţii sociale. S-au lămurit diferitele jurisdicţii la care puteau apela asiro-babilonienii, jurisdicţii susceptibile de recurs, cea mai înaltă fiind tribunalul Regelui. Judecătorii alături de asesori şi asistaţi de grefieri dădeau sentinţele în faţa martorilor. Proba prin jurământ era admisă; adesea, această probă se administra la poarta unui templu în faţa unei embleme divine pe care se jura. În epocile foarte vechi, legea admitea „judecata zeului” şi pedeapsa talionului. Prima era proba prin zeul-fluviu, adică proba prin apă. Inculpatul era legat şi băgat în apă; dacă plutea sau nu, era nevinovat sau vinovat. Cel mai adesea, legea prevedea, referitor la pedeapsa talionului, posibilitatea unei răscumpărări, conform principiului reparării unei stricăciuni prin amendă. Un braţ rupt, un ochi scos, valora atât sau atât; când stricăciunea rezulta ca urmare a unei neglijenţe profesionale, ea trebuia reparată; un chirurg sau un veterinar nepriceput, un arhitect sau un constructor neîndemânatic era direct responsabil.

Cu toate aceste dispoziţii eminamente prevăzătoare şi pline de spirit de dreptate, afectivitatea era necunoscută societăţii asiro-babiloniene şi pedepsele pentru ceea ce se considera crimă erau exemplare. Pedeapsa cu moartea era prevăzută pentru calomniator şi vrăjitor, pentru martorul fals în probleme criminale, hoţul şi tăinuitorul, hoţul de copii şi cel care a ascuns un sclav fugit. Pedeapsă cu moartea se hotăra, în general, şi pentru adulter şi incest, dar cu menţiunea că soţul

sau tatăl erau mai puţin vinovaţi decât femeia.

Legile asiriene

Traducerea făcută de părintele Scheil a *Culegerii de legi asiriene* de pe tăbliţele găsite cu ocazia săpăturilor germane la Qalat Shergat, vechiul sit al Asurului, capitala Asiriei, a completat golul care exista în cunoaşterea legislaţiei de pe teritoriul Mesopotamiei. Din păcate, lucrarea cuprinde doar o parte destul de mică a legilor asiriene. Cea mai mare parte din aceste legi se referă la Femeie. Din ele am aflat că obiceiul oriental de a purta voal exista în Asiria pe la anul 1100 Î.H., epocă la care au fost redactate tăbliţele acestea. Femeia nobilă şi femeia măritată trebuiau să poarte voal când ieşeau din casă, şi acest obicei era considerat un privilegiu al lor, servitoarele şi prostituatele nepurtând voal.

Iată un fragment dintr-un articol al legii asiriene care se referă la purtarea voalului:

«Femeile măritate... care ies în stradă, să aibă capul acoperit de voal; fetele oamenilor liberi... vor purta voal...; ele vor avea voal ziua pe stradă... Prostituata nu va umbla cu voal, capul său va fi descoperit. Cel care va întâlni o prostituată purtând voal va pune mâna pe ea, va aduna martori, o va duce în faţa palatului, dar nu-i va lua podoabele. Cel care a arestat-o va primi hainele ei. Ei i se vor da 50 lovituri de baston şi i se va turna gudron pe faţă. Şi dacă cineva va vedea o prostituată cu voal şi o va lăsa să treacă şi n-o va duce la palat, va primi el 50 de lovituri de baston; i se vor lua pumnalul şi hainele, i se vor despica urechile şi i se vor trage cu o sfoară legându-se la ceafă; în plus, el va face o lună de corvezi „regale”».

Aceleaşi pedepse pentru servitoarea cu voal şi pentru cel care, recunoscând-o, o va lăsa să plece.

Referitor la căsătorie se găsesc aproape aceleaşi prevederi ca în Codul lui Hammurabi. Logodnicul îi face o donaţie tatălui fetei şi un cadou în momentul logodnei; o donaţie făcută femeii este permisă la căsătorie; femeia aduce o dotă. Legile asiriene manifestă o mare severitate pentru nerespectarea bunelor moravuri; mulţimea detaliilor referitoare la această problemă dovedeşte frecvenţa şi gravitatea acestor delicte. Se poate remarca în această culegere severitatea pedepselor. Amenda, plătită în plumb, corvezile „regale” şi bătaia cu bastonul erau prevăzute pentru greşelile mărunte. Urmau mutilările: amputarea degetelor, a unei buze, a nasului, a sânilor, a urechilor, care uneori erau doar despicate şi trase pe spate cu o sfoară. Uciderea se făcea prin tragerea în ţeapă, spânzurătoare sau înec.

Severitatea extremă a pedepselor era în conformitate cu caracterul violent al asirienilor, după cum spun textele şi cum rezultă din basoreliefuri. Regiunea montană în care locuiau a contribuit, desigur, la formarea acestui caracter sever şi chiar crud, care se regăseşte la asirieni în toate perioadele istoriei lor.

Contractele

Examinând contractele, scrisorile şi monumentele, asirienii ne apar ca un popor ingenios, ocupat cu comerţul şi cele mai diferite meserii. Orzul, grâul, curmalele, făceau obiectul principal al comerţului; ele erau cumpărate înainte de a fi culese, livrabile când se recoltau, uneori destul de departe de locul de origine, de exemplu într-o magazie situată într-un port al oraşului. O mulţime de ambarcaţiuni

brăzdau canalele oraşului sau canalele care făceau legătura între oraşe. Mari antrepozite mărgineau canalele; templele aveau în partea rezervată dependinţelor, grânare şi grajduri. Comerţul cu ţările aflate departe de căile navigabile era asigurat de caravane.

Meseriile

Cunoaştem acum principalele meserii ale asiro-babilonienilor: fabricanţi de cărămizi şi dulgheri pentru construirea caselor; împletitori de coşuri ocupaţi cu tăierea trestiei şi confecţionarea coşurilor şi a gardurilor; ţesători şi vopsitori; fabricanţi de arme şi de tot felul de obiecte din metal.

Obţinerea alimentelor preocupa o mulţime de oameni: măcelari, cofetari, berari. Hrana se compunea în special din orz, curmale, alte fructe, legume (ceapă, castraveţi, etc.). Se pare că populaţia folosea puţină carne; în schimb, peştele, din care babilonienii consumau cam o mie de specii, era o importantă sursă de hrană, ca şi păsările şi ouăle. Pâinea era o turtă plată, asemănătoare cu cea pe care o mănâncă şi astăzi orientalii; le mai erau cunoscute şi diferite feluri de băuturi fermentate: vin, bere, suc de fructe. Se menţionează, adesea, uleiul, untul, grăsimea; este posibil ca menţionarea uleiului şi a sodei (dacă nu cumva este vorba de o sare obişnuită) să se refere la un săpun rudimentar. Se observă pe basoreliefuri felul cum se mânca. Oamenii săraci mâncau stând chirciţi în jurul unui singur fel de mâncare, aşezat în formă de piramidă; nobilii şi ofiţerii regelui, la Khorsabad, stau pe scaune destul de înalte aşa încât picioarele nu le ating pământul; în faţa lor, mese mai joase decât ale noastre sunt încărcate cu feluri de mâncare. Ca şi astăzi în orient, felurile se aduceau pe tăvi mari care se puneau pe mese mici, peste tot unde se găseau. Pe un basorelief provenit din Ninive şi păstrat la British Museum, îl putem vedea pe regele Asurbanipal în grădinile palatului său; întins pe un pat, bea dintr-o cupă; în faţa lui, regina stă într-un fotoliu. Se pare că obiceiul pe care-l aveau grecii şi romanii de a mânca stând culcaţi provine de la asirieni.

Mobilierul era format din cufere şi lăzi, scaune, fie în formă de scaun de bucătărie acoperit de o pernă, în Babilonia, fie în formă de scaun obişnuit sau de fotoliu cu spatele înalt, în Asiria. Braţele fotoliilor erau terminate cu motive decorative din bronz, în formă de cap de animal sau con de pin. Paturile erau un fel de masă lungă şi joasă pe care se puneau împletituri şi perne.

Costumul

Costumul asirienilor a suferit transformări de-a lungul secolelor şi se pare că modificările suferite s-au datorat invaziilor străine. Piesa principală a veşmântului era tunica; ea apărea ca un sac deschis în partea de jos, frumos răscroită la guler şi mâneci. Deasupra tunicii, asirianul purta o eşarfă lungă pe care o înfăşură în jurul lui şi în pliurile ei îşi punea pumnalele şi sabia, încălţămintea era o sandală cu carâmb, legată la gleznă, cu un inel prin care trecea degetul mare al piciorului. Pălăria regelui era tiara în formă de fes modern, din care coborau două benzi. Asirienii aveau un păr bogat, ondulat, căzând pe umeri şi o barbă lungă, încreţită cu fierul; tinerii erau reprezentaţi fără barbă. Pe costumul, figurat prin convenţie neted, fără nici o cută, ca şi costumul sumerian, sculptorul grava o mulţime de broderii.

Asiro-babilonienii apreciau foarte mult stofele feniciene vopsite cu purpură, dar

cunoşteau şi ţesăturile de in şi bumbac. Bijuterii, piepteni din fildeş, oglinzi din metal şlefuit, mărgele de sticlă sau din pietre colorate formau coliere; menţionarea specialiştilor în parfumuri printre meseriaşi ne dă o idee despre bunul-gust şi eleganţa asiro-babilonienilor.

9. SCRIERILE

Scribii şi şcolile lor

Toată literatura era în mâna scribilor. Problemele grele pe care le punea o scriere care necesita mai multe sute de semne au dus la crearea unei profesiuni a celor care scriau; titlul de scrib era considerat onorific, deoarece el figura pe sigilii şi documente pentru autentificare, iar unii scribi erau chiar din familia regală; numele său figura la sfârşitul actului, în epocile mai recente era desemnat sub numele de preot *(shangu),* ceea ce arată raporturile strânse dintre această clasă şi cler. Existau adevărate şcoli de scribi; datorită grijii cu care aceste documente au fost păstrate, s-au putut cunoaşte lucrările de şcoală ale tinerilor scribi, în care ei exersau caligrafia şi redactarea.

Biblioteca lui Asurbanipal

Palatele şi templele aveau arhivele lor; tăbliţele arse erau aşezate una peste alta pe rafturi şi formau, astfel adevărate biblioteci; mulţi suverani au pus să se recopieze toate tradiţiile şi toate scrierile importante, în toate oraşele imperiului, Hammurabi fiind unul din ei. Totuşi, Asurbanipal a fost cel care, cu o sârguinţă permanentă, a ordonat întocmirea, prin copiere, a unei adevărate enciclopedii a ştiinţei din vremea sa.

Adesea, tăbliţele au o inscripţie în care suveranul, cu un orgoliu exagerat, se laudă cu opera sa şi se preamăreşte că este un literat:

„Palatul lui Asurbanipal, rege al lumii, rege al ţării lui Asur, care crede în Asur şi Bel, căruia Nabu şi Tashmetum i-au dat urechi mari, care are ochi clarvăzători, tezaurul artei scribilor, această artă pe care, nici unul din regii care m-au precedat, n-a învăţat-o, înţelepciunea lui Nabu, scriitura, atât cât există pe tăbliţe, eu am scris-o, adunat-o şi verificat-o, pentru a fi văzută şi citită; eu am pus-o în palatul meu, eu prinţul care cunosc lumina regelui zeilor, Asur. Oricine le va lua (aceste tăbliţe) sau îşi va scrie numele alături de al meu, fie ca Asur şi Bel cu mânie şi furie să-l zdrobească şi să facă să dispară numele său, urmaşii săi de pe pământ.”

Toată biblioteca sa a fost găsită în ruinele de la Ninive şi tăbliţele, cu miile, se găsesc la British Museum; cu toată munca traducătorilor, o parte din ea este încă nepublicată.

Această bibliotecă, prin universalitatea sa, ne permite să cunoaştem mult mai bine gândirea babiloniană şi formele acesteia. Erau puţine sau lipseau tratatele didactice; se observă că fiecare din aceste cărţi expune o doctrină ce trebuie reţinută, iar explicaţiile se dădeau oral.

Genuri literare. Epopeea

Mesopotamienii erau amatori de epopee; poemele lor religioase sunt concepute după o formulă proprie raselor semite; fraza este concisă şi sugerează o imagine, dar, dacă o idee i-a plăcut poetului, el o repetă în cursul lucrării. Astfel, dacă două

personaje au o conversaţie lungă şi ea este spusă unei a treia persoane, conversaţia se repetă toată, şi asta de fiecare dată când apar alte personaje. Pe de altă parte, s-au format de la început clişee pentru fiecare gen literar, care s-au repetat de-a lungul secolelor, pentru aceeaşi împrejurare; la fel cum, în titulatura lor, regii au adoptat mereu aceeaşi formulă, istoricii au alăturat numelor epitete care au devenit inseparabile.

Texte istorice

Textele istorice sunt o categorie importantă a literaturii asiro-babiloniene, zugrăvind toate epocile civilizaţiei mesopotamiene. În timp ce unele texte (cilindrii lui *patesi* Gudeea) vorbesc doar de construcţiile de edificii, cele ale perioadei asiriene conţin, în bună parte, relatări ale campaniilor militare şi ale cuceririlor regale; datorită lor s-a putut reconstitui istoria acestei epoci.

Textele religioase

Textele religioase formează cea mai mare parte a literaturii; există un oarecare număr de poeme vorbind de crearea lumii şi dând, sub formă de poveste, răspuns întrebărilor pe care şi le pune omul asupra trecutului său şi asupra viitorului.

O altă parte a textelor religioase se compune din imnuri, rugăciuni făcute diferiţilor zei; aceste scrieri cer ca binecuvântările cereşti să fie date celor care le recită. O serie face parte din ritualul exorcismului; pocăitul deplânge, fie el însuşi, fie prin intermediul preotului, păcatul pe care l-a făcut, apoi vin farmecele pentru a alunga demonii.

În afară de Cosmogonii, care diferă în oarecare măsură în funcţie de oraşul în care s-a conceput, există poeme secundare, cum este Epopeea lui Ghilgameş, cea a lui Etana, cea a lui Adapa, care formează o legătură, ca să spunem aşa, între istoria divină şi istoria omenească.

Când Adapa, a cărui barcă a fost răsturnată de vântul din sud, i-a zdrobit aripile, *Anu* mâniat îl aduce în faţa tribunalului său. *Ea,* pentru a-l salva pe Adapa, îi spune ce trebuie să facă pentru a se prezenta în faţa lui *Anu:* să se îmbrace cu o haină de doliu şi să nu primească nici un cadou, mai ales alimente, de la *Anu:*

„La poarta lui Anu, Tammuz şi Gizzida stau în picioare; ei te vor întreba: omule, de ce arăţi aşa? Adapa, pentru ce te-ai îmbrăcat în haine de doliu? – În ţara noastră, au murit doi zei, de aceea m-am îmbrăcat aşa. – Care sunt cei doi zei care au murit în ţara ta? – Tammuz şi Gizzida!

Ei se vor uita unul la altul, se vor mira şi îi vor spune lui Anu un cuvânt bun pentru tine.

Când vei fi în faţa lui Anu, ţi se va da hrană pentru mort; tu nu vei mânca. Apă pentru mort o să-ţi dea; tu să nu bei. O haină o să-ţi dea. Îmbrac-o. Ulei, o să-ţi dea; unge-te. Nu uita ordinul pe care ţi l-am dat. Cuvântul pe care ţi l-am spus ţine-l minte.”

Dar *Ea* n-a fost înţelept decât pe jumătate, deoarece *Anu,* răzgândindu-se, i-a dat lui Adapa hrană pentru viaţa veşnică; el a refuzat şi, astfel, omul a pierdut ocazia să devină nemuritor.

Literatura juridică

Este reprezentată prin tăbliţe reproducând fragmente din legile sumeriene şi din Codul lui Hammurabi. De curând, după cum am arătat, alte culegeri de legi au fost descoperite, între ele fiind *Culegerea de legi asiriene,* precum şi numeroase contracte din toate epocile, care ne informează asupra jurisprudenţei referitoare la tranzacţii. Tăbliţele cu socoteli, cu toată uscăciunea lor, ne dau o imagine asupra mecanismului vieţii de fiecare zi reprezentând o adevărată „mină" de informaţii, inepuizabilă.

Stilul epistolar

Scrisorile, care sunt mai greu de interpretat din cauza anonimatului celor care le-au scris, tratează cele mai diferite subiecte. Culegerile cele mai importante sunt formate din scrisori trimise de regi sau primite de ei. S-a păstrat corespondenţa lui Hammurabi către prefecţii săi şi, pentru aceeaşi epocă, cea a ultimilor regi din Mari. De asemenea, corespondenţa întreţinută de faraoni cu vasalii săi din Asia (scrisorile din Tell-el-Amarna); în sfârşit, scrisorile şi rapoartele de la curtea asiriană din timpul sargonizilor.

Cărţile ştiinţifice sunt reprezentate de scrieri astronomice şi de matematică, de liste de nume de pietre, vegetale, insecte.

Din punctul de vedere al limbii, trebuie semnalate listele lexicografice care erau folositoare oamenilor de litere din acele timpuri sau celor care vroiau să devină, şi care sunt pentru noi de cel mai mare ajutor pentru a pătrunde în secretele ascunse ale cunoaşterii cuneiformelor.

Câteva basme au ajuns până la noi, dar tăbliţele sunt într-o stare foarte proastă.

Aceasta este istoria civilizaţiei asiro-babiloniene, istorie rezumată foarte mult, deoarece materialele sunt atât de bogate încât nu ar putea fi cuprinse în cadrul unei cărţi. Se desprinde, totuşi, impresia unei civilizaţii rafinate, complete, cu atât mai demnă de a fi admirată, cu cât ea a apărut cu mai multe mii de ani înaintea civilizaţiei noastre.

CRONOLOGIE

Incertitudinea cronologiei epocilor vechi ne forţează să prezentăm acest tabel cu circumspecţie pentru datele anterioare anului 2000 Î.H. Pentru această perioadă nu am luat în seamă datele prea precise care dau, pe nedrept, o impresie de siguranţă.

Perioada Obeid – mileniul IV până la 3400 Î.H.
Perioada Jemdet-Nasr – aprox. 3400 - 3200 Î.H.
Perioada dinastică arhaică – începe în 3050 Î.H.
Mormintele regale din Ur – pe la 2950 Î.H.
Prima dinastie din Ur – pe la 2900 Î.H.
Eannadu, din Lagash – pe la 2850 Î.H.
Sargon din Agade – pe la 2725 Î.H.
Guti-Gudea – pe la 2400 Î.H.
A III-a dinastie din Ur – aprox. 2350 - 2240 Î.H.
Prima dinastie din Babilon – aprox. 2110 -1800 Î.H.
Hammurabi – aprox. 2003 -1961 Î.H.
Luarea Babilonului de kassiti – 1880 Î.H.
Dinastia kassită – 1750 Î.H.
Asurnazirpal al Asiriei – 884 - 860 Î.H.
Sargonizii – 722 - 608 Î.H.
Cucerirea oraşului Ninive – 612 Î.H.
Imperiul neo-babilonian – 612 - 539 î.H.
Cucerirea Babilonului de către perşi – 539 Î.H.
Ahemenizii – 539 - 331 Î.H.